

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра історії, правознавства та
методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ
СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ (середина ХХ століття – початок ХХІ століття) ТА
МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ З ТЕМИ.

Виконав:

Кмець Дмитро Ігорович
спеціальність: 014 Середня освіта (Історія)
освітня програма: Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

кандидат філософських наук, доцент
Артюх В'ячеслав Олексійович

Допущено до захисту

«__» _____ 20__ р

Завідувач кафедри

(підпис, ініціали, прізвище)

Дата захисту: «__» _____ 20__ р

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

Глухів
2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ.	
1.1. Чинна система нормативно-правових актів з охорони археологічної спадщини в Україні.....	8
1.2. Теоретичний аналіз сучасної нормативно-правової бази регулювання охорони археологічної спадщини в країнах Євросоюзу.....	13
РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗИС НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ ВІД СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ ДО ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.	
2.1. Становлення та розвиток нормативно-правового регулювання охорони археологічної спадщини в Україні від середини до кінця ХХ століття.....	41
2.2. Нормативно-правове регулювання охорони археологічної спадщини в Україні в 2000-2022 рр.....	60
2.3. Нормативно-правове регулювання знищення археологічної спадщини в Україні внаслідок воєнних дій.....	94
РОЗДІЛ 3. ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПРАКТИКУ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.	
3.1. Аналіз чинних програм та підручників історії з досліджуваного питання.....	97
3.2. Методи та методичні прийоми вивчення нормативно-правового регулювання охорони археологічної спадщини в Україні.....	104
ВИСНОВКИ.....	111
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	115
ДОДАТКИ.....	134

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Археологічна спадщина, як невід'ємна складова культурної спадщини, здійснює величезний вплив на розвиток освіти, науки і культури, а також сприяє збагаченню культурного життя народів і взаємному співробітництву держав.

Прагнення держав зберегти і популяризувати ці предмети і об'єкти для майбутніх поколінь є закономірним процесом у культурному розвитку кожної країни. В Україні в останнє десятиріччя простежується тенденція до втрати цих цінностей і зменшення їхньої значущості для розвитку країни.

У 90-ті роки Україна, втратила значну частину свого культурного надбання, існує низка проблем, які не вирішуються. Це здебільшого проблема формування правового статусу археологічної спадщини і, як наслідок, занедбаний і жалюгідний стан безлічі пам'яток мистецтва, архітектури, археології та історії.

У формуванні нових поглядів на об'єкти археологічної спадщини, на формування правової бази щодо їхнього захисту, може і повинен вплинути досвід зарубіжних країн. Західна Європа, в якій зосереджено понад 70% усіх культурних цінностей світу, вже довела свою спроможність у розв'язанні цих проблем, і було б закономірним звернутися до цього досвіду.

В останні два десятиріччя цій проблемі приділено певну, але на нашу думку, недостатню увагу. Найбільш об'ємним та ґрунтовним дослідженням за минулі два десятка років у вітчизняній історичній та юридичній науці, присвяченим проблемі еволюційного розвитку нормативно-правової бази із охорони археологічної спадщини України, було видання «Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища» [44]. В ньому, археологічній спадщині увагу приділено лише опосередковано, лише як однієї із складових частин (видів) єдиного комплексу культурної спадщини України.

Сюди також можливо віднести звіти низки науково-практичних конференцій, які останнім часом стали виділяти окремі секції, присвячені охороні археологічних пам'яток, об'єктів і спадщини в цілому. Проте, за великим рахунком, тема залишається малодослідженою, недостатньо систематизованою, проаналізованою.

Саме тому, наш дослідницький пошук був спрямований на актуальне дослідження «Нормативно-правове регулювання охорони археологічної спадщини в Україні (середина ХХ століття – початок ХХІ століття) та методичні прийоми організації проведення уроків з теми».

Метою нашого дослідження є аналіз нормотворчих процесів, спрямованих на збереження культурної (археологічної) спадщини України за період з середини ХХ століття до початку ХХІ століття. Розвиток нормативно-правового регулювання (захисту) археологічної спадщини в країнах західної Європи та методичні прийоми організації проведення уроків з теми: «Нормативно-правове регулювання охорони археологічної спадщини України».

Для виконання цієї мети в роботі поставлено такі **завдання дослідження**:

1. Дослідити чинну систему нормативно-правових актів з охорони археологічної спадщини в Україні з метою розкрити поняття «археологічна спадщина», її елементів, як невід'ємної складової «культурної спадщини».

2. Здійснити теоретичний аналіз міжнародних джерел нормативно-правового характеру з охорони культурної (археологічної) спадщини, оцінити дії міжнародних організацій у сфері збереження світової культурної (археологічної) спадщини.

3. Дослідити, проаналізувати і окреслити розвиток нормативної бази Західноєвропейських країн, щодо збереження археологічної спадщини та їх управлінський апарат.

4. Дослідити та здійснити теоретичний аналіз процесу зародження, становлення, розвитку, еволюції нормативно-правового регулювання археологічної спадщини України.

5. Встановити позитивні та негативні риси практики застосування норм національного законодавства з охорони археологічної спадщини з метою встановлення їх сильних та слабких місць, прогалин, колізій.

6. Розробити програму археологічного гуртка (спецкурсу), яка включає в себе методи та методичні прийоми вивчення нормативно-правового регулювання охорони археологічної спадщини в Україні та її збереження.

Об'єктом визначений: теоретичний і практичний досвід створення норм законодавства з охорони археологічної спадщини України з середини ХХ століття до початку ХХІ століття та західноєвропейських країн в галузі збереженні їх культурної (археологічної) спадщини.

Предметом дослідження є: безпосередній наявний досвід національної нормотворчості та країн Західної Європи в законодавчій та державній управлінській діяльності, спрямованій на збереження археологічної спадщини.

Методологічне підґрунтя дослідження полягало в застосуванні методу діалектики, як загальнонаукового методу пізнання, а також у поєднанні історичного та системного аналізу. Так, на основі порівняльно-історичного методу проведено аналіз національного та західноєвропейського законодавства стосовно збереження археологічної спадщини.

Інформаційною базою дослідження стали міжнародні нормативно-правові акти, законодавчі, підзаконні, відомчі та локальні правові акти, що присвячені охороні археологічної спадщини Європи взагалі і України зокрема.

Наукова новизна дослідження і найважливіші результати. Дана дослідницька робота має аналітичний характер та містить в собі ознаки розгорнутої аналітичної довідки. В подальшому, ця багатогранна аналітична розгорнутість надає широкий набір інструментів для модифікації українського

законодавства з охорони археологічної спадщини і ефективної міжнародної співпраці з західноєвропейськими країнами. Під час дослідження, проаналізовано співвідношення понять «культурна» і «археологічна» спадщина, «культурні» і «археологічні» цінності, як в національному так і в міжнародному законодавстві. Досліджено досвід нормотворчості в галузі збереження культурної (археологічної) спадщини та досвід державного управління та внутрішньої політики з охорони пам'яток Франції та Італії, як країн-лідерів, що мають величезний досвід в галузі пам'ятко-охоронної діяльності.

Теоретичне значення даного дослідження полягає в можливості використання зібраного та проаналізованого матеріалу для формування національної політики України в галузі збереження археологічної спадщини, популяризації цієї проблеми серед громадськості та впровадження шляхів її вирішення через формування археологічно дбайливої свідомості в учнів.

Практичне значення роботи – в аналізі зарубіжного досвіду в галузі охорони археологічної спадщини з метою відокремлення найбільш ефективних механізмів для подальшого впровадження в національному законодавстві України.

Апробація результатів дослідження.

Виступ на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин» з доповіддю «Теоретичний аналіз сучасної нормативно-правової бази регулювання охорони археологічної спадщини в країнах Євросоюзу», 21 грудня 2022 року.

Виступ на Міжнародній науковій конференції «Актуальні питання інтеграції України до Європейського безпекового простору» з доповіддю «Інтеграція України до Європейської спільноти, як запорука збереження археологічної спадщини держави», 18 травня 2023 року.

Виступ на IV міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин» з доповіддю «Формування міжнародної

нормативно-правової бази з охорони пам'яток археології у Західній Європі», 21 грудня 2023 року.

Публікація тез в електронних збірниках:

1. Кмець Д.І., Слінченко Л.В. Нормативно-правове регулювання археологічних досліджень в контексті громадянської та історичної освітньої галузі в умовах Нової української школи.. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної он-лайн конференції з міжнародною участю «Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ» 17 листопада 2022 року Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка/[редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. 232 с. : іл.

2. Кмець Д.І., Артюх В.О. Закон України «Про охорону культурної спадщини» як фундаментальний крок у закладенні підвалин нормативно-правового регулювання охорони культурної спадщини України. II Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування», 28 листопада 2023 року. Збірник наукових праць конференції.

3. Кмець Д.І., Артюх В.О. Теоретичний аналіз сучасної нормативно-правової бази регулювання охорони археологічної спадщини в країнах Євросоюзу (основні міжнародні нормативні акти про охорону пам'яток у Західній Європі), 10 грудня 2023 року. Електронний збірник наукових праць «Студентські історичні студії» здобувачів вищої освіти ННІ філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

1.1. Чинна система нормативно-правових актів з охорони археологічної спадщини в Україні.

Спочатку окреслимо загальні риси та структуру в цілому системи (взаємопов'язаного комплексу) чинних нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в сфері (з приводу охорони) археологічної спадщини в Україні розмістивши їх у хронологічному порядку від дати прийняття (ратифікації).

1) «Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» (ЮНЕСКО; Конвенція, Міжнародний документ від 16.11.1972 Ратифікація від 04.10.1988, підстава - 6673-XI [38].

2). Кодекс України про адміністративні правопорушення (Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X) [36].

3). Закон України «Про інвестиційну діяльність» (Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII) [23].

4). Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» (Закон України від 19.06.1992 № 2482-XII) [24].

5). Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» (Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 12.08.1992 № 466) [75].

6). Закон України «Про заставу» (Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII) [21].

7). Закон України «Про наукову і науково технічну експертизу» (Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР [22].

8). Конституція України (Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [41].

9). Закон України «Про охорону культурної спадщини» (Закон України від 08.06.2000 № 1805-III) [20].

10). Кримінальний кодекс України (Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III) [42].

11). Земельний кодекс України (Кодекс, Закон від 25.10.2001 № 2768-III) [31].

12). Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт на території пам'ятки, охоронюваній археологічній території, в зонах охорони, в історичних ареалах населених місць, а також досліджень решток життєдіяльності людини, що містяться під земною поверхнею, під водою на території України» (Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 13.03.2002 № 316) [76].

13). Цивільний кодекс України. (Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV) [95].

14). Закон України «Про іпотеку» (Закон України від 05.06.2003 № 898-IV) [25].

15). Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (ETS N 143) (Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 16.01.1992 № ETS N 143 – Ратифікація від 10.12.2003, підстава - 1369-IV [17].

16). Закон України «Про охорону археологічної спадщини» (Закон України від 18.03.2004 № 1626-IV) [26].

17). Закон України «Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» (Закон України; Перелік від 23.09.2008 № 574-VI) [27].

18). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини» (Закон України від 09.09.2010 № 2518-VI) [28].

19). Митний кодекс України (Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI) [47].

20). Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток» (Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Перелік від 22.05.2019 № 452) [77].

21). Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» (Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 17.02.2023 № 150) [78].

Якщо проаналізувати чинну систему нормативно-правових актів з охорони археологічної спадщини в Україні за ієрархією норм права то ми отримаємо наступну картину:

Ратифіковані Верховною Радою України міжнародні нормативно-правові акти (Конвенції):

«Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» (ЮНЕСКО; Конвенція, Міжнародний документ від 16.11.1972 Ратифікація від 04.10.1988, підстава - 6673-XI) [38].

Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (ETS N 143) (Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 16.01.1992 № ETS N 143 – Ратифікація від 10.12.2003, підстава - 1369-IV) [17].

Вищий нормативно-правовий акт держави (Конституція України):

Конституція України (Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [41].

Нормативно-правові акти законодавчого характеру (закони):

Закон України «Про інвестиційну діяльність» (Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII) [23].

Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» (Закон України від 19.06.1992 № 2482-XII) [24].

Закон України «Про заставу» (Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII) [21].

Закон України «Про наукову і науково технічну експертизу» (Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР [22].

Закон України «Про охорону культурної спадщини» (Закон України від 08.06.2000 № 1805-III) [20].

Закон України «Про іпотеку» (Закон України від 05.06.2003 № 898-IV) [25].

Закон України «Про охорону археологічної спадщини» (Закон України від 18.03.2004 № 1626-IV) [26].

Закон України «Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» (Закон України; Перелік від 23.09.2008 № 574-VI) [27].

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини» (Закон України від 09.09.2010 № 2518-VI) [28].

Кодифіковані нормативно-правові акти (кодекси):

Кодекс України про адміністративні правопорушення (Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X) [36].

Кримінальний кодекс України (Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III) [42].

Земельний кодекс України (Кодекс, Закон від 25.10.2001 № 2768-III) URL: [31].

Цивільний кодекс України. (Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV) [95].

Митний кодекс України (Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI) [47].

Підзаконні нормативні акти, що встановлюють порядок та механізм реалізації міжнародних актів, Конституції, законів, кодексів (Постанови Кабінету Міністрів України):

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» (Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 12.08.1992 № 466) [75].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт на території пам'ятки, охоронюваній археологічній території, в зонах охорони, в історичних ареалах населених місць, а також досліджень решток життєдіяльності людини, що містяться під земною поверхнею, під водою на території України» (Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 13.03.2002 № 316) [76].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток» (Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Перелік від 22.05.2019 № 452) [77].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» (Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 17.02.2023 № 150) [78].

Перелік базових понять з теми (категоріальний апарат дослідження):

Щоб перейти до наступних розділів нашої роботи нам необхідно визначитись з термінами (базовими поняттями) з теми. З огляду на те, що тема нашої роботи носить історико-юридичний характер задля визначення її базових термінів (якими ми будемо в подальшому постійно оперувати), звернемося до керівних нормативно-правових документів з теми.

Такими керівними документами для нас є Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III та Закон України «Про охорону археологічної спадщини» від 18.03.2004 № 1626-IV [20,26].

Ці два закони співвідносяться і застосовуються як загальний (ЗУ «Про охорону культурної спадщини») та спеціальний (ЗУ «Про охорону археологічної спадщини»). Крім цього, ЗУ «Про охорону культурної спадщини» був прийнятий

08.06.2000 року, і до прийняття 18.03.2004 року ЗУ «Про охорону археологічної спадщини», регулював правовідносини з приводу охорони останньої. Також, введення в дію положень ЗУ «Про охорону археологічної спадщини», це подальший генезис норм ЗУ «Про охорону культурної спадщини», тим більш, що археологічні об'єкти є одним із видів культурної спадщини, про що прямо зазначено в абзаці першому частини другій статті 2 згаданого закону [20].

Тому ми будемо оперувати термінами, наведеними в обох законах.

Почнемо з термінологічної бази визначеної ЗУ *«Про охорону культурної спадщини»* [20] (Додаток М).

Вказаний закон, встановлює надважливу для нас класифікацію об'єктів культурної спадщини (Додаток Н).

Тепер звернемося до необхідних нам термінів, визначених ЗУ *«Про охорону археологічної спадщини»* [26] (Додаток О).

1.2. Теоретичний аналіз сучасної нормативно-правової бази регулювання охорони археологічної спадщини в країнах Євросоюзу.

Основні закони про охорону пам'яток у Західній Європі

Законодавча та управлінська практика збереження та використання нерухомих об'єктів культурної та природної спадщини за кордоном. Італія, Франція, США, Німеччина, Норвегія – країни, які мають національні законодавства у сфері збереження культурної та природної спадщини. Вони дуже різні за характером об'єктів спадщини, особливостями їх адміністративно-політичного устрою, за традиціями, що склалися у зв'язку з ставленням до історичної спадщини. Саме тому досвід їхньої законодавчої практики представляє величезний інтерес для України, для фахівців, які працюють в даний час над законодавчими актами, як у масштабі всієї України, так і її окремих регіонів (локальні нормативно-правові акти). Всі вони, однак, мають спільну базу – Конвенції ЮНЕСКО. Починаючи з 1954 року саме ця організація започаткувала

формування бази Світової спадщини та формування законодавства про охорону об'єктів цієї спадщини.

На сьогодні діє усталена система міжнародно-правових норм у галузі охорони пам'яток історії та культури. Розглянемо основні з них:

Гаазька конвенція 1954 року «Про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту» стала першою міжнародною угодою, в якій об'єднані норми щодо охорони культурних цінностей у разі збройних зіткнень. У ній наголошується, що шкода, яку завдають культурні цінності кожного народу, є шкодою для всього людства [13].

1970 року було прийнято Паризьку конвенцію «Про заходи, спрямовані на заборону та попередження незаконного ввезення, вивезення та передачі права власності на культурні цінності». Вона покликана запобігати розкраданню та незаконній торгівлі культурними цінностями. У ній йдеться про необхідність міжнародного співробітництва як засобу забезпечення охорони національних культурних цінностей цих держав [72].

1972 року на Генеральній конференції ЮНЕСКО було прийнято Конвенцію «Про захист всесвітньої культурної та природної спадщини», яка набула чинності у грудні 1975 року [38]. Україна приєдналася до неї 04.10.1988 року, одною із перших серед країн тодішнього СРСР. У Конвенції дається визначення поняття охорони всесвітньої культурної та природної спадщини. Конвенцією встановлено, що держави-учасниці Конвенції, по можливості, прагнуть проводити спільну політику, спрямовану на надання культурній та природній спадщині певних функцій у суспільному житті та включення охорони цієї спадщини до програм загального планування (Додаток II).

Генеральна конференція Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) на своїй XX сесії, що проходила з 24 жовтня по 28 листопада 1978 року в Парижі, ухвалила «Рекомендацію про охорону рухомих культурних цінностей» [88].

У ній констатується зростання ризиків, пов'язаних із перевезеннями, збільшення в деяких країнах кількості випадків нелегальних розкопок, крадіжок, незаконної торгівлі та актів вандалізму щодо культурних цінностей.

24 червня 1995 року в розвиток Конвенції 1970 року було прийнято Римську конвенцію "UNIDROIT" від 24.06.1995 року «Про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності». Її завданням стало забезпечення подальшого скорочення незаконної торгівлі культурними цінностями шляхом створення сучаснішого механізму їхнього повернення [39].

Прийняття Конвенції про охорону підводної культурної спадщини (Париж, 2001 рік) показало, що у справі збереження підводної культурної спадщини головним є питання про право власності на затонуле судно і майно, що на ньому знаходиться [40]. У документі відображено, що будь-яка суперечка між двома чи більше державами-учасницями підлягає врегулюванню шляхом переговорів у дусі доброї волі чи іншими мирними засобами на власний вибір держав-учасниць.

Документом, в якому розкривається принцип захисту культурних цінностей, збереження та заохочення різноманіття культури, є проект Декларації щодо навмисного руйнування культурної спадщини (2003 рік) [1]. У ньому обґрунтовується, що навмисне руйнування культурної спадщини у разі збройного конфлікту може ставитись до одного з військових злочинів.

Міжнародна Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини, прийнята 17 жовтня 2003 року в Парижі, визнає, що процеси глобалізації та соціальних перетворень є джерелами серйозної загрози деградації, зникнення та руйнування нематеріальної культурної спадщини [49].

Велику увагу охороні пам'яток історії та культури приділяє Європейський Союз. Зокрема, діє Європейська Конвенція про охорону археологічної спадщини від 6 травня 1969 року (Лондонська Конвенція, переглянута 16.01.1992 року) [18]. Ряд актів прийнято в рамках Європейського Союзу, наприклад, Рекомендації

Комісії Європейських Співтовариств від 20.12.1974 року, щодо захисту архітектурної та природної спадщини [89].

2002 року засновано Фонд солідарності Європейського Союзу. У разі стихійного лиха та катастроф Фонд покликаний надавати зацікавленим державам допомогу на відновлення різних об'єктів, у тому числі об'єктів культурної спадщини [1].

Безумовно, кожна країна та навіть кожен регіон, мають свою проблематику в організації охорони культурної спадщини. Найчастіше це проблеми міжвідомчого апарату, роздутий бюрократичний апарат. Але є чітка відмінність між охоронним законодавством країн західної Європи, яка займає лідируючу позицію у цій справі, і країнами третього світу, СНД та зокрема Україною яку, на жаль, можна поставити в один ряд із переліченими вище.

У країнах із розвиненою приватною власністю чимала кількість об'єктів природної та культурної спадщини перебуває у приватному володінні. Законодавство цих країн містить низку прийомів, спрямованих на збереження об'єктів спадщини та її раціональне використання.

У Нідерландах істотна частина державних природних резерватів утворена з пожертв приватних осіб. Деякі цінні ділянки визнаються резерватами, залишаючись у приватному володінні, та їх власники не мають права приступати до будівництва чи іншим перетворенням без згоди державних земельно-планувальних органів. З 1928 р. у країні діє закон, що встановлює податкові пільги для власників лісових земель, на яких є цінні природні або культурні об'єкти – особливо якщо ліси відкриті для відвідувань. Пільги скасовуються, якщо власник погано утримує свій ліс або експлуатує його, таким чином, що не схвалюється державним лісовим органом.

У Великій Британії з 1925 р. діє закон про земельну власність, за яким стороннім відкритий доступ до гір на общинні землі. До земельних планувань у сільській місцевості пред'являється вимога, виконання якої дозволяє наскільки

можна зберегти (чи навіть створити заново) так звані пейзажні коридори. Для порівняння можна зазначити, що вітчизняні інструкції із землеустрою сільськогосподарських підприємств (одне з наймасовіших планувальних заходів у сільській місцевості) не ставлять собі завдання зберігати естетику місцевості, а саму місцевість пристосовувати (у необхідних випадках) до потреб туристів. Лише невелику увагу цим проблемам приділяють документи щодо лісоустрою. З 1986 р. адміністрації національних парків у зонах своєї діяльності уповноважені розглядати проекти планування та забудови місцевості – аж до окремих ферм. При цьому вони прагнуть домогтися угоди з власниками про збереження та відновлення об'єктів природної та культурної спадщини, які потрапляють до зони перетворення. (При необхідності провадиться викуп найбільш цінних для парків земель). На це націлені будівельні інспектори та місцеві планові комісії, що дають дозволи на будь-яке нове будівництво.

Власники приватних парків, якщо вони виконують громадські функції (наприклад, зменшують наплив відвідувачів на цінні природні угіддя в національних парках), можуть претендувати на отримання державних дотацій. Багато національних парків досягають угоди з фермерами та іншими власниками земель про право відпочиваючих проходити цими землями, знайомитися з пам'ятниками природи, археології, архітектури, що знаходяться там, користуватися видовими майданчиками. У ряді випадків приватні власники одержують за це грошову або натуральну компенсацію.

У щільно населеній Англії, де цінуються навіть невеликі ділянки мало зміненої природи, діють і централізовані програми, що передбачають виплату компенсації фермерам, якщо вони дозволяють прохід своїм угіддям, а тим більше влаштування там туристських біваків. Зазвичай, такі програми передбачають виведення малородючих або мало зручних сільгоспугідь із активного сільськогосподарського обороту, яке заохочується органами сільського господарства. Якщо на землях, що виводяться, проводяться заходи щодо сприяння

живій природі, то компенсація виплачується по лінії Комісії зі збереження сільської місцевості. Вона ж залучена у фінансування приватних заходів для догляду за береговою лінією моря, підтримки старих садів, живоплотів тощо. ландшафтні об'єкти.

Фонд «Англійська Природа» виплачує фермерам компенсації за відмову від інтенсивного використання ділянок, що мають наукову чи пізнавальну цінність (геологічні, археологічні та інші об'єкти), а також необхідні для існування рідкісних видів біоти. Відновленню лісів на приватних землях допомагає Лісова комісія. Комплексна програма, яка передбачає закидання маргінальних сільськогосподарських земель або обмеження їх використання, діє в Уельсі (деякі автори вважають виплату компенсації за багато приватних заходів зайвими, оскільки вони були б виконані фермерами і без державної підтримки). Незалежно від цього, їх критиці зазнає фрагментарність низки програм.

Всі такі заходи проводяться у добровільному порядку, але в деяких випадках (наприклад, коли справа стосується права проходу відпочиваючих до берега моря) вони містять примусовий елемент. Ділянки, що мають природну або культурну цінність, але недоглянуті та занедбані, можуть бути упорядковані навіть без волі їх власників. Державна Комісія з охорони навколишнього середовища має право примусово викуповувати ділянки, що мають природно-наукову цінність.

В Англії система виплат компенсації поширюється на місцеву владу. Якщо вони підтримують і упорядковують цінні ландшафти, які визнаються "видатними мальовничими територіями", "морськими узбережжями" та ін., і якщо вони забезпечують доступ туди публіки, то їм належать державні дотації.

В Англії, Шотландії та Північній Ірландії діє система невеликих дотацій для власників історичних будівель, споруд, оскільки власникам доводиться нести підвищені витрати на їх ремонт та утримання.

Дуже цікавим в цьому плані є досвід США. У США, крім численних природних і культурних резерватів, організованих центральною, регіональною та

місцевою владою, існують заповідні комплекси, що належать приватним особам та організаціям. У ряді випадків управління ними передається державним структурам або спеціалізованим товариствам, але за засновниками залишається право контролю за дотриманням умов, висунутих у момент передачі. Нерідко ними ж створюються спеціальні фонди на фінансування експлуатаційних заходів. Якщо (на думку засновника) ці умови не виконуються, об'єкт може бути вилучений у організації, що його експлуатує, і переданий інший. В одному випадку власники земель по річці Бантам у штаті Коннектикут домовилися заповідати прибережну смугу 60 м (200 футів), передавши її в управління місцевому парку. Такі відносини покриваються правовим інститутом довірчої власності (Траст).

Ряд природоохоронних та історичних організацій США практикує викуп визначних земель для того, щоб зберегти їх від забудови та інших небажаних перетворень. Така ж практика існує в Англії, де увага подібних організацій спрямована переважно на збереження старовинних споруд та їх оточення. Застосовується також видача дотацій (за рахунок зазначених організацій) власникам об'єктів, що охороняються, щоб полегшити їх утримання та реставрацію.

У США деякі федеральні органи, власники паркових та інших цінних земель, користуються інститутом трастового управління, щоб передати природні і культурні об'єкти, що їм належать, в управління місцевим науковим або навчальним установам.

У національних парках Англії допускається влаштування водосховищ, у тому числі тих, що належать приватним компаніям. Практично у всіх таких випадках на власника водосховища накладається зобов'язання "терпіти" присутність туристів на акваторіях та берегах або навіть створювати для цього відповідні зручності. Якщо у парку ведуться гірничі роботи, то розробник надр повинен допускати (з дотриманням заходів безпеки) екскурсантів, а на вироблених

кар'єрах дозволяти збір мінералогічних колекцій та іншу подібну наукову діяльність.

Державні та приватні гідротехнічні роботи повинні сприяти збереженню та благоустрою найкращих місць заміського відпочинку у Північній Америці. У Канаді, роботи з реконструкції водного шляху та будівництва ГЕС на р. Св. Лаврентія, які проводились у 1960-х роках, поєднувалися із показом відвідувачам досягнень науково-технічної думки. У США на великих забудовників покладається додатковий обов'язок створювати у відповідних місцях музеї (типу краєзнавчих) та зони відпочинку для відвідувачів. Такі заходи були виконані, наприклад, у штаті Невада на відомому озері Тахо при греблі, що регулює стік річки Траки із цього озера. Такі самі вимоги висуває Федеральна комісія з регулювання енергетики під час видачі ліцензій на будівництво ГЕС. Виконання цих вимог вона додатково перевіряє під час компаній щодо продовження терміну ліцензій.

У США судова система підтримала позови охоронців природи до Корпусу військових будівельників (що курує судноплавні води США) з приводу байдужого його ставлення до осушення та забудови екологічно цінних водно-болотних угідь. Почавши забороняти деякі з таких робіт, Корпус водночас не виплачує власникам, яких це торкнулося, будь-яких компенсацій. Аналогічний результат був у справі про надбудову пам'ятника архітектури - Центрального вокзалу в Нью-Йорку. Місто заборонило проект надбудови, пославшись на те, що "вокзал задовольняє своїм функціям обслуговування пасажирів". Ця заборона була підтримана судовою системою.

У Каліфорнії громадські обмеження можуть наздоганяти приватних власників у момент видачі їм дозволів на забудову. Такий метод практикує Комісія штату з охорони морських узбереж. Узгоджуючи проект будівництва, вона зазвичай вимагає, щоб власник зберіг "вид на море", а також передбачив прохід до нього.

Взаємовідносини з приватним сектором США виливаються іноді в незвичайні (для країни) операції. Коли видатна за своєю мальовничістю долина річки Озарк, була виділена в федеральну зону, що охороняється, закон дозволив Службі національних парків викупувувати при необхідності приватні землі (передусім для забезпечення проходу до річки) з можливістю подальшої передачі викуплених земель в оренду колишнім їх власникам.

Грошові розрахунки можуть стосуватися не лише приватного сектору, а й органів влади різного рівня. Великий парк Адірондак, організований штатом Нью-Йорк, захоплює як землі штату, так і суміжні ліси, що належать приватним власникам. Тим самим право вирубки у цих лісах обмежується, або навіть забороняється. Щоб компенсувати втрачені вигоди власників, штат застосовує щодо них податкові пільги. З іншого боку, оскільки ліси парку Адірондака, що належать штату, не підлягають промисловій експлуатації, місцева влада втрачає податкові доходи, які вони могли отримати в іншому випадку. Щоб компенсувати ці втрати, штат виплачує місцевій владі податок з належній йому в Адірондаку нерухомості.

В Україні в недавньому минулому деяким колгоспам та радгоспам вдавалося виділяти певні ділянки як природні резервати - найчастіше для охорони комах-запилувачів. Але ці заходи не були підтримані земельним законодавством і отримали відображення у державному земельному обліку. Не видно їхнього «сліду» і в чинному податковому законодавстві. У разі поділу сільськогосподарських земель на приватні володіння ці резервати навряд чи збережуться, тому про них слід згадати; заздалегідь.

Треба сказати, що законодавство про аграрну реформу в Україні взагалі мало приділяє уваги об'єктам культурної (археологічної) спадщини.

У законодавстві про аграрну реформу навіть не згадується завдання збереження об'єктів спадщини. Не передбачає воно і попередньої інвентаризації об'єктів спадщини. Немає мови про податкові пільги для власників земель, на яких

опиняться об'єкти, що охороняються; не ставиться завдання збереження (або пристрою наново) проїзду та проходу до пам'яток природи та культури.

Проведення таких заходів гальмується також тим, що землевпорядна служба, традиційно зайнята плануванням використання сільської місцевості, ніколи не орієнтувалася і не орієнтується нині на виявлення об'єктів спадщини, на їхню охорону та благоустрій.

Досвід низки зарубіжних країн свідчить про необхідність узгодження дій щодо збереження культурної та природної спадщини (незалежно від їхньої цінності) з місцевою владою та громадськими організаціями.

У Франції з 1976 р. проекти влаштування нових національних парків і резерватів не приймаються до розгляду, якщо їх не підтримує місцева влада. Передбачається організація міжвідомчих комітетів, як дорадчих органів дирекції національних парків, а при них – наукових рад, у яких зазвичай представлені університетські вчені, які визначають спрямованість та зміст наукових досліджень. В Англії до останнього часу дирекції національних парків прямо підпорядковувалися міжвідомчим радам, більшість членів яких виділяли місцеві самоврядування; самі національні парки формально мали стільки земельно-планувальних повноважень, скільки їм делегувала місцева влада.

Саме на цьому рівні влада діють земельно-планувальні органи низової ланки. Тому, будь-які планувальні зміни, у тому числі виділення нових об'єктів спадщини, а також встановлення сервітутів, що полегшують користування ними, майже автоматично фіксуються на місцевих картах та враховуються за всіх наступних планувальних рішень. Приблизно таке становище має місце у Східних штатах США, де традиційно велика земельно-планувальна роль місцевої влади. За такої системи майже виключені випадки, коли відбувається "планове" пошкодження (знищення) об'єктів спадщини внаслідок неузгодженості дій між різними відомствами та владою різних рівнів.

Така система повинна становити інтерес і для України, оскільки в нашій країні поки що немає процедури, що дозволяє надійно враховувати об'єкти спадщини за будь-якої перепланування місцевості.

У будь-якій країні співпраця з місцевою владою є одним із найважливіших складових успіху при виявленні, описі, охороні та організації використання об'єктів спадщини. Якщо в країні є розвинена мережа краєзнавчих організацій, гуртків любителів історії та інших громадських організацій, то їх допомога також виявляється необхідною. Саме така справа, наприклад, у тій же Англії.

У сучасній Україні відносно активні організації «зелених», але вони проходять в основному "негативну стадію" свого розвитку, намагаючись протидіяти проектам, що впливають на визначні природні та культурні об'єкти або погіршують екологічну обстановку. Щоправда, вони накопичують також досвід позитивного управління об'єктами спадщини, але цей процес триває поки що повільно. Основна робота лягає тут на спеціалізовані органи та організації.

У цій галузі є резерви. Вони полягають у невикористаних можливостях фахівців розвідувальних (пошукових, дослідницьких) організацій, які нерідко стикаються з об'єктами спадщини в ході своєї роботи, хоча, можливо, не завжди підозрюють про цю обставину. Цей недолік слід подолати шляхом розширення підготовки майбутніх та перепідготовки діючих фахівців: агрономів, лісоупорядників, меліораторів, топографів, геодезистів, геологів та ін.

Деякі покращення слід було б внести у відпрацьовану форму паспорта, що складається на кожному пам'ятку історії та культури. У цій формі не звертається належної уваги на те, кому належить обслуговуюча пам'ятку земля, з ким вона межує, не фіксується стан земельної ділянки, наявність документів про її правовий режим і навіть сам факт реєстрації цієї ділянки у БТІ (бюро технічної інвентаризації), у документах землеустрою чи господарського обліку. Ця прогалина робить пам'ятник недостатньо захищеним із земельно-господарського боку.

Інформаційна забезпеченість є необхідною умовою збереження об'єктів спадщини. Фактично це перший крок до привернення уваги до проблем збереження та використання спадщини як з боку громадськості, так і органів місцевого самоврядування.

Охорона культурної спадщини у Франції та Італії

Охорона пам'яток історії та культури Італії

Відносини, що стосуються охорони пам'яток історії та культури Італійської Республіки, регулюються великою кількістю нормативних актів, до основних з яких належать наступні акти (Додаток А).

Поняття та види пам'яток історії та культури

За змістом законодавства Італії, пам'ятниками історії та культури іменуватимуться предмети, рухомі та нерухомі, які становлять художній, історичний, археологічний та етнографічний інтерес. Відповідно до ст. 1. Закону № 1089 від 1 червня 1939 р., це предмети, що мають значення для палеонтології, передісторії та примітивної культури; предмети, що становлять нумізматичний інтерес, манускрипти, автографи, листування, важливі документи, першодруки, а також рідкісні та цінні книги, відбитки, записки. Цим же законом до кола об'єктів, що охороняються, включені вілли, парки і сади в тих випадках, коли вони представляють художній або історичний інтерес. Об'єктом правового захисту є також нерухомість, яка має суттєву історичну цінність і становить інтерес, оскільки має відношення до політичних та військових подій, до історії літератури, мистецтва та культури в цілому.

Законом також охороняються колекції або серії об'єктів, які традиційно відомі як комплекси, що становлять винятковий художній чи історичний інтерес.

Дія закону поширюється як на предмети, що у власності держави. Відповідно до ст.839 італійського цивільного кодексу предмети приватної власності, нерухомі та рухомі, які становлять художній, історичний чи етнографічний інтерес, перебувають у сфері дії спеціального закону. Щодо майна,

що належить церковним організаціям, необхідні заходи проводяться за згодою церковної влади.

Облік та реєстрація пам'яток історії та культури

Місцеві державні органи, а також установи та інститути, встановлені законом, зобов'язані складати та мати у своєму розпорядженні оновлені списки предметів, що становлять історичний та художній інтерес, що перебувають у приватній власності. Відомості про нерухомі предмети заносяться до Реєстру нерухомості.

Названі об'єкти підлягають охороні, оскільки вони знаходяться на італійській території незалежно від національності їх власників, власників або власників.

Твори сучасного Мистецтво можуть бути включені до сфери дії закону тільки через п'ятдесят років з моменту виконання даного твору або після смерті автора. До цього часу: питання, пов'язані з охороною творів мистецтва, регулюються авторським правом.

Облік та реєстрація пам'яток історії культури Італії ведуться Центральним інститутом каталогізації та документації (створений 1969 р.). Нині його бюджет становить близько 280 000 доларів. Збір документації з рухомих творів мистецтва розпочався з 1969 р., з нерухомих – з 1974 р. Щорічна кількість надходжень документів становить приблизно 120-130 тисяч одиниць. У штаті інституту працюють історики, археологи, архітектори та інші службовці.

Центральним інститутом каталогізації та документації здійснюється посібник зі створення каталогу культурного надбання. Для реєстрації пам'яток історії та культури є спеціальні бланки-формули. Їхні зразки публікуються у списках бланків каталогу культурного надбання, що видаються з 1972 р. Одні списки включають нерухомі об'єкти, інші – художні та історичні твори.

Бланк-форма містить всі основні відомості про об'єкт - місцезнаходження, авторство, хронологічні відомості, дані про сучасне використання, ступінь

цінності та збереження пам'ятника, а також необхідні програми, малюнки, фотографії, карти. Встановлено шість категорій безпеки пам'ятника: добре, добре, посередньо, погано, дуже погано, руїни.

Після виявлення даних про пам'ятку проводиться збір необхідної документації, потім заповнюється бланк-форма та здійснюється перевірка його заповнення для підтвердження точності та достовірності даних. Оригінал бланк-форми залишається в архіві організації, яка займається виявленням та обліком пам'яток історії та культури. Копії надсилаються до Центральних об'єднаних архівів каталогу, що знаходяться в інституті, та до зацікавлених організацій. В архівах зберігаються заповнені бланки-форми, графічні зображення та фотоматеріали. Бланки-форми мають номери генерального каталогу та розташовані за топографічною ознакою.

Інформація, що є в генеральному каталозі, використовується державними органами, що здійснюють охорону культурного надбання країни, місцевими та обласними органами влади, поліцією (у випадках розкрадання або псування предметів, внесених до каталогу), митною службою (для запобігання незаконному вивезенню культурних цінностей за кордон), науковими та навчальними закладами.

Забезпечення безпеки, порядок утримання та використання пам'яток культури

У Законі № 1089 від 1 червня 1939 р. зазначається, що всі предмети, що становлять художній чи історичний інтерес, що належать державним організаціям або приватним особам, не можуть руйнуватися, оновлюватися, змінюватися чи реставруватися без дозволу Міністерства громадської освіти (тепер – Міністерства культурного надбання). Ці предмети не можуть використовуватися, якщо це несумісно з їх художнім чи історичним значенням, або якщо це завдає шкоди їх збереженню чи цілісності.

У 1970-х років питанням охорони культурного надбання Італії приділялася значну увагу. Декретом-законом № 657 від 14 грудня 1974 р. було створено Міністерство культурного надбання. Після утворення цього міністерства було прийнято низку законів, пов'язаних із діяльністю з охорони пам'яток культури. Одним із найбільш значних є Закон №. 44 «Про заходи з охорони національного археологічного, художнього та історичного надбання» від 1 березня 1975 р. У законі уточнюються основні положення про повноваження та формування штату Міністерства культурного надбання, а також встановлюються суворіші, порівняно з раніше чинними, санкції за порушення з охорони предметів, що становлять художній та історичний інтерес.

Законом заборонено експорт предметів, що становлять художній чи історичний інтерес, у разі, якщо цінність перед мета така, що його експорт завдає істотної шкоди національному культурному надбанню. Для експорту інших предметів, які мають художній чи історичний інтерес, має бути отримана спеціальна ліцензія. Законом встановлено, що протягом двох місяців з моменту подання заяви, міністр має право придбати відповідно до ціни, зазначеної у тій же заяві, предмет, який становить значний інтерес для національного культурного надбання.

У ст. 2 Декрету президента республіки № 805 від 3 грудня 1975 р. зазначено, що пам'ятки культури є національним надбанням, та області співпрацюють з державною адміністрацією у діяльності з охорони пам'яток культури в межах, що встановлюються за взаємною згодою. Діяльність щодо використання пам'яток культури області здійснюють відповідно до програм, узгоджених із центральною державною владою.

Беруть участь у діяльності з охорони пам'яток культури і місцеві органи державної влади. Так, згідно із Законом № 10 від 28 січня 1977 р., що містить норми із забудови землі, для проведення будівельних робіт необхідне отримання дозволу відповідної комуни. У вирішенні поряд з іншими питаннями вказуються

роботи зі зміни історичних центрів та реставрації міських центрів. Міністерство культурного надбання впливає складання планів розвитку територій, коли це стосується охорони історичних центрів.

Органи управління з охорони пам'яток історії та культури

Здійснення керівництва, діяльністю з охорони пам'яток культури та мистецтва Законом № 823 від 22 травня 1939 р. покладалося на Міністерство народної освіти, у складі якого діяла загальна дирекція історичних та мистецьких пам'яток. Нині дані функції здійснює Міністерство культурного надбання, утворене відповідно до Декретом-законом № 657 від 14 грудня 1974 р. (Законом № 5 від 29 січня 1975 р. Декрет-законом № 657 був із змінами перетворено на закон).

Міністерство культурного надбання здійснює керівництво діяльністю з охорони та використання археологічного, художнього та природного надбання, сприяє пропаганді мистецтва та культури, координує та керує ініціативами у цій галузі, за винятком тих, керівництво якими входить до кола повноважень Міністерства закордонних справ, організує спільно з компетентними, органами дослідження та складання програм у цій галузі, здійснює нагляд за проведенням необхідних заходів.

Організаційну структуру Міністерства культурного надбання закріплено Декретом президента республіки № 805 від 13 грудня 1975 р. У ст. 2 Декрету зазначено, що пам'ятки культури є національним надбанням, та області співпрацюють з державною адміністрацією у діяльності з охорони пам'яток культури в межах, що встановлюються за взаємною згодою. Діяльність щодо використання пам'яток культури області здійснюють відповідно до програм, узгоджених з державою.

Основною структурною одиницею Міністерства культурного надбання є національна рада, яку очолює міністр. Він виробляє методи складання програм з питань охорони пам'яток культури, висловлює думки щодо програм, які

пропонують державна адміністрація, готує щорічні доповіді про виконання програм; запропонованих центральними службами та інститутами, що займаються охороною пам'яток культури; на запит міністра висловлює думку про проекти нормативних та загальних адміністративних актів. Національна рада складається з представників наступних міністерств: закордонних справ, громадських робіт, сільського господарства та лісів, народної освіти, промисловості та торгівлі, служби наукових досліджень. До ради включено представників областей, провінцій та комун, університетів країни, службовців адміністрації охорони пам'яток культури, експертів. Призначаються члени національної ради декретом міністра культурного надбання терміном чотири роки. Національна рада обирає зі свого складу віце-голову та приймає регламент своєї діяльності.

З-поміж членів названої ради утворюються комітети секторів, у тому числі:

- з архітектурного надбання;
- з археологічного надбання;
- з архівного надбання;
- з книжкового надбання та інститутів культури. Кожен комітет складається із восьми осіб.

Міністерству підпорядковані периферійні органи з охорони пам'яток культури, а саме головні управління з: археології, художнього та історичного надбання, архітектурного надбання, архівного надбання, державних архівів, державних публічних бібліотек. У законодавстві уточнюється, що головне управління з охорони пам'яток здійснює також охорону природних та ландшафтних пам'яток та розглядає питання щодо містобудування. Тут слід зазначити, що згідно із Законом № 10 від 28 січня 1977 р., що містить норми про забудову землі, для проведення будівельних робіт необхідне отримання дозволу відповідної комуни. У вирішенні поряд з іншими питаннями вказуються роботи зі зміни історичних центрів та реставрації міських центрів. Міністерство через свої

управління впливає на складання територіальних планів, коли це стосується охорони історичних центрів.

Законом № 292 від 14 березня 1968 р. було встановлено межі повноважень Міністерства громадських робіт у випадках, коли виконувані роботи стосуються історико-мистецького надбання. Вирішення питань, пов'язаних із виконанням таких робіт, було віднесено до виняткової компетенції Міністерства народної освіти (тепер – Міністерство культурного надбання). У циркулярі Міністерства громадської освіти від 22 липня 1968 р. було роз'яснено, що роботи, які Закон № 292 залишає у сфері повноважень Міністерства громадських робіт, мають здебільшого технічний характер, не мають художнього значення та не потребують наукових досліджень чи спеціальної технічної процедури. В інших випадках виконання необхідних робіт здійснюється службами, які перебувають у віданні Міністерства культурного надбання.

Службами та інститутами Міністерства культурного надбання з дозволу міністерства виконуються також дослідження та роботи з пошуку предметів, що становлять історико-художній інтерес, на всій території країни. Усі знайдені предмети, які мають історико-художній інтерес, належать державі. У ст. 44 Закону № 1089 від 1 червня 1939 р. зазначається, що всі предмети, що становлять художній чи історичний інтерес, що належать державним організаціям або приватним особам, не можуть руйнуватися, оновлюватися, змінюватися або реставруватися без дозволу Міністерства культурного надбання. Ці предмети не можуть використовуватися, якщо це несумісно з їх художнім чи історичним значенням або якщо це завдає шкоди їх збереженню чи цілісності.

Діяльність з охорони пам'яток культури здійснюється обласними координаційними комітетами, періодичними обласними конференціями головних управлінь, апаратом Міністерства культурного надбання, апаратом головних управлінь, бібліотек та державних архівів. Беруть активну участь у цій діяльності

центральні інститути: каталогізації та документації, єдиного каталогу італійських бібліотек та бібліографічної інформації, реставрації.

Відповідальність за порушення законодавства

Законом «Про заходи, спрямовані на захист національного археологічного, художнього та історичного надбання» від 1 березня 1975 р. встановлено, що представники провінцій, комун, установ та організацій, визначених у законі, які протягом передбаченого строку не подали без задовільних причин списку предметів, що становлять художній та історичний інтерес, або подали неточний список, караються штрафом від 300 000 до 3 млн. лір (ст. 15). Ті ж особи, які порушують положення законодавства здійснюють продаж предметів старовини та мистецтва, караються позбавленням волі строком до одного року та штрафом від 1,5 млн. до 75 млн. лір (ст. 17).

Італійським кримінальним кодексом передбачено відповідальність за завдання шкоди національному археологічному, історичному чи художньому надбанню. В ст. 733 зазначено, що той, хто знищує, погіршує або пошкоджує пам'ятник або інший предмет, що має значну цінність, карається у разі, якщо цими діями завдано шкоди національному; археологічному чи художньому надбанню, позбавленням волі на строк до одного року або штрафом не понад 800 000 Лір. У цій статті вказується, що пошкоджена річ може бути конфіскована.

У силу Закону № 1089 «Про охорону предметів, що становлять художній чи історичний інтерес» від 1 червня 1939 р. вивезення культурних цінностей, що охороняються законом, за кордон забороняється тією мірою, якою це спричинило б значну шкоду для національного культурного надбання. Відчуження та інші угоди та угоди, вчинені всупереч цій забороні, визнаються нікчемними.

Якщо річ, порушуючи закон, не була внесена до реєстру культурних пам'яток, внаслідок чого вона виявилася вивезеною за кордон, винний, незалежно від інших заходів відповідальності, зобов'язаний сплатити державі суму, рівну вартості речі. Той самий обов'язок лежить на особі, яка тимчасово вивезла таку річ

за кордон і не повернула її до країни у встановлений термін. Незаконне вивезення пам'яток культури за кордон карається штрафом. Такому в принципі покаранню підлягає замах на це діяння. Сам предмет вивезення конфіскується як контрабанда.

Охорона пам'яток історії та культури у Франції

Система законодавства про охорону пам'яток історії та культури

Охорона пам'яток історії та культури регламентується наступними правовими актами (Додаток Б).

Поняття та види пам'яток історії та культури

Французьке законодавство не дає визначення пам'яток історії та культури. Будь-які рухомі та нерухомі предмети та об'єкти можуть бути віднесені до пам'яток історії та культури, що підлягають охороні з боку держави. При цьому вони повинні представляти інтерес з "історичної, художньої, легендарної, наукової та мальовничої" точок зору. Таким чином, поняття "пам'ятка історії та культури" включає дві ознаки: 1) історична, художня, легендарна, наукова та мальовнича цінність; 2) спеціальний правоохоронний режим.

Відповідно до законодавства до пам'яток історії та культури можуть бути віднесені: будівлі, архітектурні ансамблі, рухомі пам'ятки мистецтва та культури (картини, предмети прикладного мистецтва, колекції книг чи рукописів тощо) та так звані природні пам'ятки (ландшафти, озера, річки, ліси і т.д.). Навколо пам'ятника, що охороняється (якщо це будова, ансамбль, ландшафт) може бути встановлена охоронна зона.

Облік та реєстрація пам'яток історії та культури

Для того, щоб на будівлю, предмет або ландшафт поширювався режим державної охорони, вони повинні бути включені до спеціального списку пам'яток, які охороняє держава. Внесення пам'ятників до списку перебуває у компетенції міністра у справах культури. Однак, якщо пам'ятник або земля, на якій розташовані будівлі, або ландшафт не є власністю держави, то для включення їх

до списку потрібна згода власника (департаменту, комуни, установи або приватної особи). У разі незгоди власника акт включення пам'ятника до списку може бути здійснений всупереч його волі спеціальним декретом Державної ради. Крім того, за поданням міністра у справах культури пам'ятники історії та культури або земля, на якій вони розташовані, можуть бути примусово викуплені державою у власника. Якщо включенню до списку підлягають річки або озера, які можуть бути використані для отримання електроенергії, то на це потрібна згода зацікавленого міністра. На включення до списку будівлі, яка є власністю держави, потрібна згода міністерства, у користування якої вона передається. У разі відсутності такої згоди питання вирішується урядом.

Список пам'яток історії та культури, поставлених під охорону держави, переглядається кожні десять років та публікується у пресі. Для виключення зі списку будівель або ландшафтів, що охороняються, потрібно видання урядового декрету, а для виключення рухомих пам'яток – постанова міністра у справах культури (і те й інше відбувається за ініціативою держави чи власника). Крім національного списку пам'яток історії та культури, існують додаткові списки історичних пам'яток, які складаються на регіональному рівні. Прохання про включення до додаткового списку може виходити від власника, а також від будь-якої зацікавленої фізичної чи юридичної особи. Додатковий список включає лише нерухомі пам'ятники. Префект регіону передає пропозицію про включення нерухомості до додаткового списку історичних пам'яток на укладання регіональної комісії з історичного, археологічного та етнографічного надбання. На підставі висновку комісії префект регіону вирішує питання щодо включення нерухомості до додаткового списку. Префект регіону може звернутися до міністра у справах культури щодо включення нерухомого пам'ятника до національного списку. У цьому випадку міністр зобов'язаний передати пропозицію префекта на висновок Вищої комісії з історичних пам'яток та Вищої ради з археологічних досліджень, якщо йдеться про археологічні розкопки. На підставі укладання

комісії міністр у справах культури вирішує питання про включення нерухомості до національного списку.

Якщо ініціатива про включення до національного списку виходить від міністра у справах культури, він зобов'язаний отримати висновок від регіональної комісії з історичного, археологічного та етнографічного надбання, проконсультуватися у Вищій комісії з історичних пам'яток, а, у разі потреби, у Вищій раді з археологічних досліджень.

Забезпечення безпеки, порядок утримання та використання пам'яток культури

Включення витвору мистецтва, пам'ятника культури, міського ансамблю або ландшафту до списку об'єктів, що охороняються державою, зобов'язує власників або власників (у тому числі державу) цих об'єктів забезпечити їх збереження. А тому власники позбавлені права виконувати будь-які роботи, які можуть змінити вигляд пам'ятника або ландшафту (у тому числі будівництво в зоні пам'ятника). Якщо це спричиняє обмеження можливостей експлуатації пам'ятника та призводить до збитків, власник має право на отримання від держави відповідного відшкодування.

Пам'ятники, що охороняються, не можуть бути зруйновані, переміщені, реставровані, перебудовані або добудовані без спеціальної санкції міністра у справах культури. А сам міністр (через органи, які відають охороною) може зобов'язати власника провести реставрацію пам'ятника. У цьому випадку міністр визначає суму дотації, що виділяється на це державою (не понад 50% усієї вартості реставрації). Розмір дотації власник пам'ятника може заперечувати в адміністративному трибуналі. У разі термінової необхідності зберегти пам'ятник міністр має право оголосити про тимчасовий перехід пам'ятника у розпорядження держави (якщо йдеться про будівлю, то державі можуть бути передані й сусідні будівлі).

Пам'ятники історії та культури, що належать державі, невідчужувані. Якщо ж власниками є департаменти чи комуни, то відчуження може мати місце, але лише з дозволу міністра у справах культури та лише державному органу чи установі. Приватні особи, які є власниками пам'ятників, включених до списку охоронюваних, можуть відчужувати їх лише з дозволу міністра у справах культури. При цьому власник зобов'язаний повідомити набувача про те, що предмет є пам'яткою, що охороняється. Дарувальники та заповідачі повинні зобов'язати нового власника не лише гарантувати збереження пам'ятника, а й зберегти вільний (безкоштовний чи платний) доступ публіки для огляду.

Дарування та заповіт на користь держави звільняється від сплати зборів та податків.

Вивезення пам'яток історії та культури, що охороняються державою, за кордон (продаж, заповіт, дарування, обмін) забороняється взагалі незалежно від того, хто є власником – держава або приватна особа.

У Франції склалася практика прийняття парламентом програмних законів у галузі монументальної спадщини на п'ятирічний термін. Програмним законом № 88-12 від 5 січня 1988 р. було визначено загальний розмір капіталовкладень на 1988-1992 рр. у сумі 5145,6 млн. франків.

Вказані суми щорічно переглядаються з урахуванням індексу цін. Виділені кошти направлені:

на реставрацію та підтримку у збереженні історичних пам'яток, внесених до національного та додаткового списків;

збереження великих археологічних ландшафтів. До цієї групи пам'ятників належать цивільні, військові та релігійні будівлі, зокрема собори та історичні парки та сади. Щорічно уряд подає до парламенту звіт про реалізацію зазначеного закону.

Органи управління з охорони пам'яток історії та культури

Охороною пам'яток історії та культури відають міністр у справах культури, префекти регіонів, департаментів та мери, комун.

У рамках Міністерства культури при Головному управлінні архітектури працює постійна Комісія з охорони пам'яток культури та мистецтва. У її функції входить: підготовка заходів, спрямованих на збереження і реставрацію пам'яток, що охороняються, а також пошуки нових цінних історичних і культурних пам'яток, що становлять історичний або художній інтерес і тому підлягають включенню до списку охоронюваних. Комісія, що складається з чотирьох галузевих секцій, формується з чиновників міністерства та залучених фахівців (істориків, архітекторів, мистецтвознавців).

Під головуванням міністра культури функціонують Національна комісія із загальної інвентаризації пам'яток та художніх багатств (далі – Комісія). До складу Комісії входять 39 осіб – представники міністерств та відомств, наукових та творчих організацій. Комісія готує висновки та пропозиції щодо організації облікових робіт та досліджень у галузі матеріальної культури. Вона розглядає питання, що стосуються загальних завдань та методології цих досліджень, а також питання видання та розповсюдження наукової інформації. Комісія збирається не менше двох разів на рік з ініціативи міністра культури або на вимогу не менше половини її членів з певним порядком денним. У рамках Комісії функціонують постійне представництво та оціночний комітет.

Окрім комісій у рамках Міністерства культури існує Національна каса з охорони пам'яток культури та мистецтва, до завдань якої входить збирання коштів, призначених для охорони пам'яток (крім тих, що щорічно виділяються з державного бюджету), та розпорядження цими коштами.

Крім національних органів з охорони пам'яток історії та культури, існує система місцевих органів, що займаються питаннями охорони пам'яток. При префектах регіонів діють регіональні комісії з історичного, археологічного та етнографічного надбання. Головує у комісії префект регіону чи його представник.

Комісія складається із тридцяти осіб. Це представники адміністративного апарату, спеціалісти, представники громадських організацій. Комісія готує висновки з усіх питань, що стосуються вивчення, захисту та збереження історичних, археологічних та етнографічних пам'яток у регіоні.

У департаментах функціонують спеціальні департаменти з охорони пам'яток історії та культури, підпорядковані префектам департаментів.

У 1970 р. було створено вищу та департаментську комісію з охорони місцевостей та пейзажів, що мають історичне, наукове чи художнє значення. Вища комісія є консультативним органом при міністрі культури. Вона складається з представників Парламенту, Державної ради та ряду відомств, а також із чотирьох архітекторів та десяти інших фахівців. Комісія має постійну секцію, яку покладається підготовка питань до розгляду комісією. Департаментські комісії очолюються префектом в. складаються з представників низки центральних та місцевих органів.

Відповідальність за порушення законодавства

Порушення власниками або власниками пам'яток, що охороняються, покладених на них зобов'язань тягне за собою відповідальність – майнову, адміністративну або кримінальну.

У тих випадках, коли міністр культури констатує, що пам'ятник історії або культури, що охороняється, знаходиться під загрозою руйнування, а власник або власник не хоче або не може вжити відповідних заходів для збереження, міністр правомочний або приписати проведення реставраційних робіт за рахунок держави і стягнути витрачені суми з власника або передати пам'ятник органам церковного управління або музеям, які візьмуть на себе збереження та реставрацію пам'ятника.

У тих же випадках, коли власник або власник пам'ятника, що охороняється, порушуючи встановлені правила, виконує заборонені роботи (будівництво в охоронній зоні, перебудова тощо), він може бути оштрафований на суму від 2 000

до 6 000 франків. Правом констатувати порушення, що тягнуть за собою штраф, користуються: поліція, представники Міністерства культури, члени комісії з охорони пам'ятників, працівники архітектурного нагляду, місцеві органи влади, представники Міністерства сільського господарства (останні лише щодо ландшафтів, що включають річки, озера, ліси).

Незалежно від накладення штрафу роботи, здійснені з порушенням заборон, можуть бути припинені за розпорядженням прокуратури на підставі прохання міністра культури, місцевої влади або слідчого, який веде розслідування у справі про порушення збереження пам'ятника. Власник та інші винні особи караються позбавленням волі від одного місяця до двох років та штрафом від 500 до 4 000 франків. (ст. 257 КК). Рішення про зупинення робіт може бути винесене і судом, і тоді воно підлягає негайному виконанню.

У тих випадках, коли органи суду або прокуратури зволікають із втручанням, місцеві органи влади (префект чи мер) можуть винести ухвалу про призупинення робіт. Постанова негайно передається до прокуратури, яка або скасовує її, або передає справу до суду. Якщо суд підтверджує ухвалу про зупинення робіт і констатує порушення правил збереження пам'ятника, то він виносить рішення, що зобов'язує власника відновити пам'ятник та охоронну зону навколо нього у первісному вигляді. Невиконання рішення суду у встановлений термін може спричинити власника покарання, у вигляді сплати штрафу (від 5 000 до 100 000 фр.) або позбавлення волі (від 15 днів до 3-х місяців), а також сплату пені за кожен день прострочення (від 20 до 500 фр.). Якщо ж, незважаючи на ці санкції, власник все ж таки не виконає рішення суду про відновлення пам'ятника ст. початковому вигляді, Міністерство культури може або здійснити ці роботи за рахунок власника, або провести примусовий викуп пам'ятника.

Покаранню підлягають охоронці пам'яток культури та історії за зневажливе ставлення до своїх обов'язків, що призвело до руйнування або викрадення

пам'ятника (позбавлення волі від 8 днів до 3-х місяців і штраф від 150 до 15 000 фр. або одне з цих покарань).

Відповідно до ст.21 Закону «Про історичні пам'ятки» від 31 грудня 1913 р., вивезення пам'яток культури та мистецтва, що охороняються державою, за кордон заборонено, незалежно від того, хто є власником – держава чи приватна особа. За порушення цієї заборони ст.31 Закону передбачає покарання у вигляді штрафу від 200 до 40 000 фр. і тюремне ув'язнення терміном від 6 днів до 3-х місяців чи одне з цих покарань.

У разі рецидиву передбачені мінімум та максимум штрафу подвоюються (ст. 34-1 Закону 1913 р.).

Покарання призначаються з урахуванням обтяжуючих та пом'якшуючих обставин, зазначених у ст.463 КК Франції.

Висновки до 1 розділу

Поняття «Культурна спадщина» міцно закріпилося у міжнародному праві, від його розуміння залежать основні вектори та положення у культурній політиці будь-якої країни. Зарубіжне законодавство усвідомило це та розробляє свої концепції у цьому напрямі. Україна значно відстає від країн Заходу. Необхідно розробляти нові правові норми щодо культурної спадщини, і найшвидше цю проблему можна вирішити, звернувшись до досвіду зарубіжних фахівців та накопиченого ними досвіду.

Найважливішим документом у галузі охорони всесвітньої культурної спадщини є «Конвенція про охорону Всесвітньої культурної та природної спадщини» (Париж, 1972) [38]. Вона стосується пам'яток, культурних та природних об'єктів, що мають виняткову цінність для всього людства. Значимість міжнародних організацій складно переоцінити, їхня діяльність започаткувала загальносвітове охоронне законодавство. Україна входить до безлічі громадських міжнародних організацій, і ратифікувала безліч громадських договорів, конвенцій

та рекомендацій, проте ступінь їх дотримання бажає залишати кращого і є ще над чим працювати. Найбільший внесок у збереження культурної спадщини здійснюють міжнародні організації, що діють під егідою Організації Об'єднаних Націй, особливо ЮНЕСКО та організації Системи Світової спадщини.

Досвід Франції та Італії у збереженні культурної спадщини є найбільш значущим у цій галузі. Вивчення їхньої національної політики в галузі культури, а також тісне співробітництво з ними може сприяти появі національної політики в галузі культури в нашій країні. Культурне надбання народів всіх країн входить до загальної спадщини людства. Благополучний розвиток неможливий без заощадження досягнень минулого. В даний час культурним цінностям багатьох країн загрожують небезпеки різного характеру, тому турбота про збереження цих цінностей стає необхідністю для існуючих і майбутніх поколінь на шляху до цивілізованої та високорозвиненої світової спільноти. Унікальні пам'ятники постраждали не лише у роки війн чи економічних криз. Процес руйнування активний і зараз, для цього цілком достатньо недостатньої державної підтримки, відсутності інвестицій комерційних коштів, а головне – через відсутність зацікавленості збереження культури. Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що національна археологічна спадщина є специфічною складною системою, основною функцією якої є передача особливої соціокультурної інформації. Передача подібної інформації вимагає постійного міжнародного діалогу та Україні з нинішнім станом речей необхідно опертися на закордонний досвід, і тому він вимагає детального вивчення та аналізу з боку вітчизняних дослідників, насамперед – представників органів законодавчої гілки влади. Бо саме вона, встановлює «правила гри» на цьому полі.

РОЗДІЛ 2

ГЕНЕЗИС НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ ВІД СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ ДО ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.

2.1. Становлення та розвиток нормативно-правового регулювання охорони археологічної спадщини в Україні від середини до кінця ХХ століття.

Глобальною світовою проблемою сьогодні стало збереження культурної (та зокрема, одного із її видів - археологічної спадщини), їх складових елементів, які після занесення до відповідного Державного реєстру (списку таких об'єктів), отримують статус захищених законом, а отже, насамперед з боку держави – пам'яток. Продуктивність такого збереження напряму залежить від ефективної державної системи, що розвивається у тісному партнерстві з міжнародними інституціями, використанню останніх інтелектуальних досягнень та інструментів [1,20,26].

Слід згадати, що всі основні і найбільш небезпечні руйнівні чинники археологічних пам'яток умовно, можна об'єднати у дві великі групи, які в свою чергу, в тій чи іншій міри та способом здійснюють свій вплив на кожен окремий археологічний об'єкт (пам'ятку). Природні фактори: дощ, сонце, вітер, стихійні лиха. Фактори впливу людської діяльності: руйнування, сільськогосподарські роботи, будівництво, видобування корисних копалин, пожежі, війни.

Тим чи іншим чином, зазначені фактори впливають на всі об'єкти нашого життя. Але, коли мова йде про пам'ятки археології, то перш за все, перед нами постає питання, як звести до мінімуму вплив цих руйнівних чинників на об'єкт, зберегти його у незмінному вигляді і передати у спадок наступним поколінням.

Тому, коли перед людиною постає питання (проблема), що потребує вирішення, тоді вона починає шукати шляхи, а значить і способи (інструменти) її вирішення.

В процесі еволюції, розвитку суспільства та його свідомості, людство прийшло до висновку, що одним із найбільш ефективних засобів збереження археологічних об'єктів (пам'яток) є закріплення на законодавчому рівні норм (особливих правил) поведінки, щодо таких об'єктів.

Це знайшло своє втілення в багатьох нормах, у вигляді прямої вказівки на модель поведінки відносно пам'яток. Яскравим прикладом такої моделі є норма, прийнята та схвалена Другим конгресом архітекторів і технічних спеціалістів з історичних пам'яток, про те, що постійний догляд за пам'яткою з боку людини (громадянина), є головною вимогою, яка забезпечує схоронність пам'ятки. Дана норма, знайшла свою реалізацію у Міжнародній хартії з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія від 31.05.1964 року) [50].

Може виникнути питання: «А що ж тут особливого?». Норми схожого змісту містяться в багатьох міжнародних актах, щодо охорони і збереження культурної (археологічної) спадщини. Але Хартія, має особливе значення, вона є одним із перших втіленням того, що культурне (наукове) співтовариство, об'єднало свій досвід, і на міжнародному рівні, вказувало державним органам держав засіб та спосіб вирішення питання збереження спадщини, шляхом втілення відповідної норми у міжнародну Хартію.

В даній роботі ми не будемо глибоко аналізувати практичний інструментарій та механізм реалізації норм з охорони археологічної спадщини України. Наша мета, звернути увагу на розвиток нормативно-правових принципів збереження, їх системність, послідовність, ефективність.

Аналіз правових засад охорони культурної спадщини загалом та археологічної спадщини – зокрема, втілювались у тих чи інших нормативно-

правових актах. Поява, розвиток, удосконалення яких, їх узгодженість з різними міжнародно-правовими актами (договорами, хартії, конвенції), знаходив свій прояв у історіографії, але його структурованість та системність, залишають бажати кращого.

Враховуючи вищевикладене, на нашу думку, можна впевнено говорити про актуальність та новизну теми дослідження.

Але нормативно-правовий захист пам'ятки, виражений в наявності тієї чи іншої норми, є вже заключним етапом у справі її збереження. Йому передують розвідка, виявлення, дослідження, аналіз, класифікація, визнання пам'яткою з подальшою державною реєстрацією і внесенням до відповідного реєстру.

Тому, для того щоб проводити всебічний, повний, об'єктивний аналіз правових норм та їх еволюції нам необхідно спочатку звернутись до того, як взагалі відбувався розвиток в площині правового захисту пам'яток культурної та археологічної спадщини.

Один з перших законів (кодексів), що містив норми про збереження старовинних речей, з'явився в Вавилоні, завдяки царю Хаммурапі (який жив та правив у 1792 -1750 рр. до. н.е.), відомий як «Кодекс Хаммурапі».

Наступним можна згадати указ (розпорядження) про призначення тілесної кари та штрафів щодо осіб, які займалися розкраданням каміння з пам'ятників і давніх будівель, у Вічному місті, виданий римським імператором Маркіаном у 458 р. н.е. [1, с. 333].

В історії середніх віків, з їх нескінченними війнами, давні цінні споруди привертати до себе значну увагу ворогуючих сторін. Вони виконували роль статусних трофеїв, оволодіння якими свідчило про остаточну перемогу однієї із сторін. Проте, внаслідок такого «жорстокого змагання», дуже часто певна споруда взагалі зникала з поверхні землі. Тому А. Джентлі (1552 – 1608 рр.), італійський юрист, почав піднімати питання захисту та збереження таких пам'яток на

законодавчому державному та міждержавному рівні у своїй праці під назвою «Про право війни» [4, с. 83].

Таким чином, науковці-мислителі, філософи-гуманісти, доби середньовіччя запровадили, стали використовувати та ввели в обіг термін «пам'ятки», який застосовували до всіх давніх (антикварних) предметів, що мали цінність. Це мало на меті не стільки захист і збереження в культурному сенсі таких предметів, скільки легалізація інтересу до об'єктів культурної і в тому числі археологічної спадщини, визначення їх спеціального статусу в цивільно-правовій відносинах, задля подальшого отримання грошової винагороди, шляхом їх пошуку, виявлення, продажу, вивезення через кордон до інших континентів і країн.

Звісно це не сприяло формуванню та збереженню єдиного масиву спадщини окремо взятої держави, але вже хоча б виокремило пам'ятки в окрему групу серед інших об'єктів, предметів, речей товарно-грошових відносин.

Як наслідок, виник не врегульований з боку держави (держав) тіньовий ринок з купівлі продажу реліквій епохи античності, а попит, як відомо, породжує пропозицію. Тому грабіжницькі розкопки античних некрополів набули характеру стихійного лиха. А так як значна частина античних пам'яток знаходилась на території Апеннінського півострова, тому Італія першою зазнала втрат і побачивши наочно, як знищується цілий пласт пам'яток, і спробувала зупини цей неконтрольований процес.

Для цього, у 1624 році, кардинал Альдобрандіні, вдався до дуже рішучих і прогресивних дій того часу, видавши декрет, згідно з яким, особи, що здійснювали розкопки, повинні були мати відповідний дозвіл на їх проведення. Окрім цього, власник земельної ділянки, на якій відбувалися розкопки повинен був повідомити органи місцевої влади про всі знахідки на ділянці впродовж 24 годин з моменту проведення таких розкопок та виявлення знахідок [4, с. 83].

Такий порядок справ зберігався впродовж 17-18 століть, ситуацію докорінним чином змінила промислова революція 19 століття, коли шукачі

старовинностей почали використовувати надбання технологічного прогресу під час розкопок.

Як наслідок, 19-20 століття пройшли на тлі жвавих суперечок держав на міжнародному рівні стосовно врегулювання, упорядкування та регламентування археологічних розкопок. Особливо гостро стояло питання приналежності знахідок, визначення їх власника (власників), порядку розподілу скарбу (здобичі, якщо точніше). Держави, що мали на своїй території велику кількість старовинних пам'яток, були занепокоєні відсутністю, або недосконалістю методів запобігання їх вивезенню, викраденню.

Тому, в середині - наприкінці 19 століття, деякі держави вимушені були вдатися до радикальних, не дуже популярних кроків. Першою це зробила Греція, антична спадщина якої просто розкрадалася не тільки місцевими «археологами» а і «приїжджими» шукачами пригод.

Грецька держава в 1834 року та пізніше в 1899 році прийняла закони, згідно з нормами яких, всі археологічні знахідки на теренах Греції автоматично ставали і відносились до власності держави, а на проведення розкопок запроваджувалась беззаперечна державна монополія.

Враховуючи дуже високий рівень непопулярності цих норм серед місцевого населення та іноземних «шукачів», для яких Греція 19 століття стала країною скарбів, Грецька влада зробила деяке «послаблення», згодом дозволивши проводити розкопки на території Греції іноземним громадянам, за умови передачі всіх зроблених ними знахідок до Грецької системи музеїв.

Такий порядок, сформована ним система та структура збереження культурної і зокрема, археологічної спадщини, звісно не були досконалыми, але дозволили почати встановлювати «правила гри» на цьому полі, та використовувати даний досвід. Що дуже швидко зробили такі країни-сусіди Греції як: Єгипет, Туреччина, Сирія, Ліван, Афганістан, які теж намагалися хоча б зменшити об'єм незаконних розкопок та вивозу артефактів за кордон.

Весь цей регіон, хоча і поділявся політично на декілька держав, але мав єдину для всіх країн спільну рису – це місцевість прадавніх східних цивілізацій, що в подальшому стала колискою людства. І всі країни, що тут виникали, стикалися з однією і тією ж проблемою, збереженням своєї тисячолітньої спадщини, що вабила до себе цілу зграю шукачів пригод та давнини з усього світу.

Саме на цих теренах, прадавньої цивілізації людства, у 19 столітті, зусиллями декількох зазначених країн, були винайдені основні базові принципи та засади здійснення археологічних досліджень. Вони спочатку сформували перші зразки національного законодавства в сфері охорони археологічної спадщини, а згодом, стали базою і точкою підрахунку для створення міжнародних регламентів, процедур та інших нормативно-правових актів у галузі практики археологічних розкопок і досліджень.

В той самий час, трішки іншим шляхом йшли країни Західної Європи. Тут значну роль відіграла велика кількість архітектурних об'єктів, якими могли похизуватися майже всі європейські міста та містечка. А так як у більшості випадків такі споруди, займали центральну частину міста, були його обличчям, а іноді відігравали і значну роль у торгівлі, то і збереження таких архітектурних пам'ятників вийшло на передній план. Новаторами в цьому регіоні, та піонерами в галузі реставрації і відновлення споруд архітектурних пам'яток стали французи.

Мода на відновлення давніх будівель швидко розповсюджувалась на навколишні європейські країни, як на усе «французьке». Дуже серйозно та відповідально підійшли до відновлення пам'яток в Австрійській імперії. У цій країні згідно імператорського розпорядження (патенту), у 1850 році було створено, спеціалізований орган. Він відповідно до свого спрямування отримав назву: «Центральної комісії з метою дослідження і збереження давніх будівель».

Діяльність комісії була досить продуктивною. Вона сприяла формуванню практичного і теоретичного інструментарію, що в подальшому еволюціонувало у прийнятті відповідного профільного закону. Розглядаючи даний етап, слід

звернути увагу на те, що саме в цей час, в Україні починається формування європейських традицій та підходів до охорони архітектурної і археологічної спадщини. Бо саме в той час Галичина, з її центром і головним містом Лева (Львовом), з безліччю архітектурних пам'яток перебувала у складі і під владою Австрійської імперії. Дотримання та виконання її законодавства в значній мірі дозволило зберегти до нашого часу обличчя старого Львова [48, с. 83].

У тогочасному європейському просторі відбувалася гостра боротьба між державами за панування в Європі. Протистояння призводило до бойових дій та зіткнень, під час яких пошкоджувались, руйнувались а подекуди і повністю знищувались будівлі, споруди, цілі комплекси та міста. Людство вперше наочно зіткнулося з можливістю безповоротно втратити за одну мить свою культурну спадщину, що будувалася і накопичувалася століттями. Ці кризові події та явища породили та підштовхнули до появи принципово нових норм і нормативно-правових актів, що знайшло своє втілення у Брюссельській декларації прав війни 1874 року. Її інновацією стала спроба передбачити механізм, що дозволив би застосовувати міри відповідальності в разі руйнувань культурних цінностей [4, с. 84].

Справжнім проривом стала поява і прийняття відомої Гаазької конвенції про законі і звичаї сухопутної війни в редакціях від 1899 та 1907 року. Конвенція містила норми, що вимагали від ворогуючих сторін уникати завдання ударів по об'єктам історичного, культурного та мистецького характеру, зокрема, шляхом бомбардування. Також положення Конвенції зобов'язували сторони бойових дій позначати історико-культурні об'єкти спеціальними позначками, щоб уникнути ударів, знаходити можливість для такого позначення [44, с. 264-269].

Чергова світова криза часів Першої світової війни, виявила низку недоліків в площині практичного виконання вимог Гаазької конвенції. Вона спонукала свідоме європейське суспільство до подальшої роботи у напрямку вдосконалення нормативно-правового механізму захисту культурного надбання.

Як наслідок, знову створена Польська держава, жваво взялася за впорядкування у сфері збереження пам'яток історії, археології, культури. Землі Східної Галичини та Волині, анексії яких вдалося досягти Польщі, в більшості своєї отримали у спадок від Австро-Угорської імперії нормативні акти з охорони пам'яток, які досить ефективно та цілком логічно почала розвивати польська влада цих земель.

В результаті, наприкінці 20 - х років ХХ століття, Польща розпочала загальнодержавну інвентаризацію, під яку підпали всі об'єкти на землях Волині і Східної Галичини, які можна було віднести до категорії тих, що заслуговують на відповідну охорону і поцінування. Завдяки цьому, Львівський воєводський уряд протягом 1933 – 1934 рр., закріпив за низкою будівель Львова статус «пам'яток». Згодом, вже у 1937 році, внаслідок продовження цієї роботи, статус пам'яток було надано і Середмістю Львова [100, с. 15].

Проте, єдиний, загальнодержавний нормативний акт (закон) так і не було прийнято польською владою. Українське населення цих земель зазнавало притискань та дискримінації, тому з великим труднощами, місцевим жителям все ж таки вдалося власними силами зберегти та доглядати за похованнями воїнів Української Галицької Армії та Українських січових стрільців. В цей же час відомим ентузіаст, дослідник і палкий патріот рідної землі Драган Михайло Дмитрович, робить свій власний опис і здійснює облік дерев'яних храмів краю [15].

Набагато масштабніше та активніше, в цей же час, на іншому березі Дніпра, в Наддніпрянській Україні, яка опинилася під контролем більшовиків з початку 20-х років, вирішувалися питання збереження державою своїх пам'яток. Базою для цього став один із ключових принципів-лозунгів більшовицької держави – ліквідація приватної власності. Таким чином, тисячі пам'яток, стали належати всім і водночас нікому. Щоб виправити цю ситуацію, було прийнято та проголошено декілька декретів, згідно з нормами яких, влада націоналізувала всі

приватні колекції, зібрання, музеї. Найбільш видатні пам'ятки, все це переходило до державної власності радянської держави. Ідея і сам підхід мали дуже благородні наміри, щоб зберегти культурні (історичні/археологічні) цінності для всього народу і саме головне, зробити їх доступними для простих громадян новоствореної держави.

На той час, Лівобережна Україна, фактично знаходилась у стані громадянської війни і проголошення на державному рівні гасла «грабь награбленное» замаскованого під націоналізацію, зіграло дуже трагічну роль у збереженні нашої культурної спадщини. Всі цінності (пам'ятки) що перебували у приватних зібраннях, колекціях знаходились на території маєтків (ті ж самі кургани). За одну мить, всі вони, були віднесені до «культурної спадщини буржуазії», що підлягала експропріації на користь народу. Звісно, що такий вільний доступ будь-кого до культурних цінностей, створив безпрецедентні умови для зловживань у вигляді розкрадань, знищення, приховування, вивезення за кордон. Тому, ідея передачі культурних, історичних і тих же самих археологічних пам'яток в безоплатне та вільне користування всьому народу, на практиці вилася у банальне розграбування, що «прикривалося» недосконалими нормативно правовими актами держави.

Проте, як кажуть, негативний досвід це теж досвід і рух уперед. Тому, в 1926 році, Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом (ВУЦВК) і Радою Народних Комісарів (РНК) УРСР було затверджено перший нормативно-правовий акт, який кодифікував постанови та декрети радянської влади з охорони пам'яток (спадщини). Він отримав назву «Положення про пам'ятки історії й природи», який не тільки об'єднував та систематизував в собі положення норм попередніх актів, а й встановлював порядок і правила, дослідження, пропаганди, утримання, обліку, охорони пам'яток, що базувалися на хоч і не великому, але вже досвіді в цій галузі радянської держави [30, с. 27-32].

Також, в цьому положенні застосовано розмежування пам'яток, на музейні та поза музейні, тобто нерухомі, до яких відносилися і пам'ятки археології. Крім цього, було введено класифікацію пам'яток згідно з територіальною значимістю, на дві категорії: пам'ятки місцевого значення та пам'ятки республіканського (національного) значення, відповідно до критеріїв цінності цих пам'яток у історичній, науковій, мистецьких площинах. Саме після прийняття вказаного акту у 1926 році, і розпочато процес внесення пам'яток до єдиного списку (реєстру) – тобто почалася державна реєстрація пам'яток України. Пам'ятки відносили до архітектурних, археологічних або історико-меморіальних. Влада СРСР дуже уважно ставилась до виявлення та обліку пам'яток. Збереження та охорону пам'яток влада віднесла до однієї з головних справ держави, постійно на цьому наголошуючи та делегуючи відповідні повноваження в цій сфері саме владним структурам. Тому, процес, «одержавлення» пам'яток набирив своїх обертів. Як наслідок, в період з 1924 по 1929 роки, територію могили Т.Г. Шевченка, і чотири найбільш визначні палацо-культові споруди, віднесено до державних заповідників. Такі рішення приймалися на самому високому рівні, вищими органами влади УРСР [30, с. 232, 237, 241, 242].

При всіх недоліках процесу збереження культурної спадщини в цілому та археологічної спадщини зокрема, в 20-х роках, він мав більше позитивних рис ніж негативних. Наприкінці десятиліття розпочатий облік пам'яток так і не було завершено. Позитивні зрушення у сфері охорони культурної (археологічної) спадщини, змінилися страшними 30-ми роками. Жахливе для всього українського народу і його спадщини десятиліття, змінилося початком Другої світової війни, яка на декілька років взагалі змусила забути про питання збереження української культури і її археологічної спадщини.

До цього питання повернулися тільки у 1945 році, після закінчення війни. Процес відновлення охоронної діяльності було розпочато з прийняттям Урядом УРСР і ЦК КП (б) У (Центральний комітет Комуністичної партії (більшовиків

України) нормативного акту (постанови) з приводу впорядкувань культурних пам'яток. Він отримав назву «Про заходи до впорядкування стану пам'яток культури, старовини і природи на території УРСР», і затверджував однойменне Положення з цих питань [43, с. 87-90].

Зазначений нормативно-правовий акт, звісно, мав у своєму змісті риси свого попередника: «Положення про пам'ятки історії й природи» 1926 року, яке не багато не мало, а на протязі майже 20 років, регулювало відносини у сфері збереження культурної (історичної, археологічної) спадщини. Положення 1945 року, залишило в собі критерії художньої, наукової, історичної цінності пам'яток для віднесення їх до відповідної категорії. Класифікація пам'яток за територіальною значимістю, була доповнена категорією «союзного значення» і стала виглядати наступним чином: пам'ятки місцевого, республіканського та союзного значення. Проведено розмежування повноважень, між органами державної влади, щодо здійснення ними повноважень відносно тієї чи іншої категорії пам'яток. Так, вищий щабель управління, тобто культурно – історичні пам'ятки та заповідники, віднесено до компетенції Комітету у справах культурно-освітніх установ при Раді народних комісарів Української РСР (РНК УРСР). Другий щабель, управління, до якого віднесли пам'ятки архітектури і відповідні архітектурні заповідники, садово-паркові архітектурні комплекси, віднесли до відання Управління у справах архітектури при РНК УРСР. Акт не тільки містив розмежування сфер управління, а і визначав повноваження, функції, завдання, фінансування, органів, містив процедуру реєстрації пам'яток. Проте, згадане Положення все ще залишало у собі достатньо «пережитків минулого», одне з яких проявлявся тому, що акт не містив чіткого розмежування між пам'ятниками культури та старовини, виокремлення їх окремих видів, що відкривало негативну можливість для подвійного розуміння, трактування і як наслідок, застосування у реальному житті [43, с. 87-90].

Науковці, дослідники, музейники одразу почали звертати увагу на таке подвійне трактування, що надавало можливість віднести або не віднести об'єкт до категорії пам'яток. В решті решт, зауваження вчених почули, принаймні, Рада Міністрів СРСР в 1948 році, прийняла постанову, яка мала на меті покращити саме охорону пам'яток культури отримавши тотожну назву «Про заходи до поліпшення охорони пам'яток культури».

Почався новий виток, по збереженню пам'яток на місцях. Так як Рада Міністрів УРСР фактично дублювала більшість актів Ради Міністрів СРСР, як керівного органу, то в тому ж 1948 році, Рада Міністрів УРСР, покладає обов'язок по здійсненню заходів до поліпшення охорони пам'яток культури (на території УРСР) на органи місцевої влади. А саме, відносить до їх безпосередньої компетенції питання використання, реставрації, охорони, обліку історичних, архітектурних та археологічних пам'яток.

Таким чином, археологічні, архітектурні та історичні пам'ятки залишились у віданні місцевих органів влади. Створено профільний орган, Комітет у справах мистецтва, який займався питаннями пам'яток мистецтва і до відання якого виключно і належала ця категорія пам'яток. Всі ці реформістські заходи були передбачені і викладені Радою Міністрів УРСР у «Положенні про заходи до поліпшення охорони пам'яток культури на території УРСР», та затверджені її постановою, у цьому ж 1948 році.

Згадане положення відображало не лише вимоги часу, а і виступало помітним кроком вперед. Новацією, було залучення до охорони пам'яток наукових установ (говорячи про пам'ятки ми, окрім всього іншого, маємо на увазі – пам'ятки археології, комплекс яких складає археологічну спадщину держави в цілому). Нормами положення встановлювався досить цікавий порядок класифікації пам'яток на групи (категорії), виходячи із критерію можливості практичного використання пам'яток у господарській діяльності людини.

Так, 1 група (категорія) пам'яток об'єднувала в собі всі ті пам'ятки, які не можуть бути використані для практичних потреб без шкоди для їх стану (залишки фортифікаційних, оборонних споруд, фонтани, монументи).

До 2 (другої) групи (категорії), згідно норм Положення відносились всі ті пам'ятки, які можуть використовуватись з практичною метою, але виключно в діяльності наукових і музейних установ.

Всі інші пам'ятки, Положення відносило до 3 групи, сюди входили ті, використання яких для господарських потреб людини не завдасть їм безповоротної шкоди.

Дуже важливою, в плані охорони саме археологічних пам'яток (наприклад тих же курганів) була норма, щодо визначення та встановлення охоронних зон навколо пам'яток. Запроваджено процес укладення орендно-охоронних угод, що сприяло збереженню тих археологічних пам'яток, що знаходились на орних угіддях і щороку зазнавали руйнувань. Беззаперечно, це були позитивні зрушення в законодавстві [30, с. 37-46].

Положення, по суті, відіграло роль профільного закону, про це свідчать відповідні інструкції, прийняті на виконання його нормативів, щодо порядку утримання, реєстрації, обліку всіх категорій пам'яток, видані на протязі 1949 – 1950 років [30, с. 121, 139, 335, 396].

Слід зазначити, що нормативно правові акти («Положення про заходи до поліпшення охорони пам'яток культури на території УРСР» 1948 року та Інструкції до виконання його положень 1949 - 1950 років), були розроблені та прийняті у надважкі післявоєнні роки. Проте, ці повоєнні акти, регламентували сферу збереження пам'яток майже 30 років. Саме на підставі цих актів та їх норм, розпочато встановлення охоронних знаків, у вигляді металевих табличок із нанесеним на них застережним надписом, на пам'ятках. Це також був крок у напрямку збереження як культурної так і історичної з археологічною спадщинами,

бо здійснював своєрідне маркування охоронюваних об'єктів серед інших предметів цивільного обороту.

Ще одну роль, яку відігравали такі охоронні знаки, це роль запобіжника, що відлякував від пам'яток небажаних гостей, лякаючи можливою відповідальністю. Держава свідомо йшла на це, бо як нам відомо, кожна правова норма, що встановлює певні правила поведінки, а саме її виконання, забезпечується санкцією, тобто покаранням за невиконанням встановлених правил поведінки.

А ось у сфері, щодо Положень і Інструкцій 1948 - 1950 років, виявилася прогалина. Була відсутня санкція, що передбачала відповідальність, карала у разі невиконання, порушення. Такі норми з'явилися лише на початку 60-х років, спочатку у Кримінальному кодексі УРСР прийнятому 1960 року, і трохи пізніше у Цивільному кодексі УРСР ухваленому згодом, у 1963 році. Норми цих актів передбачали покарання (відповідальність) в разі умисної руйнації об'єктів природи і культури [30, с. 430-431].

Не можна не звернути увагу, на паралельні спроби з боку представників науки і культури зберегти археологічну спадщину. Яскравим прикладом цього є звернення групи науковців (академік М. Рильський, археолог С. Бібіков, архітектор Є. Катонін, художники Г. Меліхов, В. Касіян, Г.Томенко) які в 1958 році склали лист, що отримав назву «Назрілі питання охорони пам'яток культури». Автори звернулися з ним безпосередньо до Міністерства культури УРСР. Основним лейтмотивом листа було занепокоєння науковців жахливою ситуацією, що склалася в УРСР стосовно охорони і реставрації пам'яток, а існуюча система охорони і реставрації (відновлення та збереження пам'яток) не відповідають ні нормам законодавства не здоровому глузду.

Цим листом, науковці намагалися не тільки привернути увагу до проблеми невідповідності існуючих норм законодавства життєвій реальності. Окрім цього вони пропонували негайні невідкладні заходи, щоб врятувати пам'ятки. Однією із причин такого «крику душі науковців» було ще й те, що за часів, коли очільником

СРСР був М.С. Хрущов (так звана «Хрущовська відлига»), набули значних обертів невдоволення, стосовно того, що значна частина коштів, витрачається на об'єкти і споруди, що залишилися ще з царських часів, несуть у собі чужу ідеологію та протиставлені ідеології марксизму [1, с. 337-338].

Так тривало, аж до 1963 року, коли кількість об'єктів, що перебували під охороною держави з 2057 скоротили до 1346. Явище унікальне ще й через те, що менше 10 років тому, у 1956 році, завершили роботи з обліку об'єктів архітектури республіканського і всесоюзного значення. А через сім років, майже половину таких об'єктів, пустили «під ніж» скорочення [30, с. 244-298].

Як наслідок, знову почалися невизначеність зі списком пам'яток республіканського значення, його знову потрібно було «перескладати». В результаті цей список затверджено урядом УРСР тільки у 1965 році. На момент затвердження до нього входило 374 пам'ятки. Із плюсів, переважну більшість склали пам'ятки археології 142, решту поділили між собою пам'ятки історії – 117 та мистецтва – 115 [30, с. 90-112].

Подальше десятиліття ознаменовано позитивними змінами. Так, 1966 року засновано Українське товариство охорони історії і культури, в 1968 році Держбуд УРСР затвердив перелік стародавніх міст, селищ і сіл України, у кількості 319 одиниць. Цей перелік, зобов'язував погоджувати з органами охорони культури, всі проекти планування і забудови таких населених пунктів [30, с. 299-335].

В 1975 році, у Львові засновано Державний історико-культурний заповідник. Пізніше, у 1979 році, відбулася спроба з поліпшення стану справ у галузі охорони об'єктів архітектури, було взято під охорону держави ще 1790 об'єктів [51].

У передмовах до опублікованих списків зазначаються нерухомі пам'ятки. Документальні (рухомі) пам'ятки, якими займалося Головне архівне управління, офіційного оприлюднення не отримали. Водночас його та функції музеїв викладені у законах «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (1994

р.), «Про музеї та музейну справу» (1995 р.), Урядовому «Положенні про Музейний фонд України» (2000 р.) [1].

Тобто, 60-70-ті роки, характеризуються принаймні спрямованістю на здійснення реальних дій з боку держави по збереженню пам'яток.

Проте, хоча і були позитивні зрушення, але, існуюча система збереження (охорони) пам'яток, на місцях, інколи зовсім не спрацьовувала. Особливо проблемно склалися справи, щодо збереження пам'яток культового призначення, що мали статус всесоюзних. Це викликало хвилю невдоволення і критики як всередині країни так і ззовні [33, с. 71-99].

Така критика не подобалась владі, але в подальшому, відіграла позитивну роль. Держава почала придушувати, забороняти, приховувати критику громадян у сфері охорони та збереження пам'яток. Але питання треба було вирішувати, і найкращий варіант – це вирішити проблему на законодавчому рівні. Що і було зроблено в 1976 році, через прийняття Верховною Радою СРСР закону «Про охорону і використання історії та культури». Також, було внесено статтю 27 відповідного змісту до Конституції СРСР. Такі глобальні заходи, свідчать про не меншу за об'ємом проблему. З одного боку, питання охорони і збереження спадщини було вирішено на самому вищому рівні, в той же час, зберігалася «стара» проблема у вигляді подвійної класифікації: на пам'ятки історії та культури. Причому, неозброєним оком, навіть із назви закону, ми бачимо закладений в ньому своєрідний «нахил» в бік історичної спадщини. Звісно, що таке положення речей не сприяло втіленню в життя ефективного механізму збереження археологічної спадщини в Україні.

Звісно, що норми цього закону було продубльовано і в тодішній Україні (УРСР). Існуючу класифікацію пам'яток, яка поділялася на пам'ятки історії, археології, мистецтва, доповнено та розширено. Таку об'ємну категорію як «архітектурна спадщина» деталізовано на «пам'ятки містобудування і архітектури». Впроваджено окрему, нову категорію пам'яток під назвою

«документальні пам'ятки». Щодо державного управління у сфері охорони пам'яток (спадщини) то структура державних органів, до компетенції яких віднесено ці питання загалом зберегла свою попередню форму. З'являється Головне архівне управління, до компетенції якого віднесено документальні пам'ятки. Головним органом у справі охорони спадщини (пам'яток) виступала Рада Міністрів УРСР, а спеціальні уповноважені органи у цій галузі залишилися без змін [19].

Закон УРСР «Про охорону і використання історії і культури» 1978 року, вводив в оборот оновлену нормативну термінологію стосовно порядку, умов використання, обліку забезпечення схоронності пам'яток. Ця термінологія в значній мірі відображала рівень розвитку реставраційної науки, методів та методики охорони, що існував наприкінці 70-х років 20 століття в УРСР. Традиційно, норми закону передбачали і відповідальність за порушення у сфері охорони і використання історії і культури.

Науковці майже одразу звернули свою увагу на те, що зазначений закон, залишив систему міжвідомчої підпорядкованості об'єктів, коли один і той самий об'єкт міг підпорядковуватися одночасно кількома відомствам.

В цілому, досить непогані норми нового закону, знову зіткнулися з нехваткою фінансування охоронних робіт, ідеологічною заангажованістю та неприборканою бюрократією. В результаті, більшість його положень, мали декларативний ніж практичний характер. Негативну роль у питанні фінансування охорони пам'яток відігравала безперервна робота в сфері так званої монументальної пропаганди, що відтягувала на себе значну кількість коштів. Наприклад, на початку 1990 року, кількість монументів у стилі соцреалізму в Україні сягнула 8250 - !, із них більше половини (понад 5 тисяч) - ! становили пам'ятники у різних варіаціях В. І. Леніну [1, с. 339].

Звісно, що така надмірна увага створенню нових пам'яток, відволікала увагу, кошти, зусилля від пам'яток минулих століть, а інколи, нажаль і призводила до їх повного забуття.

Питання національної свідомості, виховання, духовності – стали одним із головних, базових завдань після здобуття незалежності України у 1991 році. Тодішні законотворці добре це розуміли, тому не забарилися з відповідним нормативним актом. Вже наступного, 1992 року, з'являється керівний акт, що визначає основні засади в сфері збереження національної культурної спадщини. Він і назву отримав відповідну, «Основи законодавства України про культуру» [44, с. 6-16].

Наприклад, стаття 14, безпосередньо присвячувалась використанню і збереженню культурних цінностей.

Культурні цінності визначались як об'єкти, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення. Окремо виділялися культурні цінності, що мають унікальну історичну вагу для формування національної самосвідомості українського народу. Такі цінності відносяться вже до об'єктів національного культурного надбання і їх заносять до спеціального однойменного Державного реєстру (далі – Держреєстр). Такі об'єкти національного культурного надбання, до яких в тому числі відносяться фонди архівів, музеїв, бібліотек, мають спеціальний, встановлюваний законом режим використання, що полягає в забороні їх приватизації та зміни державної форми власності (роздержавлення).

Стаття 14 «Основ законодавства України про культуру», зробила головне: визначила основні риси та задекларувала засоби, методи та форми використання та охорони пам'яток культури [1]. Застосований в статті нормативний інструментарій, в більшості своїй не був новим, та вже використовувався в законодавстві радянського союзу та міжнародних актах. Проте «Основи...», зробили акцент на національній гідності, збереження якої проявляється через введення принципово нових термінів, як то: «культурне надбання», «культурних

цінностей» у розрізі «етнографічного чинника». Все це мало на меті, відродити, зцілити та укріпити національну гідність.

Взагалі 1992 рік, багато в чому був вирішальним та заклав фундаментальні підвалини охорони культурної (і її невід'ємної складової - археологічної) спадщини в Україні. Так, «Положення про державний реєстр національного культурного надбання» затверджено Кабінетом Міністрів України у 1992 році (далі – Положення про держреєстр). Революційність цієї події полягала в тому, що окрім усього іншого, норми Положення про держреєстр, передбачали проведення державної реєстрації пам'яток, відповідними управліннями у віданні яких вони перебували. Причому, така реєстрація повинна була здійснюватись вже на підставі критеріїв цінності, визначених чинним законодавством та інструкціями [44, с. 106-107].

Таким чином, було розпочато надважливий процес обліку з боку незалежної Української держави своєї культурної (археологічної) спадщини відповідно до національного законодавства.

Це не був просто процес перереєстрації. Про це свідчить насамперед те, що тільки через 7 років, у 1999 році, Держбуд завершив складання свого відомчого переліку нерухомих об'єктів для внесення до Держреєстру, а Міністерство культури зі свого боку, сформувало відповідний перелік об'єктів археології, історії, монументального мистецтва та заповідників, для включення їх у Держреєстр [51].

У передмовах до опублікованих списків говориться про нерухомі пам'ятки. Документальні (рухомі) пам'ятки, якими займалося Головне архівне управління, офіційного оприлюднення не отримали, водночас його та функції музеїв викладені у законах «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (1994 р.), «Про музеї та музейну справу» (1995 р.), Урядовому «Положенні про Музейний фонд України» (2000 р.) [1].

До процесу збереження і охорони нашої національної спадщини, дуже відповідально та сумлінно підійшов вищий законодавчий орган – Верховна Рада України. Парламент ухвалив серію взаємопов’язаних нормативно-правових актів, щодо чіткого регламентування порядку ввезення, вивезення та повернення національних культурних цінностей, прийняття положень щодо державного кордону, органів місцевого самоврядування, власності, приватизації, адміністративної відповідальності. Всі ці норми напрямку цілісно і комплексно сприяли збереженню та охороні культурної (археологічної) спадщини України [80, с. 55, 64-66, 115, 117].

Пізніше, всі ці базові положення, задекларовані ще на початку 90-х років, знайшли своє відображення та були втілені на найвищому законодавчому рівні, у статтях 54, 66, 137, 138 Конституції України.

2.2. Нормативно-правове регулювання охорони археологічної спадщини в Україні в 2000-2022 рр.

Ця надважлива, фундаментальна для збереження культурної (археологічної) спадщини робота тривала майже 10 років і завершилась прийняттям Верховною Радою України профільного закону «Про охорону культурної спадщини» [20].

Цей вищий нормативний акт у сфері охорони культурної спадщини складався з 10 розділів та 49 статей, що заклали наступні підвалини охоронної діяльності в Україні:

- Державне управління в сфері охорони культурної спадщини покладеться на Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважені органи, які поділяються на місцеві і центральні, (статтями 3 - 6 Закону визначено їх повноваження і функції);
- Створюються окрема структура консультативних і науково-методичних рад, що займаються розробкою основних напрямків збереження (охорони) культурної спадщини;

- Дозволено залучати сторонніх зацікавлених суб'єктів, як то: громадськість, знавці (краєзнавці) з метою розвитку та розробки основних напрямків в сфері охорони культурної спадщини, спостереженням за станом об'єктів, проведення екскурсій;
- Спрямованість органів влади всіх рівнів у допомозі та сприянню Українському товариству охорони пам'яток історії і культури (УТОПІК) та інших організації такої спрямованості.
- Націленість органів влади на організацію шефства щодо пам'яток, підготовки фахівців галузі, популяризація галузі і її пам'яток.

Хоча цей закон і був прийнятий в перше десятиліття нашої незалежності, проте він заклав основну структуру, побудував своєрідну піраміду механізму державної влади над численними різноманітними нерухомими об'єктами культурної спадщини.

Встановлена вертикаль здійснення державного управління в сфері охорони, ліквідувала неефективну систему міжвідомчого підпорядкування об'єктів. Це позитивно сприйняла громадськість, фахівці, науковці, що в цілому сприяло розвитку в Україні громадянського суспільства.

Саме розміщення в назві закону терміну «культурна спадщина» дозволяє охопити значно ширший діапазон регулювання, включивши до неї і «культурні цінності», які і треба розглядати як один із складових елементів культурної спадщини, а не як її відокремлену групу. Це не тільки значний крок та юридично вірний крок уперед наших нормотворців, а і відповідність та імплементованість національного законодавства до міжнародних норм. Насамперед «Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини», ЮНЕСКО, прийнятою 1972 року, норми якої, ратифіковані ВР УРСР 1988 року [81, с. 26-41].

Конвенція визначає культурну спадщину як: «монументальні витвори, ансамблі, комплекси, місця, що мають виняткову загальнолюдську цінність «з точки зору історії, мистецтва чи науки» - це відносно монументальних витворів,

ансамблів, комплексів та «з точки зору історії, естетики, екології чи антропології» відносно «місць».

Це базове визначення і його керівні критерії, як раз і знайшли своє втілення при створенні термінів закону «Про охорону культурної спадщини». Відповідно до якого, об'єктом культурної спадщини є визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їх частини, пов'язані з ними рухомі предмети, території та водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-атропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та зберегли свою автентичність (стаття 1, Закону України «Про охорону культурної спадщини») [20].

Терміни, визначені ст.1 Закону, стосуються не тільки безпосередньо пам'ятки, об'єкта, як це було раніше, а й охоронної зони пам'ятки, ареалу історичного населеного місця, традиційного характеру середовища, захисних науково-технічних дій у вигляді музеєфікації, реставрації, реабілітації, консервації.

В результаті, українське суспільство на початку 2000 років отримало закон з дуже широкою «виделкою» класифікації «цінностей», розтягнутий діапазон якого, надавав можливість науковцям віднести до категорії «культурної спадщини» значно більше об'єктів, ніж наприклад у часи СРСР. Ні Конвенція, ні тим більш попереднє радянське законодавство не мало такої так би мовити «гнучкої термінології».[82].

Проте, з часом, ця гнучкість, почала трактуватися як певний недолік, що спонукало законодавців до внесення змін у норми закону, але як відомо «досконалості немає меж», що в результаті призвело до щорічних змін у законі, особливо починаючи з 2004 по 2015 рік [9].

На перший погляд, а що ж тут поганого, коли вносяться зміни, які за задумом повинні покращити ефективність норм законодавчого акта. Але це тільки на перший погляд. Згадаємо, що механізм реалізації норм закону, складають підзаконні нормативно-правові акти (положення, інструкції постанови), що приймаються на його виконання та у відповідності до його норм. Проте, як же може ефективно працювати сукупність підзаконних нормативно-правових актів, утворюючи гармонічний механізм, якщо їх складові постійно змінюються. Це теж саме, що змінювати конструкцію автомобіля на ходу, від цього він краще не поїде.

На нашу думку, в цій роботі, немає потреби відстежувати всю хроніку щорічних змін до закону, та «пережовувати» його норми, все це доступно в мережі Інтернет та на офіційному порталі Верховної Ради України. А ось зупинитися на чинній (останній) редакції закону, який вже пройшов значні еволюційні процеси та подивитися на його відповідність нормам міжнародного права, щодо охорони культурної спадщини та імплементації положень цих норм до його змісту, ми вважаємо за доцільне.

Про складність та багатогранність регульованого питання свідчить те, що стаття 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» в своїй першій редакції складалася з 13 абзаців, в свою чергу, чинна редакція цього закону на сьогоднішній день складається з 29 абзаців ! Про що, це говорить?!

По-перше, це говорить про те, що термінологічна база, а стаття 1 Закону, як раз і визначає всі ті терміни які офіційно застосовуються у сфері охорони культурної спадщини, розширено більше ніж у два рази.

По-друге, таке значне розширення термінологічної бази свідчить про стрімкий розвиток цивільно-правових відносин, об'єктом яких є наша культурна (археологічна) спадщина.

По-третє, швидкий розвиток правовідносин в галузі охорони пам'яток, вказує на еволюцію цієї галузі і як наслідок, еволюцію правової бази, що регулює цей вид правовідносин.

По-четверте, беззаперечно, така тенденція є підтвердженням того, що законодавці, відслідковують реальний стан речей, співвідношення норм права на папері з тим, як вони втілюються «на землі», та намагаються уникнути «мертвонароджених норм», шляхом модернізації вже існуючих.

І, нарешті, п'яте, це свідчить про активну участь фахівців, науковців, громадян, їх об'єднань у законотворчому процесі та їх двосторонньому діалозі із законодавцями.

Щоб не доходити до банальної критики, процесу еволюції шляхом вдосконалення положень закону «Про охорону культурної спадщини», на що ми в принципі не маємо, як мінімум морального права. Звернемо увагу лише на деякі особливості реформування структури цього акту, зокрема його термінологічного апарату.

Наприклад, в першій редакції статті 13 закону, яка присвячена Державному реєстру нерухомих пам'яток України (далі – Реєстр), в першій частині цієї статті одним із критеріїв занесення (реєстрації) до Реєстру об'єктів культурної спадщини, виступав критерій їх антропологічної цінності. Згодом, в процесі редагування змісту статті 13, антропологічний критерій цінності видалили. Дуже показовим є вдосконалення класифікації, об'єктів культурної спадщини за видами, особливо, її окремих видів на відповідні підвиди. Наприклад, в першій редакції закону «Про охорону культурної спадщини», згідно частини 2 статті 2 за видами об'єкти культурної спадщини поділяються на:

- Археологічні
- Історичні
- Монументального мистецтва
- Архітектури та містобудування
- Садово-паркового мистецтва
- Ландшафтні

Звернемо нашу увагу, на такий вид, як об'єкти *архітектури та містобудування*, визначення цього терміну в першій редакції Закону від 08.06.2000 року, було таким:

архітектури та містобудування - історичні центри, вулиці, квартали, площі, архітектурні ансамблі, залишки давнього планування та забудови, окремі архітектурні споруди, а також пов'язані з ними твори монументального, декоративного та образотворчого мистецтва [20];

Тобто, ще тоді, і зараз ми бачимо, що даний вид об'єктів, лише з великою натяжкою можна назвати «видом», виходячи з його змісту та ознак, це скоріше група або навіть ціла категорія пам'яток.

Під час практичного застосування, вказаної норми, співробітники історико-культурних заповідників неодноразово стикалися з необхідністю застосування більш детальної класифікації цього виду об'єктів, що б сприяло їх більш ефективному обліку, охороні, збереженню.

Начебто, необхідність внесення змін напрошувалася сама собою, проте, в такій редакції частина 2 статті 2 закону «Про охорону культурної спадщини» проіснувала аж до 2010 року. Коли Верховна Рада України все ж таки внесла відповідні зміни до тексту статті, і в редакції закону від 12.10.2010 року, такий вид об'єктів як культурної спадщини, як *архітектури та містобудування*, відсутній. Замість нього з'явилися два окремі види: об'єкти архітектури та об'єкти містобудування. Виникає логічний висновок, що критерієм як мінімум, архітектурної цінності, необхідно доповнити і зміст статті 13, яка містить вичерпний перелік критеріїв за якими об'єкти культурної спадщини заносяться до Державного реєстру.

На жаль, ні в редакції Закону від 12.10.2010 року, ні в чинній на сьогоднішній день редакції (02.10.2023) стаття 13 не містить ані критерію архітектурної, ані критерію містобудівної цінності. Як наслідок, ми маємо одну із так званих «колізій норм чинного законодавства», яка полягає в наступному. При

виявленні фахівцями можливої пам'ятки, з метою її подальшого збереження і охорони, перш за все її треба визнати такою. А щоб визнати її такою та занести до Державного реєстру, першим етапом є її віднесення, тобто класифікації за видом, відповідно до частини 2 ст. 2 Закону. Так, наприклад, пам'ятка містить об'єктивні ознаки, відповідно до яких, її можна віднести лише до об'єктів архітектури. Йдемо далі. Тепер, щоб на неї розповсюджувалась охорона держави, її необхідно внести (zareєструвати) до відповідного Державного реєстру, а щоб це зробити, вона (панятка, об'єкт) повинна відповідати хоча б одному критерію. І тут ми звертаємось до критеріїв цінності, згідно яких об'єкти підлягають внесенню до Державного реєстру.

Чинна частина 1 статті 13 Закону, в редакції від 02.10.2023 говорить наступне:

1. Об'єкти культурної спадщини незалежно від форм власності відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності підлягають реєстрації шляхом занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (далі - Реєстр) за категоріями національного та місцевого значення пам'ятки. Порядок визначення категорій пам'яток встановлюється Кабінетом Міністрів України [20].

І, критерії архітектурної цінності або містобудування – відсутні. Що це означає і чи так суттєво, може і не потрібні ці критерії в даній статті. Розбираємося. Виходить, що коли фахівці виявили та віднесли пам'ятку до об'єктів архітектури то наступний етап, це внесення на підставі відповідних критеріїв до Державного реєстру. А як ми бачимо, такий критерій відсутній в тексті статті 13 Закону, що свідчить про відсутність його наскрізної реалізації у всьому тексті Закону. Як наслідок, на практиці (в реальному житті) це породжує досить дивну ситуацію. Щоб внести об'єкт, що має ознаки об'єкту архітектурної спадщини, до Державного реєстру, після реєстрації в якому він, між іншим, і стає

тим самим об'єктом архітектурної спадщини та отримує захист з боку держави, фахівцям треба не більше не менше, а саме вигадати (обрати із перелічених в статті) для нього певні критерії цінності, досить часто обираючи між історичною, естетичною, науковою цінністю, бо здавалась би логічним, архітектурний критерій цінності – просто відсутній у цій шкалі.

Це призводить до ускладнення процедури віднесення пам'яток до категорії (виду) об'єктів архітектурної спадщини, що в деяких випадках, може унеможливити їх занесення до Державного реєстру, і як наслідок, не застосування охоронного механізму держави і подальшу повну втрату об'єкту як елементу національної культурної спадщини.

Наступний приклад, це критерій «художньої цінності» який зберігся у тексті частини 1 статті 13 Закону, на протязі усіх її редакцій і до нашого часу. Ви можете зауважити, ну і що ж тут такого? А справа в тому, що такий критерій, як «художня цінність» не відповідає міжнародним нормативно-правовим актам. Зокрема, в Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, ратифікованої Верховною Радою УРСР 04.10.1988 року, взагалі відсутній такий термін як «художня цінність». І це не недолік, Конвенції, навпаки. Справа в тому, що сам термін і критерій «художньої цінності» дістався нам у спадок від СРСР. Тому, як вже зазначалось, при формуванні, свого національного законодавства з охорони культурної (археологічної) спадщини, наша незалежна Україна, намагалася, щоб усі норми її новостворених актів, як мінімум не суперечили міжнародним актам з цих питань, а як максимум, імплементувала частину змісту міжнародних норм до національного законодавства.

Проте, на протязі всієї історії нашої незалежності, національне законодавство країни, перебувало під значним тиском норм УРСР та СРСР. Цей вплив проявлявся не тільки в насиченості вже усталених цивільно-правових відносин певної галузі термінологією часів СРСР, а й те, (що є більш складним

питанням), що у спадок незалежній Україні дістались всі нормативно-правові акти УРСР та СРСР.

Адже, після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року, керівництво держави не мало такої можливості, скасувати всі попередні (радянських часів) нормативні акти, що регулюють усі правовідносини в державі, це б просто призвело до правового хаосу. Необхідний був час, для розроблення і прийняття власних законів, і цей час вилився у багаторічний перехідний період, відголоски якого ми чуємо і відчуваємо на собі і зараз. Це як з персональним комп'ютером, не можливо встановити на нього нове програмне забезпечення, поки не видалиш старе, але щоб він запустився і почав працювати необхідно, щоб на ньому вже було хоч якесь програмне забезпечення, навіть старе.

До речі, відсилки до «старого» (з часів СРСР) законодавства, містять майже всі нормативні акти 90-х років ХХ століття, та початку 2000 років в Україні. Не виключення становить і Закон України «Про охорону культурної спадщини», проте дуже цікавим є той момент, що згадка про законодавство СРСР, яке ще може певним чином діяти, або принаймні братися до уваги при застосуванні чинних норм Закону, з'явилося лише в редакції Закону від 03.08.2017 року, тобто через 17 років після його прийняття 08.06.2000 року ! Це свідчить лише про те, що як би не намагалися наші законодавці, але напевно, всім нам доведеться так би мовити «миритися» з цим «спадком».

Тому, і залишився цей критерій «художньої цінності», як згадка про минуле.

До того ж, критерію «художньої цінності» немає термінологічного визначення у статті 1 Закону, що визначає всі його терміни (згадується лише опосередковано) та не має співвідношення з тим чи іншим об'єктом культурної спадщини, визначених частиною 2 статті 2 Закону. В цьому випадку напрошується логічне припущення, що згаданому критерію «художньої цінності» повинен відповідати тотожній вид об'єкта культурної спадщини – тобто: «художні об'єкти

культурної спадщини», але такого виду об'єктів поки, що не існує, серед встановленого законом переліку.

Переходячи до завершального етапу дослідження та характеристики змісту норм Закону України «Про охорону культурної спадщини» слід згадати, що при його створенні перед законодавцями стояла досить непроста задача яка складалася з наступних чинників:

1). Створити власний національний нормативно-правовий акт з охорони культурної спадщини;

2). «Відірватися» від усього масиву норм законодавства часів СРСР, а коли це неможливо, знайти відповідний компроміс, визначивши його консенсуально у новоствореному законі;

3). Врахувати положення норм міжнародного права, перш за все – Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. В ідеалі, щоб норми нового закону, відповідали нормам міжнародних актів, в крайньому випадку – щоб не суперечили, в ідеалі: максимально включити (імплементувати) положення міжнародних норм до українського законодавства.

Тому, законодавцям довелося досить складно «балансувати» і сліди цього балансування ми до нашого часу можемо побачити у Законі.

Так, як приклад «відриву» від законодавства СРСР можна вважати виділ об'єктів науки і техніки в окремий вид об'єктів культурної спадщини, до цього в тому ж Законі УРСР «Про охорону і використання історії і культури» від 13.07.1978 № 3600-IX, вони входили до складу «пам'яток історії».

В той же час, як приклад данини положенням Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, це поява в Законі України «Про охорону культурної спадщини» у вигляді таких видів об'єктів культурної спадщини як:

- *об'єкти садово-паркового мистецтва - поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;*

- *ландшафтні - природні території, які мають історичну цінність* [20];

Які містяться у абзацах 6 та відповідно 7 частини 2 статті 2 Закону. Очевидно, що їх поява, це одна із спроб започаткування приведення норм Закону у відповідність до положень Конвенції, яка до природної спадщини відносить таку категорію пам'яток як: ансамблі, а до природної спадщини – природні пам'ятки (Рис.2.1).

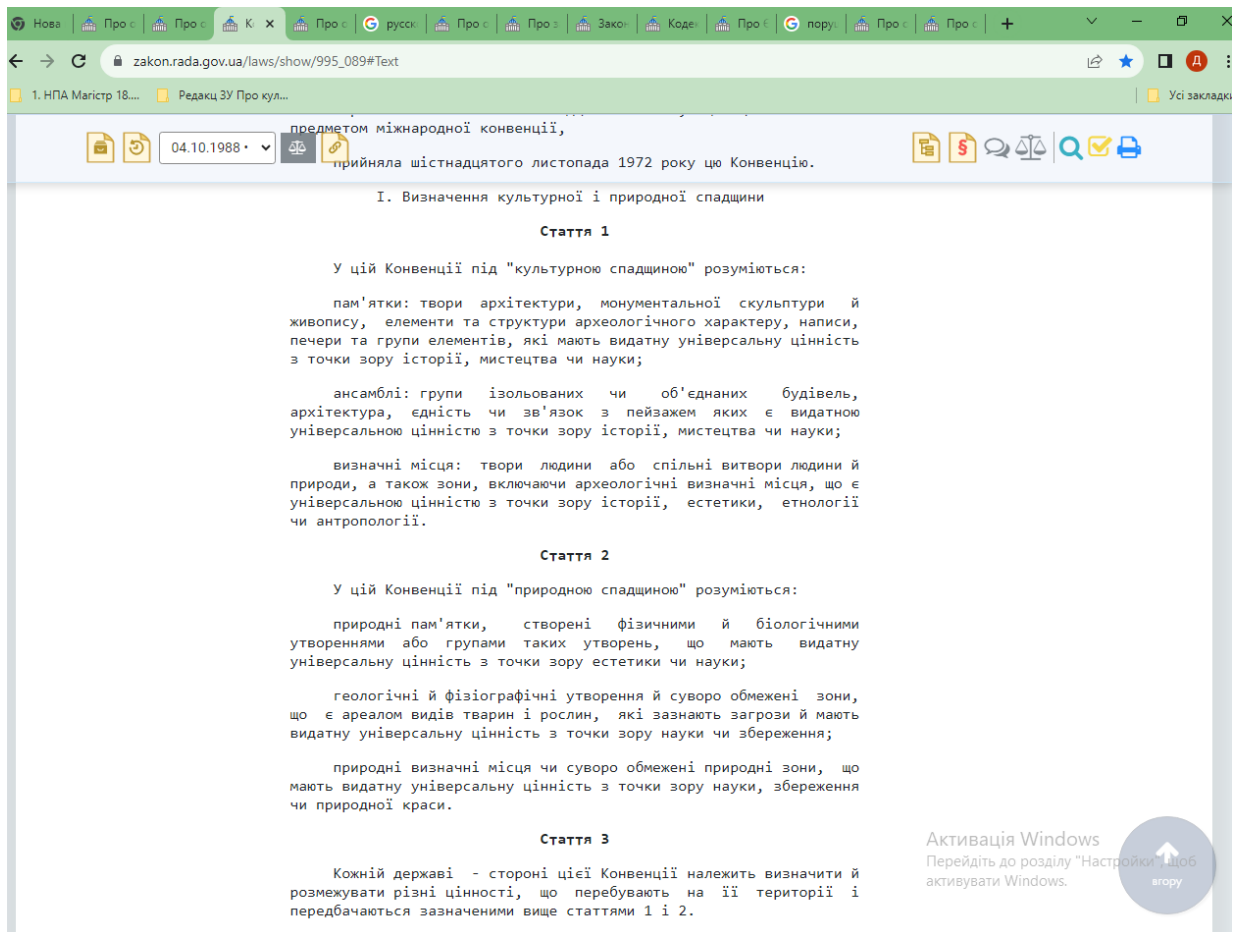

Рис. 2.1. Фрагмент тексту Закону України «Про охорону культурної спадщини»

Напрошується питання, а може треба було відразу, під час створення Закону України «Про охорону культурної спадщини» імплементувати всі базові терміни, особливо щодо видів культурної спадщини до тексту Закону і все, не мати клопоту. На жаль, не все так просто. Справа в тому, що як вже зазначалось,

законодавцям при розробленні Закону довелося шукати «Соломонове рішення», балансуєчи на величезному багажі термінології часів СРСР втіленої у вигляді тих самих пам'яток у реальне життя, картиною дійсної реальності у вигляді розгалуженого комплексу з тисяч пам'яток та прийнятими і застосованими у всьому цивілізованими світі міжнародними нормами.

Як ми бачимо, законодавці «на відмінно» справилися з цією задачею.

Якщо звернутися до механізму охорони культурної спадщини, встановленого згаданим Законом, на чолі кута якого стоїть захист (збереженні) усіх видів об'єктів культурної спадщини (в тому числі і археологічних). Цей механізм передбачає покрокові заходи у вигляді виявлення, дослідження, класифікації з подальшим занесенням до Державного реєстру об'єктів культурної спадщини з їх відповідним розподіленням та віднесенням до категорії місцевого або національного значення.

Також містить Закон і суттєві зауваження, щодо застосування встановленого охоронного механізму. Так, ця процедура застосовується до всіх об'єктів культурної спадщини, незалежно від тієї форми власності у якій вони перебувають. Важливим є припис і про те, які об'єкти не можуть бути зареєстровані у Державному реєстрі. Це прямо передбачено частиною 3 статті 13 Закону, таким чином: *«Не підлягають державній реєстрації об'єкти, що є сучасними копіями існуючих пам'яток або спорудами (витворами), створеними за старовинними проектами чи науковими реконструкціями, в тому числі масові тиражовані копії»* [20] (Рис.2.2).

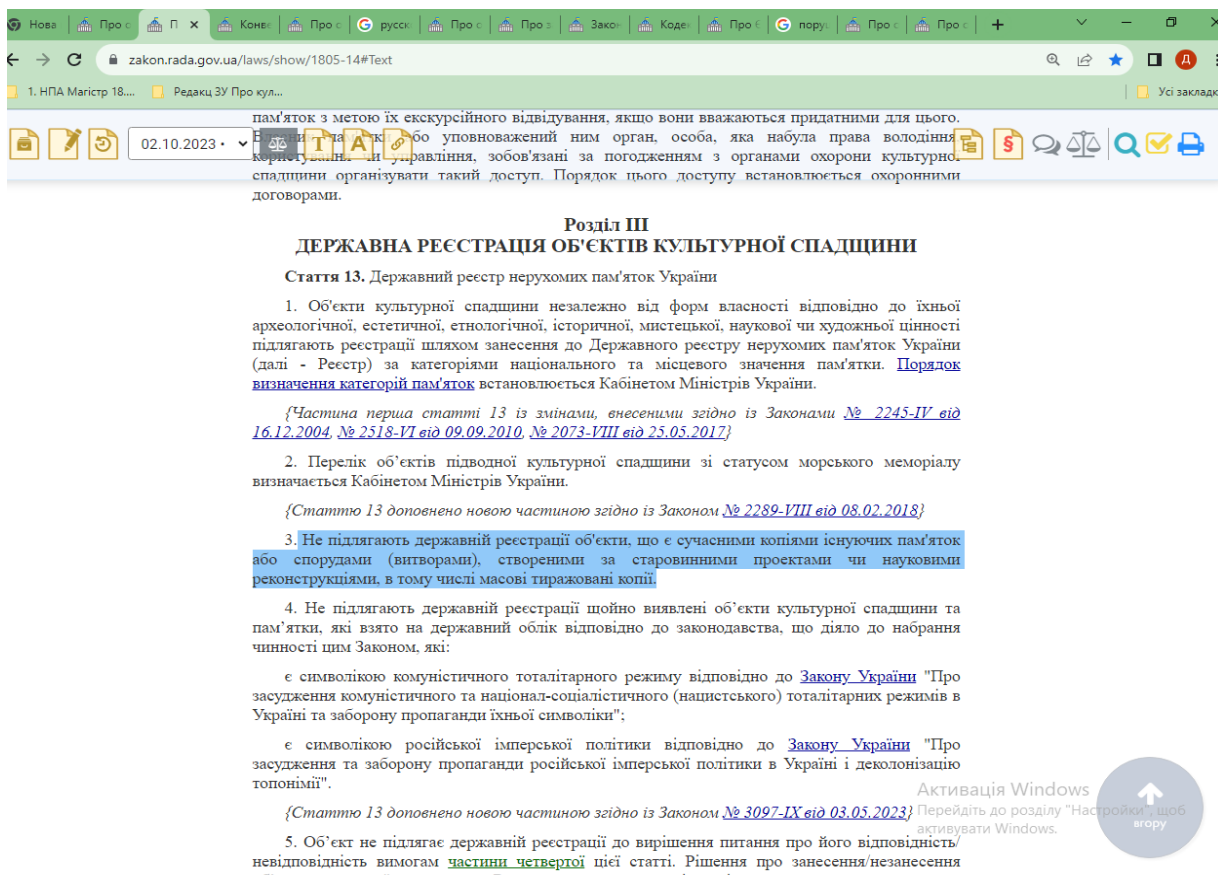

Рис. 2.2. Фрагмент тексту статті 13 Закону України «Про охорону культурної спадщини»

Детально, в статі 14 регламентована процедура занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру, внесення змін до нього, видачі підтверджуючих державну реєстрацію документів (свідoctв) (Рис. 2.3).

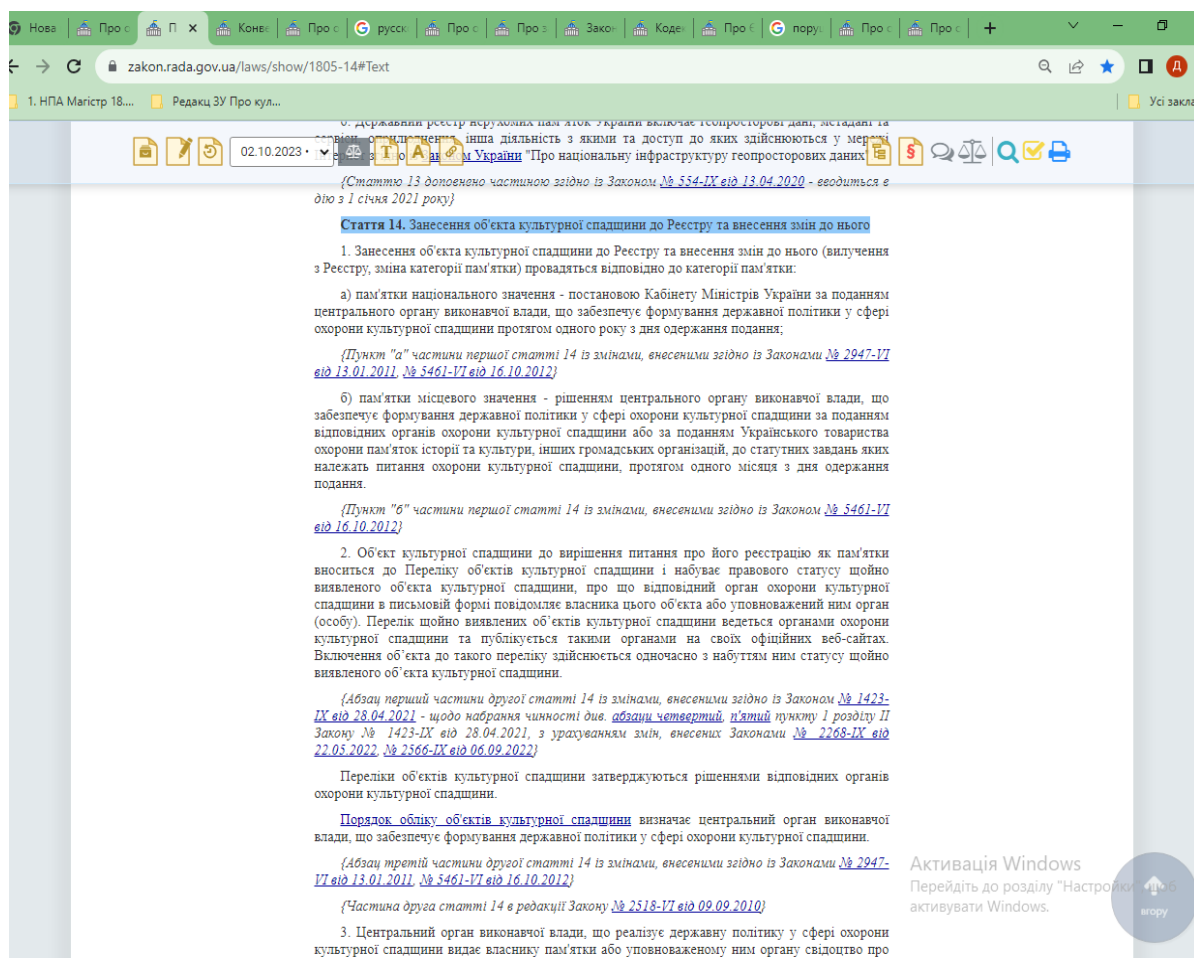

Рис. 2.3. Фрагмент тексту статті 14 Закону України «Про охорону культурної спадщини»

Про послідовність законотворчого процесу у сфері охорони культурної спадщини, свідчить затвердження Кабінетом Міністрів України «Постанови Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» від 27.12.2001 за №1760 (Порядок №1760) [84].

Таким чином, відбувався логічний законотворчий процес, коли спочатку приймається нормативно-правовий акт у вигляді Закону, а такий акт, як нам відомо, вже було прийнято 08.06.2000 року у вигляді закону «Про охорону культурної спадщини», а згодом, приймається підзаконний нормативно-правовий акт, який встановлює процедуру, порядок та механізм реалізації норм викладених в законі.

В такий спосіб, встановлюється чітка законодавча вертикаль, характерна для будь-якої правової держави, коли фундаментальні принципи, що відповідають або продовжують тенденцію започатковану міжнародними принципами, закріплені в основному законі держави – Конституції, положення якої втілюються у життя шляхом прийняття керівного у відповідній галузі нормативно-правового акту у вигляді Закону, детальний механізм реалізації норм якого вже встановлюється центральним уповноваженим органом влади – Кабінетом Міністрів України, у вигляді Положення, Порядку або Інструкції.

Основними ключовими моментами, що втілювались у життя Порядком №1760, зокрема стали:

- Обов'язкове складання облікової документації, на кожен об'єкт культурної спадщини, який пропонується для внесення до Реєстру.
- Наведено вичерпний перелік критеріїв, за якими об'єкт може бути віднесено до категорії національного значення, одним із яких є критерій автентичності.
- Наведено вичерпний перелік критеріїв, за якими об'єкт може бути віднесено до категорії об'єктів місцевого значення, де також критерій автентичності застосовано як ключовий.
- Встановлення відповідності кожного об'єкта культурної спадщини згаданим критеріям, здійснюється спеціально уповноваженими на це органами у формі науково-методичних, консультативних, наукових (вчених) рад установ та організацій діяльність яких пов'язана з охороною культурної спадщини.
- Висновок відповідної ради, розглядається Експертною комісією, у складі Мінкультури, склад якої затверджується Міністром культури.
- Експертна комісія приймає рішення, яке оформлює у формі протоколу який і є (в разі позитивного висновку) підставою для занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру [80, с. 393-396, 84].

Порядок №1760 був настільки довгоочікуваним фахівцями документом, що невдовзі, після його прийняття до Державного реєстру нерухомих пам'яток України було внесено 605 об'єктів (пам'яток) археології, історії, монументального мистецтва національного значення та заповідники у кількості 58 одиниць [82, 397-437].

Зібравши та проаналізувавши інформацію з різних джерел, відомо, що в Державному реєстрі станом на 01.01.2002 року, перебувало 4142 пам'ятки національного значення із загальної кількості облікованих пам'яток 129 708, якщо подивитися в розрізі то картина наступна:

- 414 пам'яток археології із 58321 облікованих;
- 143 пам'ятки історії із 49519 облікованих;
- 44 пам'ятки монументального мистецтва із 5631 пам'ятки;
- 3541 пам'ятки архітектури і містобудування із 16237 облікованих пам'яток;
- 61 історико-культурний заповідник [1, с. 342, 80, с. 393-437; 15; 18].

Стосовно пам'яток місцевого значення, яких завжди було багато у всіх регіонах нашої країни і, безумовно, їх кількість повинна перевищувати кількість пам'яток національного значення, питання трішки заплутано. Мабуть, нам усім, вже за часів незалежної України доводилося чути таке гасло, що Україна найбагатша у світі на культурні цінності країна, в якій кількість тільки пам'яток місцевого значення перевищує 150 тисяч. Фактично, це напевно, так, а може ще і набагато більше. Але юридично, ми маємо брати обліковані відповідно до законодавства об'єкти, а їх кількість варіювалася з 131293 у 2003 році до 124093 у 2007 році [1, с. 342].

Так, це дуже добре, що ми живемо в державі, терени якої прикрашені тисячами пам'яток. Проте, як відомо, кількість – не завжди якість. І тут виникла доволі цікава ситуація, коли держава, маючи на меті збереження якомога більшої кількості пам'яток, задекларувала їх максимальну кількість та що цілком логічно, заборонила приватизацію пам'яток національного значення.

Згодом, зіткнувшись з нагальною необхідністю утримувати всі ці об'єкти у належному стані. Держава почала шукати вихід, який на перший погляд був очевидним, це залучення до утримання об'єкту зацікавлених осіб – інвесторів. Під час цього процесу, виявили наступний нюанс, зацікавлені особи були, але вони прагнули вибрати серед величезної кількості об'єктів найкращі, і це цілком зрозуміло. Тому, ті об'єкти, які негайно потребували невідкладних рятувальних (відновлюваних) робіт так і залишалися бо потребували значних вкладень. А інвестори «вклалися» в ті об'єкти, що і так перебували в досить доброму стані, і проблема тих пам'яток, на яких у держави не вистачає сил (кошті), вони руйнуються і зникають, так і не вирішилась.

Тому, навіть при позитивному вирішенні питання, коли знаходився інвестор, і брав під свою «опіку» певну пам'ятку, виникала інша проблема. В переважній більшості випадків, мета інвестора – це інтегрування пам'ятки в сучасне життя з метою отримання прибутку, і зазвичай, це призводить до втрати автентичності пам'ятки. Як наслідок, побачивши таку тенденцію, згодом, держава вжила відповідних заходів, прийнявши в 2005 році, Закон України «Про тимчасову заборону приватизації пам'яток культурної спадщини». Це стосувалося близько 2,5 тисяч пам'яток, більшу частину яких складала адміністративно-господарські та культурно-освітні пам'ятки культурної спадщини, решта - це релігійно-меморіальні об'єкти, окрім безпосередньо культових споруд, які перебувають у користуванні релігійних громад [5,10].

Закон України «Про тимчасову заборону приватизації пам'яток культурної спадщини» це не просто імперативний нормативний акт, ні, це скоріше закон, що встановлює спеціальний режим використання пам'яток. Його IV розділ, передбачає можливість перебування пам'ятки у різних формах власності: державній, комунальній, приватній. Закон визначає коло осіб цих правовідносин: фізичні та юридичні, їх права та обов'язки, порядок грошової оцінки пам'яток, передбачає можливість примусового відчуження пам'ятки, якщо вимоги цього

закону порушуються. Крім переліченого, передбачена і така важлива можливість, як право привілейованого придбання об'єкта. Проте, пам'ятки археології, що знаходяться під водою та в землі лишаються виключно у власності держави.

Важливість та цінність цього виду об'єктів культурної спадщини для нашої держави, підкреслюється тим, що 18.03.2004 Верховна Рада України приймає Закон № 1626-IV «Про охорону археологічної спадщини» [26]. Значення цього закону, важко переоцінити.

По-перше, в історії незалежної України це був перший нормативно-правовий акт, законодавчого характеру, що цілком присвячувався регулюванню правовідносин в галузі археологічної спадщини.

По-друге, Закон № 1626-IV відповідає нормам Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини (переглянута) (ETS N 143) від 16.01.1992 року, яка ратифікована Верховною Радою України 10.12.2003 року [17]. Тобто, більш ідеальну модель нормо творчості, важко собі уявити. Спочатку ВРУ ратифікує міжнародний правовий акт у сфері охорони археологічної спадщини. Потім, у відповідності до його положень і принципів розробляє власний акт національного законодавства у вигляді закону, інтегруючи в такий спосіб основні засади європейського законодавства в цій галузі до законодавства України.

По-третє, Закон № 1626-IV це той самий акт, який так був потрібен науковцям, археологам, щоб врегулювати процес дослідження археологічних об'єктів, їх обліку та оприлюднення результатів таких досліджень.

Поява Закону України «Про охорону археологічної спадщини» викликала необхідність вдосконалення і закону «Про охорону культурної спадщини». Зокрема, значно розширено розділ VI ЗАХИСТ ТРАДИЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ СЕРЕДОВИЩА ТА ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ закону «Про охорону культурної спадщини» [20], таких його статей як (Додаток В):

Ми бачимо, навіть із назв статей – врегульовано дуже важливі аспекти охорони археологічної спадщини. Сформовано ієрархічну структуру норм права

від загальних (ЗУ «Про охорону культурної спадщини») до спеціальних (ЗУ «Про охорону археологічної спадщини»), спрямованих на збереження археологічного надбання.

Як і кожен законодавчий акт, Закон України «Про охорону археологічної спадщини» потребував підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на його виконання. Так, 03 вересня 2009 року, Кабінет Міністрів України приймає Постанову «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» за №928 [85].

Цією постановою вирішувались не тільки декілька важливих питань щодо практичних заходів з охорони археологічної спадщини, а продовжувалась модернізація та розвиток національного законодавства, відхід від радянських норм, які ще частково застосовувались у галузі (Додаток Г Рис. 2.4).

zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-2009-#Text

1. НПА Марістр 18... Редакц ЗУ Про кул... 2. Редак ЗУ +війск... Усі заклади

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА
від 3 вересня 2009 р. N 928
Київ

Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України

Відповідно до статей 4 і 14 Закону України "Про охорону культурної спадщини" ([1805-14](#)) Кабінет Міністрів України п о с т а н о в л я є:

- Занести до Державного реєстру нерухомих пам'яток України об'єкти культурної спадщини національного значення згідно з додатком.
- Визнати такими, що втратили чинність:
 - постанову Ради Міністрів Української РСР від 21 липня 1965 р. N 711 ([711-65-п](#)) "Про затвердження списку пам'ятників мистецтва, історії та археології Української РСР" (ЗП УРСР, 1965 р., N 7, ст. 100);
 - постанову Кабінету Міністрів України від 28 листопада 1996 р. N 1421 ([1421-96-п](#)) "Про внесення будинку Національної філармонії - колишнього Купецького зібрання (м. Київ) до списків пам'яток історії та архітектури України, що перебувають під охороною держави" (ЗП України, 1996 р., N 20, ст. 564) у частині внесення до списку пам'яток історії, затвердженого постановою Ради Міністрів УРСР від 21 липня 1965 р. N 711 ([711-65-п](#)), будинку Національної філармонії - колишнього Купецького зібрання;
 - постанову Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. N 1761 ([1761-2001-п](#)) "Про занесення пам'яток історії, монументального мистецтва та археології національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України" (Офіційний вісник України, 2002 р., N 1, ст. 5).

Прем'єр-міністр України Ю.ТИМОШЕНКО

Інд. 28

Активация Windows
Перейдіть до розділу "Налаштування" в меню "Пуск", щоб активувати Windows.

Рис. 2.4. Фрагмент тексту Постанови «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України»

Перелік пам'яток складено за територіальним принципом, згідно алфавіту вказана область та кожен з її районів із зазначенням пам'яток які розташовані на його території. Закінчується Перелік окремими групами пам'яток що відносяться до території міст Київ та Севастополь (Рис 2.5).

Курганий могильник	IX-XIII століття	с. Глинне, урочище Кургани	пам'ятка археології	170017-Н
СУМСЬКА ОБЛАСТЬ				
м. Суми				
Пам'ятник на родинному похованні Харитоненків	1894 рік	вул. 20 років Перемоги, центральне кладовище	пам'ятка монументального мистецтва	180001-Н
Пам'ятник на могилі доньки П.І. Харитоненка - Зінаїди	1891 рік	---	---	180002-Н
Білопільський район				
Городище літописного міста Вира	IX-XIII століття	м. Білопілья	пам'ятка археології	180003-Н
Будинок, у якому народився поет і вчений Олександр Олесь (О. Кандиба)	друга половина XIX століття	м. Білопілья, вул. Пожарського, 14	пам'ятка історії	180004-Н
Буринський район				
Городище і селище	IX-XIII століття	с. Дич	пам'ятка археології	180005-Н
Братська могила і місце вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років	1932-1933 роки, 2007 рік	с. Піски	пам'ятка історії	180006-Н
Глухівський район				
Будинок Глухівського учительського інституту	1874 рік	м. Глухів, вул. К. Маркса, 25	---	180007-Н
Городище і селище	IX-XIII століття	с. Ємадикине	пам'ятка археології	180008-Н

Рис. 2.5 Фрагмент тексту Переліку нерухомих пам'яток України»

Перелік містить близько 625 пам'яток, більшість з яких - це пам'ятки археології їх - 417, далі йдуть пам'ятки історії – 161 та найменшу групу становлять пам'ятки монументального мистецтва – 34.

Якщо порівняти Перелік №928 від 2009 року з попереднім Переліком №1761 від 2001 року (який втратив чинність після прийняття Постанови №928), кількість

об'єктів національного значення збільшилась, але це скоріше кількісний ріст ніж якісний. Тому, що це збільшення відбувалося через зміну статусу вже облікованих пам'яток, шляхом переведення їх до вищого рангу, через надання національного статусу (значення). Як наприклад віднесення до пам'яток монументального мистецтва національного значення пам'ятника П.С. Нахімову в Севастополі або до пам'яток історії національного значення будинок у якому жив І. Я. Франко у Львові та його пам'ятник [79].

Звісно, що не позбавлений Перелік №928 і недоліків. Зустрічається так званий «дубляж» коли до деяких пам'яток застосовано кваліфікацію за декількома критеріями, декількох видів (категорій) об'єктів культурної спадщини, під одним номером, тобто археології і історії, науки і техніки та монументального мистецтва.

В деяких, правда досить поодиноких випадках, залишились ще нагадування про недосконалість успадковану з часів реєстрації пам'яток за часів СРСР. Наприклад, певні обеліски і пам'ятники залишено в пам'ятках історії, а не монументального мистецтва (обеліск «Слави» в АР Крим, що на горі «Мітрідат», в м. Херсон, пам'ятник Джону Говарду) [1].

В свою чергу є і наявні приклади «боротьби» з таким спадком недосконалої реєстрації та кваліфікації, як то віднесення половецьких антропоморфних скульптур (у народі «Кам'яні баби») на території заповідника Асканія-Нова до пам'яток археології, до цього вони відносились до мистецтва. В той же час, при досить неглибокому аналізі тих же пам'яток Херсонщини, особливо нас цікавлять пам'ятки суто археологічного характеру, можна спостерігати явний приклад, м'яко кажучи «неточності». Явні пам'ятки археології у вигляді давніх поселень, городищ, могильників, за номерами з 21 0009-Н по 210020-Н віднесено до пам'яток історії !? [69, с. 16-66].

Нажаль, це не поодиноке явище. Справа в тому, що в процесі свого створення, кожен нормативно-правовий акт проходить декілька інстанцій, кожна з яких складається з десятків, а іноді і сотні працівників. Тому, навіть у вичитаному

до досконалості Переліку, у фазі його прийняття (затвердження) можуть закрастися помилки. Всі ми люди і всі ми можемо помилятися. Просто, було б доцільно, час від часу «моніторити» відповідність чинних нормативних актів, дійсному стану справ «на землі», та виправляти виявлені розбіжності.

Незважаючи на вказані недоліки, а без них, як нам відомо не буває, охорона археологічної спадщини поступово посилювалася разом з розвитком національного законодавства. Прийняття власних українських кодифікованих нормативних актів у вигляді Цивільного кодексу, Кримінального, Земельного, Закону України «Про землеустрій» з низкою підзаконних нормативних актів, ратифікація міжнародних норм (як то Європейська ландшафтна конвенція ратифікована 07.05. 2005 р), все це хоч і розгалужено і іноді зовсім не системно, а більш ситуаційно, сприяло побудові більш менш правового кола правовідносин в галузі охорони культурної спадщини взагалі і археологічної – зокрема. Звісно, одним із самих значних кроків в цій справі було прийняття в 2000 році Закону України «Про охорону культурної спадщини», який так би мовити «змусив» законодавців розпочати роботу з втілення його положень, шляхом розроблення та затвердження цілої низки підзаконних актів виконавчої влади, насамперед Кабінету Міністрів України. Якщо спробувати виділити серед них найзначенніші, то насамперед це - Список історичних населених місць України, затверджений Постановою КМУ від 26.07.2001 року за №878 (Рис. 2.6).

м. Луцки	988 рік
м. Миргород	XVI століття
с/т Опішня	перша половина XVII століття
м. Пирятин	1155 рік
м. Хорол	1092 рік
Рівненська область	
м. Рівне	1283 рік
с/т Березне	1584 рік
с/т Володимирець	1570 рік
с/т Гоща	1152 рік
м. Дубно	1099 рік
м. Дубровиця	1005 рік
с/т Клевань	1458 рік
м. Корещ	1150 рік
с/т Мізоч	1322 рік
с/т Млинів	XVI століття
м. Острог	1100 рік
м. Радивилів	1564 рік
с/т Степань	1292 рік
Сумська область	
м. Суми	1655 рік
м. Білопіль	XI століття
м. Ворожба	1665 рік
с/т Вороніж	перша половина XVII століття
м. Глухів	кінець X століття
м. Кочотоп	1638 рік
м. Кролевець	1601 рік
м. Лебедин	1654 рік
с/т Низи	1662 рік
м. Охтирка	1641 рік
м. Путивль	X століття
м. Ромни	1096 рік
м. Середина-Буда	середина XVII століття
с/т Терни	друга половина XVII століття
м. Тростянець	середина XVII століття
Тернопільська область	
м. Тернопіль	1540 рік
м. Бережани	1375 рік
м. Борщів	1456 рік
м. Бучач	1397 рік
с/т Вишнівець	XV століття
с/т Гримайлів	1600 рік
с/т Гусятин	1559 рік

Рис. 2.6. Фрагмент «Списку історичних населених мість України»

Цей документ, складений за територіальним принципом – по областях, у формі таблиці із вказівкою назви історичного населеного місця та дати заснування або першої писемної згадки.

Закріплення списку історичних населених мість України - тобто їх визнання такими з боку держави, відкривало в подальшому широкі можливості для визначення меж і режимів використання історичних ареалів населених пунктів (міст та селищ міського типу), а при необхідності – і обмеження господарської діяльності на їх території, з метою збереження пам'яток [80, с. 276-490].

Взагалі, набір правових інструментів спрямованих на захист (збереження, охорону) археологічної спадщини, досить різноманітний, спирається як на національний, так і на міжнародний і радянський досвід, складається з: вимог, правил, порядків, приписів, орієнтирів, інструкцій. Якщо порівняти з попередніми періодами в Історії України, то на сьогоднішній день, ми маємо найбільш

різноманітний комплекс правових заходів і засобів з охорони археологічної спадщини.

Зрозуміло, що в перше десятиріччя нашої незалежності фахівці, науковці, краєзнавці, законодавці, представники небайдужої громадськості майже в прямому сенсі слова «хворіли» тим, щоб забезпечити захист та взяти під охорону держави якомога більшу кількість об'єктів, застосовуючи усі відомі та досі не відомі їм способи та заходи. А як відомо, в гонитві за кількістю та нерозумне застосування різних методів в більшості випадків - призводить до втрати якості справи.

Вийшло так, що питанням збереження культурної спадщини (археологічної) опікувалися всі і ніхто. Може виникнути питання, а як це може бути. Справа в тому, що з часом до структури органів, що займаються охоронною діяльністю того чи іншого виду культурної спадщина стало входити аж шість міністерств:

- Міністерство культури України;
- Міністерство екології та природних ресурсів України;
- Держбуд (пізніше Міністерство регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства);
- Міністерство юстиції України;
- Міністерство аграрної політики та продовольства;
- Міністерство надзвичайних ситуацій;
- Державна прикордонна служба України.

На перший погляд, справляє дуже позитивне враження, всі - серед найбільш життєво важливих міністерств, задіяні у справі охорони нашої археологічної (культурної) спадщини.

Проте, тут як у всім нам відомій народній приказці «У семи няньок – дитина без ока». В чому ж це проявляється в реальному житті?

По-перше, коли всі відповідають за все то в підсумку – ніхто ні за що не відповідає. Неодноразово виникали ситуації, коли при вирішенні проблемних

питань з пам'ятками археології міністерства і відомства перекидали ці питання одне від одного, проше кажучи «футболили».

По-друге, серед декількох міністерств майже звелась нанівець роль Центрального органу виконавчої влади – Кабінету міністрів України, який в ідеалі повинен головував в цій структурі, координуючи та скеровуючи цю діяльність.

По-третє, склалася ситуація як в казці про Лебедя, Рака і Щуку, коли кожне міністерство, відомство, підрозділ тягне в свою сторону. Археологи, одними із перших працівників науки і культури зіткнулися з нерівним підходом органів влади до об'єктів археологічної спадщини, трактування та застосування законодавства в цій сфері. Галузеві відомства та міністерства розглядають свою діяльність з охорони археологічної спадщини, як свою певну власність, що час від часу призводить до конфліктів з іншими державними структурами, хоча мета у всіх одна – зберегти наше археологічне (культурне) надбання для наступних поколінь, дослідити його.

По-четверте, таке «привласнення» створює, насамперед, сприятливі умови для зловживань, порушень, недбалості, дублювань, тієї ж корупція і ніяким чином для збереження археологічної спадщини.

По-п'яте, зовні досить розвинута система, справляє враження, що в сфері охорони археологічної (культурної) спадщини вже все добре, можна братися за наступну сферу, але це хибне враження, що теж призводить для створення умов які сприяють втрачання пам'яток археології, а не їх зберіганню.

Звісно, напрошується питання, а що ж робити? Нажаль, об'єм цієї роботи обмежений, а дане питання передбачає ґрунтовний підхід, тому окреслимо лише основні (на наш суб'єктивний погляд) шляхи вирішення цієї проблеми.

В більшості своїй, проблема може бути вирішення, шляхом створення єдиного, координаційно-моніторингового центру, у вигляді органу виконавчої влади з розгалуженою багаторівневою системою як на місцях, так і в центрі за

формулою: осередки, відділи, управління, департамент, служба (з повноваженнями міністерства) [83, с. 30].

Крім цього, доцільно було б, щоб новостворений орган у галузі охорони археологічної спадщини, мав власне офіційне видання, на зразок відомостей ВРУ, бюлетеня, тощо. Таке видання могло б інформувати, об'єднувати в собі, аналізувати та підводити підсумки в пам'ятко-охоронній діяльності. Консолідувати напрацювання чисельних історико-культурних заповідників, археологічних експедицій та відділів. Повідомляти про зміни та вдосконалення пам'ятко-охоронного законодавства.

Що стосується останнього, то остання редакція Закону України «Про охорону культурної спадщини» відбулася 02.10.2023 року, попередня 15.06.2023 та 01.01.2023 року.

Якщо звернутися до сайту Верховної Ради України то можна побачити, що цей закон з моменту його створення 08.06.2000 року, зазнавав щорічних редакцій, тобто змін (Рис. 2.7):

The screenshot shows a web browser window displaying the official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. The page title is "Про охорону культурної спадщини" (On the Protection of Cultural Heritage). The document is identified as "Документ 1805-III, чинний, поточна редакція -- Редакція від 02.10.2023, підстава - 3136-IX". A dropdown menu is open, showing a list of dates from 08.06.2000 to 03.08.2017. Below the menu, the text of the law is visible, including the title "ЗАКОН УКРАЇНИ Про охорону культурної спадщини" and the reference "(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 39, ст.533)". A list of amendments is provided, such as "№ 2768-III від 25.10.2001, ВВР, 2002, № 3-4, ст. 27 - набуває чинності з 01.01.2002 року" and "№ 2921-III від 10.01.2002, ВВР, 2002, № 16, ст.114".

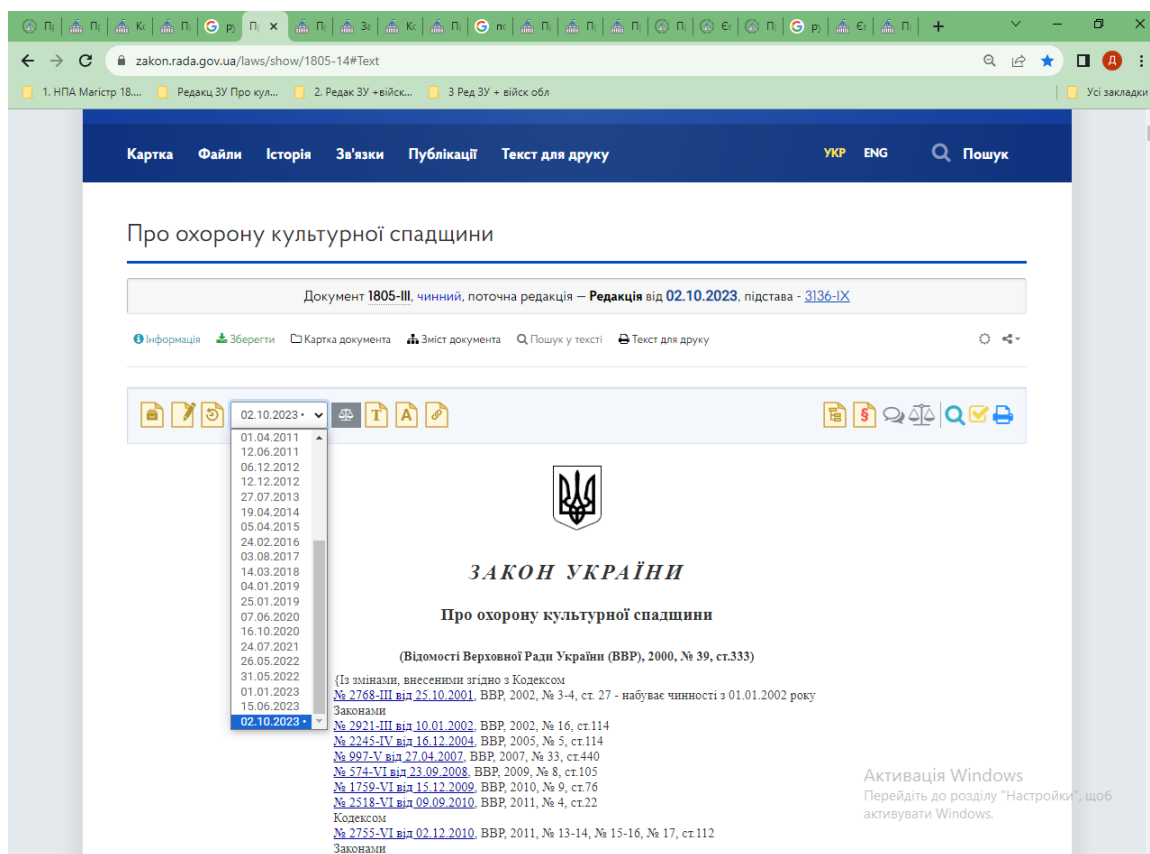

Рис. 2.7. Кількість змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини»

Зазвичай, внесення змін до закону, робиться з метою його вдосконалення, щоб краще врегулювати ті правовідносини, яким він присвячений. Добре, напевне всі ці вдосконалення на краще.

Але, зовсім інша картина стосовно профільного для нашої роботи Закону України «Про охорону археологічної спадщини» від 18.03.2004 року.

Звертаємося до цього документу розміщеного на тому ж сайті Верховної Ради України і бачимо, що остання редакція (зміни) до закону відбулися 12.12.2012 року.

Перше враження – це здивування, що, хіба в сфері охорони археологічної спадщини 11 років нічого не відбувалося, не змінювалось, не потребує вдосконалення?!

Нажаль, навпаки. Навіть за останні 11 років, з моменту внесення останніх змін до закону, виникла нагальна потреба в його докорінному реформуванні. А за

майже 20 років свого існування, ці зміни навіть об'єдналися в певні групи, про які ми і зазначимо нижче.

Перша група

Органи охорони археологічної спадщини. Це дуже і дуже дивно, але на сьогоднішній день, відсутня визначена та встановлена законом єдина централізована структура органів та їх апарату з охорони археологічної спадщини.

Відповідно до Розділу II ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЮ СПАДЩИНОЮ, закону, здійснюють (Додаток Д):

Навіть із назви всіх цих структурних підрозділів покликаних за законом здійснювати реалізацію державної політики у сфері охорони археологічної спадщини вбачається, що всі вони досить опосередковано мають відношення само до пам'яток археології.

Хоча статтею 7 нашого профільного закону, на ці органи покладаються наступні повноваження (функції) (Додаток Е):

Дивно? Так!

Якщо звернутися, наприклад, до повноважень відділу культури Глухівської міської ради то вони такі: (Додаток Є) [73].

Навіть не фахівцю стає зрозумілим – що створення окремої централізованої системи органів які б безпосередньо займалися охороною (збереженням) археологічної спадщини не було здійснено. Її захист віддали «на відкуп» вже існуючої на момент прийняття закону системі охорони культурної спадщини, в якій археологія – майже розчинилася. Все досить зрозуміло, першим був закон «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 року, під який і було створено систему органів управління. Тому, прийнятий через майже чотири роки 18.03.2004 року закон «Про захист археологічної спадщини», отримав у спадок цю систему [20,26].

Таким чином, виникає потреба у встановленні на законодавчому рівні окремої структури органів державного управління виключно у сфері охорони археологічної спадщини, шляхом внесення відповідних змін до існуючого закону.

Дане питання вже декілька років обговорюється серед археологів. На нашу думку, доцільним буде сформування відповідної інспекції, на зразок податкової інспекції, екологічної, транспортної. Наявність такого структурованого органу, перш за все, надасть змогу встановити безперервний зв'язок за схемою: «археологічний об'єкт» - «людина» - «держава». До повноважень такої, назовем її «археологічної інспекції», треба включити здійснення постійного моніторингу стану пам'яток археології, особливо тих, що знаходяться за межами населених пунктів. Бо ні для кого не секрет, що діюча система органів з охорони археологічних пам'яток, зараз відіграє роль статистів, які вже згодом, іноді через дуже великий проміжок часу, фіксують пошкодження або знищення охоронюваного об'єкта. Наявність розгалуженої системи підрозділів інспекції та її особового складу у вигляді інспекторів, що здійснюють контроль за ділянками своєї відповідальності, дозволили б вирішити цю проблему.

Така практика, у вигляді рейдів мисливських угідь з охорони державного мисливського фонду, вже здійснюється і дає позитивні результати у боротьбі з браконьєрством. А ми нажаль, як раз і маємо справу з «археологічним браконьєрством».

Друга група

Зміни стосовно обігу археологічних предметів (рухомих цінностей), а саме – їх колекціонування. Ні для кого не секрет, що в останні 20 років в Україні набуло популярності колекціонування предметів археології тієї чи іншої епохи. Археологи вже не перший рік б'ють на спалах. Бо там де є попит, є і пропозиція. В результаті, велика кількість артефактів просто проходить мимо, поза науковим обігом.

Що ж з цього приводу говорить наш профільний закон «Про охорону археологічної спадщини»? Бо цілком логічно, що саме його норми повинні регламентувати колекціонування предметів археології. Звернемося до його положень (Додаток Ж):

Все, про предмети колекціонування ні слова, про співробітництво з колекціонерами таких речей з науковцями, істориками, археологами, взаємний обмін інформацією – також, норми подібного змісту просто відсутні.

Так, дехто може зауважити, що всі, окрім офіційних науковців та археологів – поза законом. Але таким чином ми закриваємо очі та проще кажучи «відмовляємось» від величезного масиву знахідок та безцінної інформації про нашу археологічну спадщину.

Тут ще проблема полягає в тому, що більшість у нашому суспільстві сприймають археологію як розкопки, з метою знайти щось цінне і унікальне і чим цінніше – тим краще. Звідси – більшість проблем, які проявляються навіть на законодавчому рівні. Починати треба з формування у людей (насамперед дітей в школі) уявлення про археологію як науку, головними завданнями якої є:

- виявлення пам'яток;
- дослідження пам'яток;
- збереження інформації про пам'ятку;
- її консолідації з рештою масиву інформації про пам'ятку, регіон, епоху.

Тобто, змінити уявлення про археологію з «пошуку скарбів», на науку про «отримання інформації».

Тому, встановлення правового механізму обміну інформацією приватних колекціонерів з офіційними археологами є надважливим питанням. І це можна здійснити тільки шляхом внесення відповідних змін (норм) до ЗУ «Про охорону археологічної спадщини». В яких не тільки окреслити порядок такого обміну, а і

можливість фізичного доступу археологів до таких колекцій, алгоритм взаємодії з власниками, регламент введення в правове (наукове) поле речей з таких колекцій.

Третя група

Використання сучасних технічних засобів.

Навіть у невідомого читача, після ознайомлення з текстом закону, виникає уявлення про археолога, як про людину, головним інструментом якої є лопата. Напевно, таке уявлення було і у законодавців, під час роботи над законом. В результаті – закон «Про охорону археологічної спадщини», майже не враховує розвиток технічних засобів, які можуть застосовуватись під час археологічних досліджень. Це призводить для того, що пересічному громадянину просте здійснити обстеження території із застосуванням того ж металодетектора, ніж офіційним представникам «від науки археології».

В законі немає ні слова про засоби супутникової зйомки та GPS навігацію, ґрунтові та підводні детектори металу, геомагнітну зйомку, LIDARну зйомку та ще багато корисних спецзасобів, які успішно використовують наші іноземні колеги та ті, хто не особо дотримується закону, хоча в ньому нічого стосовно цього і не зазначено.

На практиці, тобто «в полі», це призводить до того, що археологи банально не мають права, а отже просто не можуть застосовувати певні технічні засоби, через те, що отримані внаслідок результати можуть бути не сприйняті «офіційною археологією». В результаті, археологи вимушені роками за допомогою однієї лопати досліджувати один курган, дивлячись як поруч, решта курганної групи, розкопується за допомогою бульдозера, під час незаконних розкопок.

Таке безсилля представників науки виникло через те, що вони дотримуються букви профільного закону, який не дав їм у руки можливість згідно із його нормами використовувати сучасні технічні засоби виявлення, обстеження, фіксації.

Тому, очевидно, назріла необхідність не тільки згадати у законі про можливість застосування спеціальних технічних засобів, а і приділити цьому відповідний розділ, озброївши таким чином наших, нажаль досі беззбройних археологів.

Тут можна провести аналогію із Законом України «Про Національну поліцію», який містить відповідні статті, що прямо регламентують застосування технічних приладів, технічних засобів та спеціалізованого програмного забезпечення (ст.40), спеціальних засобів (ст.45) та вогнепальної зброї (ст. 46) [29].

Четверта група

Правила поведінки археолога (пошуковця)

Стаття 21 Закону, проголошує, що Археологічна спадщина України є невід’ємною складовою археологічної спадщини Європи і людства в цілому [26].

Проте, чомусь, дуже обмежено коло осіб (в основному – відповідні фахівці) знають, як поводитися з археологічною спадщиною, її об’єктами, предметами.

Це дуже дивна ситуація – всі ми вивчали або вивчаємо правила поведінки за столом, в суспільстві, на вулиці, природі, воді, в лісі, насамкінець правила безпеки на робочому місці (виробництві) і дорожнього руху. Але ніхто не вчить тому, як поводити себе на пам’ятці археології, при виявленні предметів які можуть бути археологічними предметами пов’язаними з відповідним об’єктом національного чи місцевого значення.

Дане питання неодноразово піднімалися істориками, музейчиками, археологами, краєзнавцями. Навіть були і спроби прийняти певні кодекси поведінки. Наприклад, «Кодекс етики професійного археолога» який було прийнято Інститутом археології НАН України в 2006 році [90 с. 120].

Звісно це позитивне зрушення, але воно має один суттєвий недолік – цей Кодекс не є обов’язковим до виконання всіма учасниками правовідносин, його (з натяжкою) можна віднести лише до локальних нормативно-правових актів. Тобто археологи прийняли Кодекс правила поведінки якого обов’язкові лише для тих

самих археологів, а решта можуть його і не дотримуватись, та і не знають про нього.

Щоб таких правил дотримувались всі, вони повинні бути затвержені відповідною постановою Центрального органу виконавчої влади – Кабінету Міністрів України. А щоб це відбулося, посилання на існування таких правил поведінки необхідно прописати в законі «Про захист археологічної спадщини».

Тоді, вивчення цих правил, як і основ дорожнього руху, вже можна починати з початкових класів школи, що сприятиме формуванню дбайливого відношення наших юних громадян до нашої археологічної спадщини в цілому.

П'ята група

Відповідальність

Цьому присвячений цілий розділ (VII), але складається він лише з однієї статті (22), яка говорить, «Юридичні і фізичні особи, дії або бездіяльність яких завдали шкоди археологічній спадщині, несуть відповідальність відповідно до законодавства України» [26].

Ми знаємо, що відповідальність може бути цивільною (відшкодування збитків), адміністративною чи кримінальною. Звернемося до відповідних кодексів.

Злочини проти археологічної спадщини України віднесено до кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності (розділу XII Кодексу) ?! [42].

Цим злочинам присвячено – аж одна стаття 298, яка знаходиться між відповідальність за наругу над могилою (місцем поховання, тілом – ст. 297) та відповідальність за знищення, пошкодження, приховування документів Національного архівного фонду (ст. **298¹**) [42].

Розглянемо її зміст (Додаток 3) [42].

Виходячи із змісту, вбачається, що по великому рахунку, відповідальність передбачена тільки у разі проведення певних дій, без відповідної дозвільної документації, в результаті яких об'єкт археологічної спадщини зазнав шкоди.

Тобто, при відсутності хоча б одного із елементів, передбачених гіпотезою та диспозицією ст. 298 склад злочину відсутній, а отже відсутнє і покарання, що породжує безкарність та беззахисність об'єктів.

Тому бачимо в наявності одразу декілька прогалин:

- 1). Як щодо виявлених об'єктів, але не поставлених на відповідний облік?
- 2). Як щодо не виявлених об'єктів, тих про які наприклад відомо місцевим жителям, але інформація ще не дійшла до представників «офіційної» археології?
- 3). Як щодо, предметів археології (знахідок), заради яких в принципі і проводяться незаконні розкопки?

Таким чином, видно, що склад злочину визначений ст. 298 ККУ, не тільки важкий для застосування, але і не враховую декілька важливих складових елементів, з якими постійно стикаються археологи «в полях».

Йдемо далі. Нам відомо, що кримінальна відповідальність – це самий тяжкий вид відповідальності. Наступною за нею іде адміністративна. А що ж говорить Кодекс України про адміністративні правопорушення, щодо відповідальності за порушення законодавства про охорону археологічної спадщини?

Звертаємося до нього. Глава 7 КУпАП присвячена адміністративним правопорушенням у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини [36].

До цієї глави входить 41 стаття, і тільки одна (ст. 92) ! – яка передбачає відповідальність в сфері порушення законодавства про культурну спадщину, тобто її застосування до археологічної спадщини є похідним, вторинним, а отже не може бути надійним інструментом захисту.

Проаналізуємо її зміст (Додаток І) [36].

Як і у випадку із нормами Кримінального кодексу України звернемо уваги на прогалини.

1). Абзац п'ятий статті, дуже важко, при залученні інвесторів з метою збереження пам'ятки, в подальшому, контролювати забезпечення ними ступеня автентичності пам'ятки під час реставраційних, відновлювальних робіт.

2). Абзац шостий статті, в якому мова йде тільки про ті рухомі предмети (знахідки) які знайдені під час археологічних робіт, тобто весь величезний масив знахідок під час всіх інших робіт, просто залишені поза увагою. Тобто до уваги беруться тільки ті предмети, що були виявлені під час офіційних розкопок, офіційними археологами, які і так передають всі предмети до відповідних фондів. А що ж робити, з тисячами предметів археології що виявляються та привласнюються під час земляних, будівельних, землевпорядних, сільськогосподарських робіт? Їх же набагато більше ніж усі разом узяті знахідки усіх археологічних експедицій польового сезону.

2.3. Нормативно-правове регулювання знищення археологічної спадщини в Україні внаслідок воєнних дій.

Завершуючи другий розділ нашої роботи, обов'язково звернемо нашу увагу на нормативно-правове регулювання знищення археологічної спадщини в Україні внаслідок воєнних дій.

На превеликий жаль, масштаби знищення культурної (археологічної) спадщини в Україні сьогодні сягнули не бачених досі масштабів.

Для розуміння масштабності підходу для вирішення проблеми та пошуку шляхів її вирішення розглянемо один із тисячі епізодів такого знищення – це підрив дамби Каховської ГЕС 06 червня 2023 року та пов'язане з ним затоплення території.

Згідно даних НДЦ «Рятівна археологічна служба», У зоні затоплення опинилися (Додаток К) [67]:

В більшості випадків, всі ці об'єкти втрачені для культурної (археологічної) спадщини України, і як наслідок – для спадщини Європи і усього людства.

На сьогоднішній день, всі ці факти ретельно фіксуються правоохоронними органами. Проте, з часів Другої світової війни, Україна вперше зіткнулася з таким масовим явищем знищення пам'яток. І дуже прикро констатувати, що наше національне законодавство (що в принципі цілком зрозуміло), виявилось не готовим до цього.

На превеликий жаль, об'єм нашої роботи не дозволяє більш детально зупинитися на шляхах вирішення цієї проблеми, тому окреслимо лише напрямки її вирішення.

На нашу думку, першим етапом тут буде модернізація внутрішнього законодавства України з приводу охорони культурної спадщини загалом, і її складової – археологічної спадщини – зокрема.

Другий етап – це трансформація модернізованого законодавства з охорони спадщини до Європейського нормативного простору.

Третій етап – це вироблення єдиної нормативно-правової бази з усіма країнами Європейської спільноти, щодо налагодження єдиного спільно діючого механізму захисту від знищення під час військових дій археологічної спадщини.

Висновки до 2 розділу

Зародження, становлення, розвиток, еволюція нормативно-правового регулювання археологічної спадщини України завжди відбувався на фоні складних міждержавних історичних процесів.

Це як дитина, яка спочатку жила у своїй родині, з батьками, у власній домівці, яку потім віддали до інтернату, потім усиновили, але врешті решт вона повернулася додому до своїх витоків.

Тому, законодавство України представляє собою строкатий набір рис, принципів та норм з відгуком всіх етапів нормотворчості часів СРСР, міжнародного законодавства другої половини ХХ початку ХХІ століття, епізодичних модернізацій на відповідність Європейському законодавству.

Добре це чи погано – може показати тільки практика застосування норм цього законодавства.

І вона показує за 23 року існування та застосування положень ЗУ «Про охорону культурної спадщини» та 19 років положень ЗУ «Про охорону археологічної спадщини», дали можливість побачити їх сильні та слабкі місця, прогалини, колізії. Деякі з них, з часом були виправлені, а деякі так і залишились, на що ми і звернули нашу увагу в даній роботі. Висновок єдиний – з метою збереження нашої археологічної спадщини зокрема, і культурної – взагалі, треба ґрунтовно працювати над вдосконалення відповідного законодавства, щоб воно із малоефективного інструмента, стало надійним помічником істориків, археологів, краєзнавці. Але це тільки один із шляхів вирішення проблеми збереження та примноження археологічної спадщини України. Цей процес має бути комплексним, не зосереджуватися тільки на розробці та введення нових норм, ні, таке вже неодноразово було в нашій історії. Комплексний підхід, перш за все, передбачає формування в суспільстві свідомого, дбайливого і поважного ставлення до всіх об'єктів та предметів археологічної національної спадщини. Таку свідомість можна сформувати, якщо вже зі школи, пояснювати дітям, що таке археологічна спадщина, як вона досліджується, яку надважливу роль відіграє в житті держави та інтеграції до Європейської спільноти. Саме суспільство зі свідомих громадян, відрізняє демократичні правові держави від тоталітарних. На цьому ми більш детально зупинимось в наступному розділі нашої роботи.

РОЗДІЛ 3.

ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПРАКТИКУ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.

3.1. Аналіз чинних програм та підручників історії з досліджуваного питання.

В зв'язку з тим, що саме 5-6 класи є адаптаційним періодом (згідно Стандарту базової освіти), тобто основою для формування елементарних знань, та вмінь, які мають стати фундаментом для подальшого вивчення історії та громадянознавства у наступному циклі базової освіти та у старшій школі то нами було проаналізовано наступні програми громадянської та історичної освітньої галузі (5-6 класів) [52].

Відповідно до вимог Концепції Нової української школи основою для створення навчальних програм та опанування предметом є модельна програма. Для навчання історії у 5-6 класах розроблена низка модельних програм.

1). Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Гісем О.В., Мартинюк О.О.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказ Міністерства освіти і науки України від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки від 10 серпня 2021 року № 898) [53].

2). Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Бакка Т.В., Желіба О.В., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказ Міністерства освіти і науки України від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки від 10 серпня 2021 року № 898) [54].

3). Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Бурлака О.В., Власова Н.С., Желіба О.В., Майорський В.В., Піскарьова І.О.,

Щупак І.Я.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) [55].

4). Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Желіба О.В., Мокрогуз О.П.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) [56].

(5-6 клас)

1). Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Васильків І.Д., Димій І.С., Шеремета Р.В.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) [57].

2). Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) [58].

3). Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Мартинюк О. О., Гісем О. О., Охредько О. Е.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки від 13.12.2021 № 1358) [59].

(5-6 клас)

1). Модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кафтан М.В., Козорог О.Г., Костюк І.А., Мудрий М.М., Селіваненко В.В.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) [52].

2). Модельна навчальна програма «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Власова Н.С., Желіба О.В., Кронгауз В.О., Секиринський Д.О., Щупак І.Я.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) [60].

3). Модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії України та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Даниленко В. М., Гісем О. В., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Тарасюк Т. Д.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки від 02.02.2022 № 96) [61].

4). Модельна навчальна програма «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Аркуша О. Г., Дяків В. Г., Мудрий М. М., Пастушенко Р. Я., Хлипавка Л. М.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 14.04.2023 № 435) [62].

(6 клас)

1). Модельна навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Піскарьова І.О., Бурлака О.В., Майорський В.В., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) [63].

2). Модельна навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Олександр Гісем, Олександр Мартинюк, Наталія Сорочинська, Ольга Гісем, Ярослав Василенко) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 18.10.2022 № 921) [64].

В більшості випадків, археологічна спадщина, згадується лише опосередковано, через використання термінів: археологія, археологічна культура, археологічна пам'ятка, робота археологів, артефакти, археологічні скарби. Найчастіше це розділ програми присвячений історичним джерелам, роботі з ними, науці про минуле.

А такі поняття як «охорона археологічної спадщини» та «нормативна база з охорони археологічної спадщини» взагалі відсутні.

Також нами було проведено аналіз наступних чинних підручників з досліджуваної теми підготовлених відповідно до вказаних модельних програм.

(підручники 5 клас)

1). Бакка Т. В. Вступ до Історії України та громадянської освіти: підручник для 5 кл. закладів загальної середньої освіти. Т. В. Бакка, О. В. Желіба, Т. В. Мелещенко, Є. Д. Ашортія. Київ: УОВЦ «Оріон», 2023. 224 с. ; іл. [2].

2). Щупак І. Я. Вступ до історії України та громадянської освіти: підруч. для 5 кл. закладів загальної середньої освіти. І. Я Щупак, О. В. Бурлака, І. О. Піскарьова, А. С. Посунько. Київ: УОВЦ «Оріон», 2023. 208 с. : іл. [96].

3). Ганна Хлібовська, Марія Крижановська, Оксана Наумчук Вступ до історії України та громадянської освіти: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Г. М. Хлібовська, М. Є. Крижановська, О. В. Наумчук. Тернопіль: Астон, 2022. 192 с. : іл. [93].

4). Вступ до історії України та громадянської освіти. Електронний підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Олександр Гісем, Олександр Мартинюк [12].

5). Власов В.С. Вступ до історії України та громадянської освіти: підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. Віталій Власов, Ігор Гирич, Оксана Данилевська. Київ: Генеза, 2023. 176 с. : іл., карти [11].

6). Сорочинська Н. М. Вступ до історії України та громадянської освіти: підручник для 5 кл. закладів загальн. середн. освіти. Н. М. Сорочинська. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2022. 184 с. : іл. [91].

7). Мокрогуз О. Вступ до історії України та громадянської освіти: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти. Олександр Мокрогуз, Алла Єрмоленко. Київ : ВЦ «Академія», 2022. 240 с. : іл. [65].

8). Кафтан М. В. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти: підруч. для 5 кл. закл. загал. Серед. освіти. М. В. Кафтан, О. Г. Козорог, І. А. Костюк, В. В. Селіваненко, І. А. Цеунов. Київ: Світич, 2022. 208 с. : іл. [34].

9). Щупак І. Я. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. І. Я. Щупак, Н. С. Власова, В. О. Кронгауз, В. А. Павловська-Кравчук, Д. О. Секиринський. Київ : УОВЦ «Оріон», 2023. 176 с. : іл. [97].

10). Панарін О. Є. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти : підруч. для 5 кл. закл. загал. серед. освіти. О. Є. Панарін, А. С. Макаревич, Ю.А. Топольницька, О. С. Охріменко. Київ : Літера ЛТД, 2022. с. 144 [70].

11). Васильків І. Д. та ін. Досліджуємо історію і суспільство : підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. І. Д. Васильків, О. Я. Басюк, Г. С. Гінкул, Л. А. Грисюк, І. С. Димій, О. А. Іртищева, М. І. Костікова, І. Л. Паршин, Р. В. Шеремета. Тернопіль : Астон, 2022. 224 с. : іл. [7].

12). Досліджуємо історію і суспільство : підруч. інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. О. І. Пошетун, Ю. Б. Малієнко, Т. О. Ремех. К. : Видавничий дім «Освіта, 2023. 176 с. : іл. [16].

13). Панарін О. Є. Досліджуємо історію і суспільство : підруч. для 5 кл. закл. загал. серед. освіти. / О. Є. Панарін, Ю.А. Топольницька, А. С. Макаревич, Ю.А., О. С. Охріменко. Київ : Літера ЛТД, 2022. 160 с. [71].

14). Мороз П. В., Мороз І. В., Моцак С. І. Досліджуємо історію і суспільство. Інтегрований курс. : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Мороз П. В., Мороз І. В., Моцак С. І. Київ: Педагогічна думка, 2022. 168 с. [66].

(6 клас)

1). Пометун О. І. Досліджуємо історію і суспільство : підруч. інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти. О. І. Пометун, Т. О. Ремех. К. : Видавничий дім «Освіта», 2023. 256 с. : іл. [74].

2). Васильків І. Д. та ін. Досліджуємо історію і суспільство : підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти. І. Д. Васильків, О. Я. Басюк, Г. С. Гінкул, Л. А. Грисюк, В. Л. Гуменний, І. С. Димій, О. А. Іртищева, М. І. Костікова, І. Л. Паршин, Р. В. Шеремета. Тернопіль : Астон, 2023. 304 с. : іл. [8].

3). Щупак І. Я. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти: Підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. І. Я. Щупак, Н. С. Власова, Д. О. Секиринський, В. О. Кронгауз, А. М. Посунько, В. А. Павловська-Кравчук,. Київ : УОВЦ «Оріон», 2023. 256 с. : іл. [98].

4). Кафтан М. В. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти : підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти. М. В. Кафтан, І. А. Костюк, К. О. Новікова. Київ: Світич, 2023. 288 с. : іл. [35].

5). Щупак І. Я. Історія України. Всесвітня Історія: підруч. для 6 кл. закладів загальної середньої освіти. І. Я. Щупак, О. В. Бурлака, Н. С. Власова, І. О. Піскарьова. Київ: УОВЦ «Оріон», 2023. 256 с. : іл. [99].

6). Гісем О. В. Історія України. Всесвітня Історія: підруч. для 6 кл. закл. загал. серед. освіти. О. В. Гісем, О. О. Гісем. Харків : Вид-во «Ранок», 2023. 192 с. : іл. [14].

6). Ганна Хлібовська, Марія Крижановська, Оксана Наумчук. Історія України. Всесвітня історія : підручник для 6 класу закладів загальної середньої

освіти. Г. М. Хлібовська, М. Є. Крижановська, О. В. Наумчук. Тернопіль: Астон, 2023. 288 с. : іл. [94].

7). Бандровський О. Г. Історія України. Всесвітня історія: підруч. для 6-го кл. закл. заг. серед. освіти. Олександр Бандровський, Віталій Власов, Оксана Данилевська. Київ : Генеза, 2023. 256 с. : іл. карти [3].

Аналіз підручників, підтвердив актуальність нашої теми. Нажаль ні в одному з них не приділено належну увагу охороні (збереженню) археологічної спадщини та її нормативному регулюванню. Проте, є розділи стосовно хорони довкілля. Наприклад «Як діяльність людини впливає на довкілля», «як діяти, щоб охороняти довкілля».

Як вже було зазначено, саме 5-6 класи є тим етапом, як розвитку особистості так і громадянина, на якому закладаються всі базові поняття, фундаментальні підходи для розуміння і взаємовідносин з навколишнім світом, цивілізацією, суспільством і його спадщиною.

Тому, вважаємо за доцільне доповнити модельні програми та укладені на їх виконання підручники наступними розділами/темами:

- як діяльність людини впливає на археологічну спадщину;
- як свідомо людина (громадянин) повинні себе поводити по відношенню до об'єктів та предметів археологічної спадщини;
- які права та обов'язки має людина, по відношенню до археологічних об'єктів, чим вони регламентовані;
- як запобігти знищенню об'єктів археології;
- як діяти, щоб своїми діями сприяти охороні всього різноманіття археологічної спадщини України.

Наявність відповідного розділу в підручниках, сприятиме формуванню свідомого ставлення учнів ще з молодшої школи до збереження одного із наших національних багатств – археологічної спадщини. Поступово, вже у старшій школі, доцільно більш детально звернути увагу на склад та структуру нормативно-

правових актів з охорони археологічної спадщини. Опанувати їх основні терміни, це можна зробити як у формі факультативу так і доповнивши уроки з правознавства. Про що ми більш детально поговоримо в наступному розділі нашої роботи.

3.2.Методи та методичні прийоми вивчення нормативно-правового регулювання охорони археологічної спадщини в Україні .

Шукаючи підходи та шляхи вирішення цього питання – формування у учнів свідомого дбайливого ставлення до усього різноманіття нашої археологічної спадщини ми враховували ряд факторів:

- вікові особливості розвитку сучасної молоді;
- наявність сучасних інформаційно-технічних засобів для проведення дистанційного навчання;
- можливість повної дистанційної форми викладання курсу;
- особливості сучасного військового стану;
- особливості того чи іншого населеного пункту, що полягають у щільності, кількості, якості представлених об'єктів археологічної спадщини;

Враховуючи всі ці фактори ми дійшли висновку, що найбільш доцільною та ефективною формою впровадження результатів дослідження в практику навчання в закладах загальної середньої освіти буде розроблення нами відповідної програми гуртка «Археологічне краєзнавство» (Додаток Л).

Чому саме «Археологічне краєзнавство»? На нашу думку таким чином, ми одразу виконуємо низку важливих завдань.

1. Ознайомлення учнів саме з тими пам'ятками/об'єктами археологічної спадщини, які є на території їх міста, села, селища.

Таким чином ми вирішуємо одну із основних проблем, яка і сприяє знищенню археологічної спадщини, це – безграмотність стосовно археологічної спадщини свого регіону. Всім нам відома ситуація, коли серед учнів існують думка,

що на території їх міста, села, селища, району - «нічого цікавого» в археологічному контексті немає. А все давнє «цікаве», монументальне, знаходиться десь далеко. Не поодинокі випадки, коли внаслідок такого невігластва людина в прямому сенсі цього слова «ходить по скарбам» (пам'яткам) і просто не розуміє цього. Ситуація може бути виправлена. Наприклад, чи багатьом із пересічних жителів Сумської області взагалі, і міста Глухів зокрема, відомо про те, що більшість міст нашої області віднесено до Списку історично населених місць [80]. Серед всіх, місто Глухів, є одним із давніших і серед населених пунктів області, і серед інших міст та селищ України. Тобто, кожен із мешканців міста кожен день ходить по культурному шару тисячорічної потужності, але, нажаль, далеко не кожен знає про це, а отже і не опікується збереженням предметів археології, які можуть траплятися просто під ногами.

2. Дослідження якісної складової пам'яток регіону в контексті загального комплексу археологічної спадщини України.

Тут мається на увазі, детальний розгляд структури об'єктів, тобто їх існуючий поділ на пам'ятки місцевого і національного значення в певному регіоні країни. Чому це важливо?

Справа в тому, що в більшості громадян склалося враження, про те, що пам'ятки національного значення в своїй переважній більшості знаходяться в центрі – столиці, а в нас тут нічого цінного і цікавого немає. Таке уявлення склалося як наслідок певним чином однобокої політики популяризації «пам'яток республіканського» значення, яка йшла із центру, а отже і «рекламувала» об'єкти які в ньому знаходились.

Так, внаслідок слабкого та недостатнього рівня популяризації інформації про пам'ятки, їх стан, особливості, статус, серед місцевого населення громад на місцях. Зазвичай, ця інформація обертається серед незначного кола осіб – краєзнавців, які якщо і оприлюднюють результати своїх досліджень то робиться це у вигляді невеличких видань (брошур) наклад яких дуже рідко перевищує одну

тисячу примірників і одразу розходиться між такими ж вузькими спеціалістами, обходячи стороною громадськість.

Згідно даних наведених у Великій Українській Енциклопедії: «Станом на 2021 рік в Україні налічується понад 15 тис. пам'яток національного і місцевого значення які внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Із них 1167 об'єктів це безпосередньо пам'ятки національного значення». Досить значна кількість, чи не так? Виникає слушне запитання, а де ж вони зосереджені, невже всі в Києві, як вважають декотрі. Ні, насправді всі вони рівномірно займають всі територію нашої країни. Є вони і в місті Глухові та колишньому Глухівському районі. Але чи знають про це місцеві жителі? Нажаль, лиш одиниці. І це відбувається не тому, що люди не цікавляться такими речами, а просто через те, що ніхто не поширює відповідну інформацію. Можна зауважити, що ця інформація специфічна, цікава лише для вузького кола спеціалістів. Так, дійсно, існує такий момент, але тільки з одного боку.

Вивчення людиною об'єктів своєї археологічної спадщини, яка є складовою культурної спадщини, це пізнання власної культури. Це не менш важлива річ ніж вивчення рідної мови, звичаїв, пісень. Останнім часом всі говорять про відродження української культури, але чи правильно ми розуміємо це поняття. Для багатьох це спілкування рідною мовою, відновлення забутих звичаїв, одягу – так, але це лише фрагмент, вузький аспект. Коли людина з дитячих років знайомиться з спадщиною у вигляді скіфських курганів, літописних поселень та городищ, укріплень залишки яких розташовані на території тієї чи іншої громади. У людини таким чином, зростає власна національна автентичність, утворюється своєрідний стрижень, на якому базується і національна гідність, і любов до Батьківщини, повага до предків та своєї землі.

Тому, опрацювання інформації стосовно наявних в певній громаді пам'яток місцевого, а може і національного значення, дозволить закласти культурну складову для подальшого продуктивного спілкування із представниками інших

народів та культур. Бо дитина, яка вивчає пам'ятки власної культури, вже з дитинства отримує власну ідентичність зі своєю нацією. Культурна спадщина якої, є складовою Європейської культурної спадщини зокрема та людства загалом. Саме такий комплексно-поміркований підхід, коли вивчаються місцеві пам'ятки, історія їх виявлення, дослідження, існування в сучасності гармонічно породжує правовідносини і формує свідомість спрямовану на їх охорону і збереження.

3. Дослідження нагальних проблем збереження місцевих пам'яток та шляхів вирішення цієї проблеми.

Одним із шляхів вирішення загальнодержавної проблеми збереження об'єктів археологічної спадщини та формування відповідального ставлення до цих об'єктів, що характерне для правової держави та демократичного громадянського суспільства може бути вирішені за допомогою вивчення в школі проблематики місцевих об'єктів.

Справа в тому, що для будь-якої людини, проблеми збереження пам'яток археології в масштабі держави – це лише чергова державна проблема, не більше. Це відбувається тому, що перед очима відсутній наочний приклад. А коли справа стосується об'єктів, що розташовані за вікном, забором, околицею – справа інша. В такому випадку, більшість громадян наочно бачить негативний руйнуючий вплив антропогенних та/чи природних факторів і необхідність його припинення задля врятування пам'ятки.

Тому вивчаючи наприклад місцеві кургани, під час занять археологічного гуртка, які щороку розоряються і рок від року таким чином знищуються ми одразу «вбиваємо двох зайців».

По-перше, у учнів виникає запитання: «а чому так відбувається, бо очевидно, що треба негайно припинити». Тут ми розкриваємо проблематику нормативно-правового регулювання, точніше його не зовсім досконалого механізму.

По-друге, учні на власні очі бачать, що будь-який об'єкт археологічної спадщини, по суті є беззахисним, насамперед перед безвідповідальною, несвідомою людиною. Що по суті, саме наявність у свідомості кожної окремої людини установок щодо дбайливого і поважного ставлення навіть до поодинокого фрагмента кераміки – це запорука примноження багатства культурної спадщини та як наслідок, благополуччя та процвітання держави та кожного її окремого громадянина.

По-третє, пошук вирішення проблем із збереження, охорони а можливо навіть і примноження пам'яток тієї чи іншої місцевості дозволить в значній мірі розпочати процес вирішення цього питання на території всієї держави відносно всіх об'єктів що перебувають під впливом руйнуючих факторів або в зоні їх ризику.

По-четверте, діяльність гуртка археології нерозривно пов'язана із дослідження фондів місцевих краєзнавчих музеїв, заповідників, колекцій, виставок. Відвідування таких закладів може бути здійснено як офлайн так і в он-лайн форматі, шляхом організації дистанційних он-лайн відео екскурсій. Які може проводити керівник гуртка (вчитель) знаходячись в приміщенні музею та ведучі звідти трансляцію. Такий підхід дозволить максимально дослідити ті чи інші експонати (предмети археології) та сприяти популяризації та підвищенню інтересу до місцевих музеїв, які в більшості своїй є найбільш повними зібраннями археологічного літопису певного населеного пункту (громади).

По-п'яте, практична спрямованість діяльності археологічного гуртка його можливість самотійно доторкнутися до певного періоду історії, епохи завжди цікава всім, особливо учням. Таке безпосередня діяльність, сприятиме появі чистого інтересу дослідника, любові до того, що ти досліджуєш. А як відомо, коли людина щось любить, наприклад те чим вона займається, то прагне це примножити та розвивати, а не знищувати. Тому саме такий підхід дозволить зародити в дитячих душах справжній непідкупний інтерес та прагнення для

охорони та збереження як окремих елементів так і в цілому археологічної спадщини України. Приймати в цьому процесі не роль спостерігаючи статистів чи критиків, а творців і певною мірою митців.

Висновки до 3 розділу

Здійснений нами в даній роботі аналіз чинних програм, підручників історії з досліджуваного питання, оцінка можливих методів та методичних прийомів з вивчення нормативно-правового регулювання охорони археологічної спадщини, дозволяє нам зробити кілька нижченаведених висновків.

1). Проаналізовані чинні модельні програми та розроблені на їх підставі підручник не містять матеріал з досліджуваної в роботі теми.

2). Відсутність відповідного матеріалу негативним чином відображається на фактичному стані справ у галузі охорони і збереження археологічної спадщини України, а саме в низькому рівні правової культури населення щодо пам'яток археології.

3). Відсутність відповідного матеріалу в програмах і як наслідок в підручниках, створює прогалину у формуванні ефективних цивільно-правових відносин з приводу використання, володіння, розпорядження, збереження, охорони, обліку об'єктів і предметів археологічної спадщини.

4). Впровадження результатів дослідження в навчальний процес у формі комплексної програми гуртка археології дозволить розпочати процес із популяризації цієї науки серед учнів, сформувати культуру поведіння з предметами (об'єктами) археології, звернути увагу на нагальну потребу у вдосконаленні профільного законодавства.

5). Включення у навчальний процес програми археологічного гуртка, допоможе як вже облікованим об'єктам так і тим, що не обліковані:

- вже облікованим, шляхом привернення уваги до їх стану під час дослідження учасниками спільноти;

- не облікованим, шляхом виявлення, фіксації, документування в процесі роботи гуртка, з метою подальшої передачі цих матеріалів до представників офіційної археології для подальшого внесення до Реєстру відповідних пам'яток.

Враховуючи вищевикладене, із впевненістю можна сказати, що необхідність опанування навичок археологічної науки та основ нормативно-правового регулювання охорони археологічної спадщини України в рамках такого навчання назріли давно.

Ми не наполягаємо на примусовому обов'язковому характері впровадження факультативу такого характеру в практику навчання закладів загальної середньої освіти. Бо все що нав'язується – зазвичай викликає лише зворотній ефект у вигляді відторгнення. Тому, на нашу думку тут треба йти шляхом свідомого вибору, щоб кожен вчитель історії міг запропонувати учням захоплюючу подорож у таємничий світ археології та її унікальних пам'яток, які дуже часто знаходяться в нас під носом, треба лише щоб хтось звернув на це увагу.

ВИСНОВКИ

Проведена нами робота підтвердила актуальність досліджуваної теми «Нормативно-правове регулювання охорони археологічної спадщини в Україні (середина ХХ століття – початок ХХІ століття) та методичні прийоми організації проведення уроків з теми» та дозволила сформулювати наступні висновки:

1. Теоретичний аналіз міжнародних джерел нормативно-правового характеру, дозволив нам з'ясувати, що поняття «Культурна спадщина» міцно закріпилося у міжнародному праві, від його розуміння залежать основні вектори та положення у культурній політиці будь-якої країни. Зарубіжне законодавство усвідомило це та розробляє свої концепції у цьому напрямі. Україна значно відстає від країн Заходу. Необхідно розробляти нові правові норми щодо культурної спадщини, і найшвидше цю проблему можна вирішити, звернувшись до досвіду зарубіжних фахівців та накопиченого ними досвіду.

2. Найважливішим документом у галузі охорони всесвітньої культурної спадщини є «Конвенція про охорону Всесвітньої культурної та природної спадщини» (Париж, 1972). Вона стосується пам'яток, культурних та природних об'єктів, що мають виняткову цінність для всього людства. Значимість міжнародних організацій складно переоцінити, їхня діяльність започаткувала загальносвітове охоронне законодавство. Україна входить до безлічі громадських міжнародних організацій, і ратифікувала безліч громадських договорів, конвенцій та рекомендацій, проте ступінь їх дотримання бажає залишати кращого і є ще над чим працювати. Найбільший внесок у збереження культурної спадщини здійснюють міжнародні організації, що діють під егідою Організації Об'єднаних Націй, особливо ЮНЕСКО та організації Системи Світової спадщини.

3. Досліджено, проаналізовано і окреслено розвиток нормативної бази Західноєвропейських країн, щодо збереження археологічної спадщини та їх управлінський апарат. Дане дослідження довело, що законодавство цих країн та, відповідно, система контролюючих і охоронних органів, почало розвиватися

значно раніше, ніж наше національне законодавство. Тому, Досвід Франції та Італії у збереженні культурної спадщини є найбільш значущим у цій галузі. Вивчення їхньої національної політики в галузі культури, а також тісне співробітництво з ними може сприяти появі національної політики в галузі культури в нашій країні. Культурне надбання народів всіх країн входить до загальної спадщини людства. Благополучний розвиток неможливий без заощадження досягнень минулого. В даний час культурним цінностям багатьох країн загрожують небезпеки різного характеру, тому турбота про збереження цих цінностей стає необхідністю для існуючих і майбутніх поколінь на шляху до цивілізованої та високорозвиненої світової спільноти. Унікальні пам'ятники постраждали не лише у роки війн чи економічних криз. Процес руйнування активний і зараз, для цього цілком достатньо недостатньої державної підтримки, відсутності інвестицій комерційних коштів, а головне – через відсутність зацікавленості збереження культури.

4. Вищезазначені етапи нашого дослідження довели та надали можливість зробити наступний висновок, про те що національна археологічна спадщина є специфічною складною системою, основною функцією якої є передача особливої соціокультурної інформації. Передача подібної інформації вимагає постійного міжнародного діалогу та Україні з нинішнім станом речей необхідно опертися на закордонний досвід, і тому він вимагає детального вивчення та аналізу з боку вітчизняних дослідників, насамперед – представників органів законодавчої гілки влади. Бо саме вона, встановлює «правила гри» на цьому полі.

5. Дослідження та теоретичний аналіз процесу зародження, становлення, розвитку, еволюції нормативно-правового регулювання археологічної спадщини України, дозволив нам встановити, що завжди відбувався на фоні складних міждержавних історичних процесів. Внаслідок чого, законодавча база України з охорони археологічної спадщини, являє собою строкатий набір рис, принципів та норм з відгуком всіх етапів нормотворчості часів СРСР, міжнародного

законодавства другої половини 20 початку 21 століття, епізодичних модернізацій на відповідність Європейському законодавству.

6. З метою встановлення позитивних та негативних рис вищезгаданого явища, досліджено 23-х річну практику застосування норм Закону України «Про охорону культурної спадщини» та 19-ти річну практику застосування положень Закону України «Про охорону археологічної спадщини», що дозволило нам встановити їх сильні та слабкі місця, прогалини, колізії. Деякі з них, з часом були виправлені, а деякі так і залишились, на що ми і звернули нашу увагу під час дослідження.

7. Завершуючи другий розділ нашої роботи, дійшли до певного єдиного підсумкового висновку – з метою збереження археологічної спадщини України зокрема, і культурної – взагалі, треба ґрунтовно працювати над вдосконалення відповідного законодавства, щоб воно із малоефективного інструмента, стало надійним помічником істориків, археологів, краєзнавці. Але це тільки один із шляхів вирішення проблеми збереження та примноження археологічної спадщини України. Цей процес має бути комплексним, не зосереджуватися тільки на розробці та введення нових норм, ні, таке вже неодноразово було в нашій історії. Комплексний підхід, перш за все, передбачає формування в суспільстві свідомого, дбайливого і поважного ставлення то віх об'єктів та предметів археологічної національної спадщини. Таку свідомість можна сформувати, якщо вже зі школи, пояснювати дітям, що таке археологічна спадщина, як вона досліджується, яку надважливу роль відіграє в житті держави та інтеграції до Європейської спільноти. Саме суспільство зі свідомих громадян, відрізняє демократичні правові держави від тоталітарних.

8. Враховуючи вищевикладене, ми дійшли висновку про те, що необхідність опанування навичок археологічної науки та основ нормативно-правового регулювання охорони археологічної спадщини України в рамках навчання історії в закладах загальної середньої освіти назріли давно.

9. З метою впровадження основ археологічної грамотності та охорони археологічної спадщини у процес навчання, нами було розроблено програму Археологічного гуртка (спецкурсу), яка включала в себе наступні методи та методичні прийоми вивчення нормативно-правового регулювання охорони археологічної спадщини в Україні:

- повідомлення під час занять гуртка матеріалу про об'єкти, предмети та комплекси археологічної спадщини своєї місцевості з демонстрацією фото, слайдів, відео фрагментів;
- завдання для спостереження за об'єктами археології і їх комплексами своєї місцевості, які виконуються учнями в позаурочний час;
- проекти по археологічним об'єктам (пам'яткам) Глухівщини;
- вивчення й популяризація місцевих пам'яток археології, шанобливого ставлення до таких об'єктів.
- віртуальні екскурсії;
- конкурс відео фрагментів з улюбленими пам'ятками археологічної спадщини рідного краю.

Ми не наполягаємо на примусовому обов'язковому характері впровадження факультативу такого характеру в практику навчання закладів загальної середньої освіти. Бо все що нав'язується – зазвичай викликає лише зворотній ефект у вигляді відторгнення. Тому, на нашу думку тут треба йти шляхом свідомого вибору, щоб кожен вчитель історії міг запропонувати учням захоплюючу подорож у таємничий світ археології та її унікальних пам'яток, які дуже часто знаходяться в нас під носом, треба лише щоб хтось звернув на це увагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бадяк В. Нормативно-правова охорона культурної спадщини. ВІСНИК Львівської національної академії мистецтв. Вип. 28. 2016. с. 331-348. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/28/32.pdf (дата звернення 22.11.2023).
2. Бакка Т. В. Вступ до Історії України та громадянської освіти: підручник для 5 кл. закладів загальної середньої освіти. Т.В. Бакка, О.В. Желіба, Т.В. Мелещенко, Є.Д. Ашортія. Київ: УОВЦ «Оріон», 2023. 224 с.; іл. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/5kl-nush/gromagaluz/%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%9E%D0%9D_%D0%92%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF_%D0%B4%D0%BE_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8_5_%D0%BA%D0%BB_%D0%91%D0%B0%D0%BA%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B0_%D1%96%D0%BD_2023.pdf (дата звернення 17.11.2023).
3. Бандровський О.Г. Історія України. Всесвітня історія: підруч. для 6-го кл. закл. заг. серед. освіти. Олександр Бандровський, Віталій Власов, Оксана Данилевська. Київ: Генеза, 2023. 256 с.: іл. карти. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/6-kl-23/gromadsagaluz/%D0%91%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%92%D1%81_%D0%86%D1%81%D1%82_%D0%9F_6.pdf (дата звернення 17.11.2023).
4. Богуславский М.М. Международная охрана культурных ценностей. М.: Междунар. отношения, 1979. 192 с.

5. Борисова Т. Культурна спадщина на продаж // Україна молода. 2006. 20 квітня.
6. Брайчевский М. Сохранить памятники истории // История СССР. 1996. №2. с. 205-226;
7. Васильків І.Д. та ін. Досліджуємо історію і суспільство: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. І. Д. Васильків, О.Я. Басюк, Г.С. Гінкул, Л.А. Грисюк, І.С. Димій, О.А. Іртищева, М.І. Костікова, І.Л. Паршин, Р.В. Шеремета. Тернопіль : Астон, 2022. 224 с. : іл. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/5kl-nush/gromagaluz/%D0%90%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%9D_%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4_%D1%96%D1%81%D1%82_%D1%96_%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_5%D0%BA%D0%BB_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D1%82%D0%B0%D1%96%D0%BD_2022.pdf (дата звернення 17.11.2023).
8. Васильків І.Д. та ін. Досліджуємо історію і суспільство: підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти. І.Д. Васильків, О.Я. Басюк, Г.С. Гінкул, Л.А. Грисюк, В.Л. Гуменний, І.С. Димій, О.А. Іртищева, М.І. Костікова, І.Л. Паршин, Р.В. Шеремета. Тернопіль: Астон, 2023. 304 с.: іл. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/6-kl-23/gromads-galuz/%D0%90%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%9D_%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D1%83%D1%94%D0%BC%D0%BE_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8E_%D1%96_%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_6_%D0%BA%D0%BB_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D1%82%D0%B0_%D1%96%D0%BD_25_07_2023.pdf (дата звернення 17.11.2023).

9. Відомості Верховної Ради. 2005. № 5. Ст. 114; 2011. № 4. ст. 22; № 13-14. № 15-16, № 17. ст. 112; № 29. ст. 272; № 32. ст. 316; № 34. ст. 343.
10. Відомості Верховної Ради. 2009. № 8. ст. 242; 2009. № 9. ст. 242.
11. Власов В.С. Вступ до історії України та громадянської освіти: підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2023. 176 с. : іл., карти. URL: https://schoolbook.in.ua/geneza/5k/history_5k/ (дата звернення 17.11.2023).
12. Вступ до історії України та громадянської освіти. Електронний підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Олександр Гісем, Олександр Мартинюк. URL: <https://ua.izzi.digital/DOS/313771/313774.html> (дата звернення 17.11.2023).
13. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14 травня 1954 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-20#n2> (дата звернення 20.11.2023).
14. Гісем О. В. Історія України. Всесвітня Історія: підруч. для 6 кл. закл. загал. серед. освіти. О.В. Гісем, О.О. Гісем. Харків : Вид-во «Ранок», 2023. 192 с. : іл. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/6-kl-23/gromads-galuz/%D0%A0%D0%90%D0%9D%D0%9E%D0%9A_%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_6_%D0%BA%D0%BB_%D0%93%D1%96%D1%81%D0%B5%D0%BC_%D0%93%D1%96%D1%81%D0%B5%D0%BC_2023.PDF (дата звернення 17.11.2023).
15. Драган М. Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм. ч. 1-2. Львів, 1937.
16. Досліджуємо історію і суспільство : підруч. інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. О.І. Пометун, Ю.Б. Малієнко, Т.О. Ремех. К.: Видавничий дім «Освіта», 2023. 176 с.: іл. URL:

https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/5kl-nush/grom-galuz/%D0%9E%D0%A1%D0%92%D0%86%D0%A2%D0%90_%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D1%83%D1%94%D0%BC%D0%BE%20_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8E_%D1%96_%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_5_%D0%BA%D0%BB_%D0%9F%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%BD_%D1%82%D0%B0_%D1%96%D0%BD_2023.pdf (дата звернення 17.11.2023).

17. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (ETS N 143) (Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 16.01.1992 № ETS N 143 – Ратифікація від 10.12.2003, підстава - [1369-IV](#) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_150#Text (дата звернення 17.11.2023).
18. Європейська конвенція (Лондонська від 06.05.1969 року) про охорону археологічної спадщини (переглянута) (ETS N 143) Валлетта, 16 січня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_150#Text (дата звернення 20.11.2023).
19. Закон УРСР «Про охорону і використання історії та культури». К.: вид-во політ. літ-ри України, 1980.
20. Закон України «Про охорону культурної спадщини» (Закон України від 08.06.2000 № 1805-III) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення 20.11.2023).
21. Закон України «Про застава» (Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text> (дата звернення 20.11.2023).
22. Закон України «Про наукову і науково технічну експертизу» (Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 17.11.2023).

23. Закон України «Про інвестиційну діяльність» (Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення 17.11.2023).
24. Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» (Закон України від 19.06.1992 № 2482-XII) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2482-12#Text> (дата звернення 17.11.2023).
25. Закон України «Про іпотеку» (Закон України від 05.06.2003 № 898-IV) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text> (дата звернення 17.11.2023).
26. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» (Закон України від 18.03.2004 № 1626-IV) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text> (дата звернення 17.11.2023).
27. Закон України «Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» (Закон України; Перелік від 23.09.2008 № 574-VI) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/574-17#n20> (дата звернення 14.11.2023).
28. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини» (Закон України від 09.09.2010 № 2518-VI) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-17#Text> (дата звернення 14.11.2023).
29. Закон України «Про Національну поліцію» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 13.11.2023).
30. Законодавство про пам'ятники історії та культури зб. норм. актів. К.: Вид. політ. літер. України, 1970. 464 с.
- 31.. Земельний кодекс України (Кодекс, Закон від 25.10.2001 № 2768-III) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 14.11.2023).
32. Знаки тоталітарного молоху, які не увійшли до Державного реєстру нерухомих України // Культура і життя. 2009 49/50; 51/52.

33. Карий А. Розгром історії та культури на Україні // Сучасність. 1967. № 6. с. 71-99.
34. Кафтан М.В. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти: підруч. для 5 кл. закл. загал. Серед. освіти. М.В. Кафтан, О.Г. Козорог, І.А. Костюк, В.В. Селіваненко, І.А. Цеунов. Київ: Світич, 2022. 208 с.: іл. URL: <https://svitdovkola.org/viewer/uis5> (дата звернення 17.11.2023).
35. Кафтан М.В. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти : підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти. М.В. Кафтан, І.А. Костюк, К.О. Новікова. Київ: Світич, 2023. 288 с.: іл. URL: <https://svitdovkola.org/viewer/uis6> (дата звернення 17.11.2023).
36. Кодекс України про адміністративні правопорушення (Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 14.11.2023).
37. Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-17#Text> (дата звернення 14.11.2023).
38. «Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» (ЮНЕСКО; Конвенція, Міжнародний документ від 16.11.1972 Ратифікація від 04.10.1988, підстава - [6673-XI](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6673-XI) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення 14.11.2023).
39. Конвенція ЮНІДРУА про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності від 24.06.1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_590#Text (дата звернення 20.11.2023).
40. Конвенція про охорону підводної культурної спадщини (Париж, 02.11.2001 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c52#Text (дата звернення 20.11.2023).
41. Конституція України (Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>)

(дата звернення 20.11.2023).

42. Кримінальний кодекс України (Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III)
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 20.11.2023).
43. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення комуністичної партії і Радянського уряду: зб. док. Ч. II (черв. 1941 – 1960 рр.) К.: Держвид. політ. літер. УРСР, 1961. 665 с.
44. Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: зб. офіц. док. К.: Істина, 2002. 336 с.
45. Культура і життя. 2002. 4 вересня.
46. Культура і життя. 2002. 18 вересня.
47. Митний кодекс України (Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення 20.11.2023).
48. Михайловский В.В. Реставрация памятников архитектуры. Развитие теоретических концепций. М.: Стройиздат, 1971. 190 с.
49. Міжнародна Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини (прийнята 17 жовтня 2003 року в Парижі). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення 20.11.2023).
50. Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія від 31.05.1964 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757#Text (дата звернення 20.11.2023).
51. Пам'ятки України. 1999. ч. 2-3; 2000. ч. 2.
52. Модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кафтан М.В., Козорог О.Г., Костюк І.А., Мудрий

М.М., Селіваненко В.В.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795)
URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Ukr.svit.vstup.do.ist.hrom.osv.5-6-kl.intehr.kurs.Kaftan.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення 17.11.2023).

53. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Гісем О.В., Мартинюк О.О.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказ Міністерства освіти і науки України від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки від 10 серпня 2021 року № 898)
URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Vstup.do.ist.Ukr.ta.hrom.osv.5.kl.Hisem.Martynyuk.10.08.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
54. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Бакка Т.В., Желіба О.В., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказ Міністерства освіти і науки України від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки від 10 серпня 2021 року № 898)
URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Vstup.do.ist.Ukr.ta.hrom.osv.5.kl.Bakka.ta.in.10.08.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
55. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Бурлака О.В.,

- Власова Н.С., Желіба О.В., Майорський В.В., Піскарьова І.О., Щупак І.Я.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Vstup.do.ist.Ukr.ta.hrom.osv.5-kl.Burlaka.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
56. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Желіба О.В., Мокрогуз О.П.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Vstup.do.ist.Ukr.ta.hrom.osv.5-kl.Zheliba.Mokrohuz.14.07.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
57. Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Васильків І.Д., Димій І.С., Шеремета Р.В.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Doslidzhuyemo.istoriyu.susp.5-6-kl.Vasylkiv.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
58. Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки

- України від 12.07.2021 № 795) URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Doslidzhuyemo.istoriyu.susp.5-6-kl.intehr.kurs.Pometun.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
59. Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О.В., Мартинюк О.О., Гісем О.О., Охредько О.Е.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 13.12.2021 № 1358) URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Doslidzh.ist.susp.5-6.kl.intehr.kurs-Hisem-in.17.12.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
60. Модельна навчальна програма «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Власова Н.С., Желіба О.В., Кронгауз В.О., Секиринський Д.О., Щупак І.Я.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 №795)URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Ukr.svit.vstup.do.ist.hrom.osv.5-6-kl.intehr.kurs.Vlasova.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
61. Модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії України та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Даниленко В.М., Гісем О.В., Мартинюк О.О., Охредько О.Е., Тарасюк Т.Д.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки

- України» наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки від 02.02.2022 № 96) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Ukr.svit.Vstup.do.ist.Ukr.5-6.kl.intehr.kurs.Danylenko.ta.in.06.05.22.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
62. Модельна навчальна програма «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Аркуша О.Г., Дяків В.Г., Мудрий М.М., Пастушенко Р.Я., Хлипавка Л.М.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 14.04.2023 № 435) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/Ukr.svit.Vstup.do.ist.Ukr.ta.hromad.osv.5-6.kl.intehr.kurs.Arkusha.ta.in.19.06.2023.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
63. Модельна навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Піскарьова І.О., Бурлака О.В., Майорський В.В., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Ist.Ukr.Vsesv.ist.6-kl.Piskarova.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
64. Модельна навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Олександр Гісем, Олександр Мартинюк, Наталія Сорочинська, Ольга Гісем, Ярослав Василенко)

- «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 18.10.2022 № 921) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Ist.Ukr.Vsesv.ist.6-kl.dlya.ZZSO-Hisem.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
65. Мокрогуз О. Вступ до історії України та громадянської освіти: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : ВЦ «Академія», 2022. 240 с. : іл. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/5kl-nush/grom-galuz/%D0%9C%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%83%D0%B7%20%D0%92%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%20%D0%B4%D0%BE%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%205%20%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
66. Мороз П.В., Мороз І.В., Моцак С.І. Досліджуємо історію і суспільство. Інтегрований курс. : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Мороз П. В., Мороз І. В., Моцак С. І. Київ: Педагогічна думка, 2022. 168 с. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/5kl-nush/grom-galuz/%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%94%D0%A3%D0%9C%D0%9A%D0%90%D0%94%D0%86%D0%A1%20%D0%BA%D0%BB%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%82%D0%B0%D1%96%D0%BD.2022.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
67. Наслідки підриву дамби Каховської ГЕС для культурної спадщини URL: <http://ras.gov.ua/news/447-naslidky-pidryvu-damby-kakhovskoi-hes-dlia-kulturnoi-spadshchyny> (дата звернення 14.11.2023).
68. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ: до питання руйнування археологічних об'єктів та діяльності «чорних археологів» (оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за

2018–2020 рік).
URL:https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematch_ogliadi/2020/archeology.pdf (дата звернення 07.12.2023).

69. Офіційний вісник України: зб. норм. прав. актів. К., 2009.
70. Панарін О. Є. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти: підруч. для 5 кл. закл. загал. серед. освіти. О. Є. Панарін, А. С. Макаревич, Ю.А. Топольницька, О. С. Охріменко. Київ : Літера ЛТД, 2022. с. 144. URL: <https://e-litera.com.ua/upload/grade-5/books/g-5-uis-ebook.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
71. Панарін О.Є. Досліджуємо історію і суспільство : підруч. для 5 кл. закл. загал. серед. освіти. / О.Є. Панарін, Ю.А. Топольницька, А.С. Макаревич, О.С. Охріменко. Київ: Літера ЛТД, 2022. 160 с. URL: <https://e-litera.com.ua/upload/grade-5/books/g-5-dis-ebook.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
72. Паризька конвенція про заходи, спрямовані на заборону та попередження незаконного ввезення, вивезення та передачі права власності на культурні цінності від 14 листопада 1970 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU70K04U> (дата звернення 20.11.2023).
73. ПОЛОЖЕННЯ про відділ культури Глухівської міської ради (нова редакція) Код ЄДРПОУ 22983836 URL: <https://hlukhiv-rada.gov.ua/tsnapp/77-viddil-kulturi/260-polozhennya-pro-viddil> (дата звернення 12.11.2023).
74. Пометун О.І. Досліджуємо історію і суспільство : підруч. інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти. О.І. Пометун, Т.О. Ремех. К. : Видавничий дім «Освіта», 2023. 256 с. : іл. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/6-kl-23/gromads-galuz/DIS%206%20kl.pdf> (дата звернення 17.11.2023).
75. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» (Постанова

- Кабінету Міністрів України; Положення від 12.08.1992 № 466) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text> (дата звернення 17.11.2023).
76. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт на території пам'ятки, охоронюваній археологічній території, в зонах охорони, в історичних ареалах населених місць, а також досліджень решток життєдіяльності людини, що містяться під землею поверхнею, під водою на території України» (Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 13.03.2002 № 316) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення 17.11.2023).
77. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток» (Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Перелік від 22.05.2019 № 452) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 17.11.2023).
78. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» (Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 17.02.2023 № 150) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 17.11.2023).
79. Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 27.12.2001 № 1761 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1761-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення 22.11.2023).
80. Правова охорона культурної спадщини: зб. док. К. : ХІК, 2006. 576 с.
81. Правові акти з охорони культурної спадщини. К., 1995. 150 с.
82. Прибега Л.В. До питання термінологічних визначень у пам'ят- коохоронній методиці // Праці Центру пам'яткознавства / Вип. 5. 2003. с. 18-32.

83. Принь О.В. Державна система охорони культурної спадщини сучасної України: центральні органи влади // Праці Центру пам'яткознавства. Вип. 20. 2011. с. 27-31.
84. «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» (Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 27.12.2001 № 1760) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1760-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення 22.11.2023).
85. «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» (Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 03.09.2009 № 928) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення 22.11.2023).
86. «Про занесення пам'яток історії, монументального мистецтва та археології національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» URL: <https://wlm.org.ua/docs/mku/2019/338.pdf> (дата звернення 07.12.2023).
87. «Про занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України», Наказ Міністерства культури України від 19.04.2019 за № 338 . URL: <https://wlm.org.ua/docs/mku/2019/338.pdf> (дата звернення 07.12.2023).
88. Рекомендації про охорону рухомих культурних цінностей, генеральної конференції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), 24.10-28.11.1978 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu78019?an=2&ed=1978_10_24 (дата звернення 20.11.2023).

89. Рекомендації Комісії 75/65/ЄЕС «Для держав-членів про захист архітектурної і природної спадщини» від 20 грудня 1974 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_997#Text (дата звернення 20.11.2023).
90. Рудика Н.М. До питань про грабіжницьку археологію». с. 120 URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/80007/12-Rudyka.pdf?sequence=1> (дата звернення 13.11.2023).
91. Сорочинська Н.М. Вступ до історії України та громадянської освіти: підручник для 5 кл. закладів загальн. середн. освіти. Н.М. Сорочинська. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2022. 184 с.: іл. URL: https://bohdan-books.com/upload/data_files/tmp_catalog/978-966-10-6765-2_history-5kl.pdf (дата звернення 17.11.2023).
92. Сухацький Р.П. Вплив законодавства на розвиток суспільства й держави загалом на прикладі законів Хаммурапі. Серія ПРАВО. Випуск 31. Том 1. с. 40-46. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4310/1/%D0%92%D0%9F%D0%9B%D0%98%D0%92%20%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%94%D0%90%D0%92%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%90%20%D0%9D%D0%90%20%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%9E%D0%9A%20%D0%A1%D0%A3%D0%A1%D0%9F%D0%86%D0%9B%D0%AC%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%90%20%D0%99%20%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%96%D0%90%D0%92%D0%98%20%D0%97%D0%90%D0%93%D0%90%D0%9B%D0%9E%D0%9C.pdf> (дата звернення 20.11.2023).
93. Хлібовська Г.М., Крижановська М.Є., Наумчук О.В. Вступ до історії України та громадянської освіти: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2022. 192 с. : іл.. URL: https://aston.te.ua/userfiles/file/vubir/vstup_do_stor_5_aston_hl_bovska_72.pdf (дата звернення 17.11.2023).

94. Хлібовська Г., Крижановська М., Наумчук О. Історія України. Всесвітня історія : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Г.М. Хлібовська, М.Є. Крижановська, О. В. Наумчук. Тернопіль: Астон, 2023. 288 с. : іл. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/6-kl-23/gromads-galuz/%D0%90%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%9D_%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_6_%D0%BA%D0%BB_%D0%A5%D0%BB%D1%96%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0_%D1%96%D0%BD_2023.pdf (дата звернення 17.11.2023).
95. Цивільний кодекс України. (Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 17.11.2023).
96. Щупак І.Я. Вступ до історії України та громадянської освіти: підруч. для 5 кл. закладів загальної середньої освіти. І.Я. Щупак, О.В. Бурлака, І.О. Піскарьова, А.С. Посунько. Київ: УОВЦ «Оріон», 2023. 208 с. : іл. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/5kl-nush/grom-galuz/%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%9E%D0%9D_%D0%92%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF_%D0%B4%D0%BE_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8_5_%D0%BA%D0%BB_%D0%A9%D1%83%D0%BF%D0%B0%D0%BA_%D1%82%D0%B0_%D1%96%D0%BD_2023.pdf (дата звернення 17.11.2023).
97. Щупак І.Я. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. І.Я. Щупак, Н.С. Власова, В.О. Кронгауз, В.А. Павловська-Кравчук,

Д.О. Секиринський. Київ : УОВЦ «Оріон», 2023. 176 с. : іл. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/5kl-nush/gromagaluz/%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%9E%D0%9D_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%D1%96_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82_5_%D0%BA%D0%BB_%D0%A9%D1%83%D0%BF%D0%B0%D0%BA_%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD_2023.pdf (дата звернення 17.11.2023).

98. Щупак І.Я. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти: Підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. І.Я. Щупак, Н.С. Власова, Д.О. Секиринський, В.О. Кронгауз, А.М. Посунько, В.А. Павловська-Кравчук,. Київ : УОВЦ «Оріон», 2023. 256 с. : іл. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/6-kl-23/gromads-galuz/%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%9E%D0%9D_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%D1%96_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%A9%D1%83%D0%BF%D0%B0%D0%BA_%D1%82%D0%B0_%D1%96%D0%BD_25_07_2023.pdf (дата звернення 17.11.2023).

99.Щупак І.Я. Історія України. Всесвітня Історія: підруч. для 6 кл. закладів загальної середньої освіти. І.Я Щупак, О.В. Бурлака, Н.С. Власова, І.О. Піскарьова. Київ: УОВЦ «Оріон», 2023. 256 с.: іл. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/6-kl-23/gromads-galuz/6%20%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81_%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.%20%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%A9%D1%83%D0%BF%D0%B0%D0%BA,%20%D0%91%D1%83%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D0%B0,%20%D0%92%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0,%20%D0%9F%D1%96%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%8C%D0%

[BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9E%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%BD.pdf](#)

(дата звернення 17.11.2023).

100. Яремич Г. Охоронні та пам'яткознавчі традиції Львова // Галицька брама. 1996. № 15.

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні нормативні акти з охорони культурної (археологічної спадщини)

Італії.

Закони:

- Закон № 1089 "Про охорону предметів, що становлять художній та творчий інтерес" від 1 червня 1939 р.;
- Закон № 1150 "Про урбаністику" від 17 серпня 1942р. (з наступними змінами);
- Закон № 1552, що містить норми щодо захисту пам'яток, що знаходяться під охороною, від 21 грудня 1961 р.;
- Закон № 310 "Про утворення комісії з охорони та використання майна, що становить громадський інтерес" від 26 квітня 1964 р.;
- Закон № 1062 "Про підробку творів мистецтва" від 20 листопада 1971 р.;
- Декрет-закон № 288, що містить нові норми щодо експорту предметів, що становлять художній та архівний інтерес, від 5 липня 1972 р.;
- Закон № 487 від 8 серпня 1972 р., який перетворює на закон Декрет-закон № 288 від 5 липня 1972 р.;
- Закон № 23 "Про дослідження щодо захисту національної історико-художньої спадщини" від 6 лютого 1973 р.;
- Декрет-закон № 657. „Про утворення Міністерства культурного надбання” від 14 грудня 1974 р.;
- Закон № 5 від 29 січня 1975 р., який перетворює на закон, із змінами, Декрет-закон № 657 від 14 грудня 1974 р.;
- Закон № 44 "Про заходи, спрямовані на захист національного археологічного, художнього та історичного надбання", від 1 березня 1975 р.;
- Закон № 175, який регулює охорону державних музеїв та розкопок”, від 20 травня 1975 р.;

- Закон № 176 "Про запобігання крадіжкам та пожежам творів мистецтва" від 27 травня 1975 р.;
- Закон № 10, що містить норми щодо забудови, землі від 28 січня 1977 р.;
- Закон № 970 "Про розмір сум, передбачених для охорони предметів, що становлять художній та історичний інтерес" від 28 грудня 1977 р.;
- Закон № 803, який містить норми щодо функціонування державних бібліотек, приєднаних до національних пам'яток, від 2 грудня 1980 р.;
- Закон № 229 "Про невідкладні заходи щодо фінансування проектів, спрямованих на відновлення, реставрацію та використання культурного надбання" від 12 червня 1984 р.;
- Закон № 332 "Про заходи щодо реконструкції будівель, що використовуються для державних музеїв, галерей, архівів та бібліотек" від 27 червня 1985 р.

Декрети Президента республіки:

- Декрет від 27 березня 1986 р., який затвердив програмні напрямки щодо сфер пріоритетного втручання для реалізації ініціатив, спрямованих на використання та відновлення культурного надбання;
- Ордонанс від 3 серпня 1984 р. про термінові заходи щодо порятунку художньо-історичного надбання комун областей Абруцці, Лаціо, Моліз, Кампанья, які постраждали внаслідок землетрусів 7 та 11 травня 1984 р.;
- Рішення міжвідомчого комітету з економічного програмування, що затвердили список проектів щодо використання культурного надбання та проведення додаткових робіт.

Додаток БОсновні нормативні акти з охорони культурної (археологічної спадщини)Франції.

- законом "Про історичні пам'ятки" від 31 грудня 1913 р. (зі змінами та доповненнями законами від 25 липня 1927 р., 24 травня 1941 р., 25 лютого 1943 р., № 66-1042 від 30 грудня 1966 р., № 67-1174 від 28 грудня 1967 р., № 70-1219 від 23 грудня 1970 р., № 76-1285 від 31 грудня 1976 р., № 80-532 від 15 липня 1980 р., № 83-8 від 7 січня 1983 р.);
- законом "Про реорганізацію захисту природних пам'яток та ландшафтів художнього, історичного, наукового, легендарного та мальовничого характеру" від 2 травня 1930 р. (з наступними змінами);
- законом "Про регламентацію археологічних розкопок" від 27 вересня 1941 р.;
- законом № 68-1251 „Про заохочення збереження національного художнього надбання від 31 грудня 1968 р.; „
- законом № 87-8 "Про розподіл компетенції між комунами, департаментами, регіонами та державою" від 7 січня 1983 р.;
- – програмним законом № 88-12 "Про монументальні надбання" від 5 січня 1988 р. та рядом декретів, прийнятих на виконання зазначених законів.

Додаток В

Найменування статей Закону України «Про охорону культурної спадщини»,
що стосуються охорони археологічної спадщини.

- **Стаття 31.** Охоронювані археологічні території
- **Стаття 32.** Зони охорони пам'яток, буферні зони об'єктів всесвітньої спадщини, історичні ареали населених місць
- **Стаття 33.** Історико-культурні заповідники та історико-культурні заповідні території
- **Стаття 33⁻¹.** Порядок оголошення комплексу (ансамблю) пам'яток історико-культурним заповідником або території історико-культурною заповідною територією
- **Стаття 33⁻².** Особливості управління та функціонування історико-культурних заповідників
- **Стаття 33⁻³.** Особливості управління та функціонування історико-культурних заповідних територій
- **Стаття 33⁻⁴.** Науково-проектна документація у сфері охорони культурної спадщини
- **Стаття 34.** Статус територій, пов'язаних з охороною культурної спадщини
- **Стаття 35.** Дозволи на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт
- **Стаття 36.** Припинення земляних робіт у разі виявлення знахідки археологічного або історичного характеру
- **Стаття 37.** Захист об'єктів культурної спадщини

Фрагмент тексту Постанову Кабінету Міністрів України «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» за №928 від 03.09.2009 р. [85].

Згідно Постанови №928

1. Заносились до Державного реєстру нерухомих пам'яток України об'єкти культурної спадщини національного значення згідно з доданим переліком.

2. Визнавалися такими, що втратили чинність наступні нормативні акти:

постанова Ради Міністрів Української РСР від 21 липня 1965 р. N 711 ([711-65-п](#)) "Про затвердження списку пам'ятників мистецтва, історії та археології Української РСР" (ЗП УРСР, 1965 р., N 7, ст. 100);

- постанова Кабінету Міністрів України від 28 листопада 1996 р. N 1421 ([1421-96-п](#)) "Про внесення будинку Національної філармонії - колишнього Купецького зібрання (м. Київ) до списків пам'яток історії та архітектури України, що перебувають під охороною держави" (ЗП України, 1996 р., N 20, ст. 564) у частині внесення до списку пам'яток історії, затвердженого постановою Ради Міністрів УРСР від 21 липня 1965 р. N 711 ([711-65-п](#)), будинку Національної філармонії - колишнього Купецького зібрання;
- постанову Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. N 1761 ([1761-2001-п](#)) "Про занесення пам'яток історії, монументального мистецтва та археології національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України" (Офіційний вісник України, 2002 р., N 1, ст. 5).

Фрагмент тексту Закону України «Про охорону археологічної спадщини» [26].

Стаття 4. Органи управління у сфері охорони археологічної спадщини

Державне управління у сфері охорони археологічної спадщини здійснюється Кабінетом Міністрів України та спеціально уповноваженими органами охорони культурної спадщини.

До спеціально уповноважених органів охорони культурної спадщини належать:

центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини;

орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим;

обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації;

виконавчий орган сільської, селищної, міської ради.

Тобто, якщо взяти для приклада в масштабі області (Сумської) то органами, що безпосередньо повинні займатися охороною археологічної спадщини є:

- Відділи культури відповідних місцевих рад (наприклад – відділ культури Глухівської міської ради);
- Управління культури Сумської обласної державної адміністрації;
- Департамент містобудування та архітектури Сумської області.

Додаток Е

Фрагмент статті 7 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» [26].

- здійснення контролю за виконанням цього Закону, інших нормативно-правових актів щодо охорони археологічної спадщини;
- визначення меж територій археологічних пам'яток місцевого значення, затвердження зон їх охорони;
- забезпечення в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці належного захисту та утримання об'єктів археологічної спадщини;
- здійснення відповідно до закону нагляду за станом схоронності археологічних пам'яток;
- погодження у випадках, передбачених законом проектів відведення земельних ділянок;
- погодження програм та проектів містобудівних, архітектурних і ландшафтних перетворень, меліоративних, шляхових, земляних робіт, виконання яких може позначитися на стані пам'яток місцевого значення, їх територій і зон охорони, з урахуванням експертного висновку за результатами наукової археологічної експертизи зазначених проектів;
- реєстрація кваліфікаційних документів та дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, а також на дослідження решток життєдіяльності людини, що містяться під землею поверхнею та водою;
- видання розпоряджень і приписів щодо охорони пам'яток місцевого значення, припинення робіт на пам'ятках, їх територіях та в зонах охорони, якщо такі роботи виконуються за відсутності затверджених або погоджених відповідним органом охорони культурної спадщини програм та проектів, передбачених цим Законом дозволів або з відхиленням від них;
- здійснення інших повноважень відповідно до закону.

Фрагмент ПОЛОЖЕННЯ про відділ культури Глухівської міської ради (нова редакція) [73].

II. Завдання і повноваження Відділу

1. Основними завданнями Відділу є:

1) забезпечення реалізації державної політики в галузі культури, мистецтв, охорони культурної спадщини, туризму, музейної справи, культурно-мистецької освіти;

2) забезпечення вільного розвитку культурно-мистецьких процесів та сприяння доступності усіх видів культурних послуг і культурної діяльності для кожного громадянина України;

3) сприяння відродженню та розвитку традицій, етнічної, культурної і мовної самобутності української нації;

4) забезпечення вільного розвитку культурно-мистецьких процесів;

5) сприяння збереженню та охороні культурної спадщини;

6) забезпечення функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя;

7) забезпечення доступності позашкільної мистецької освіти;

8) здійснення контролю за дотриманням законодавства України з питань культури, мистецтв, туризму та охорони культурної спадщини.

9) забезпечення ефективного і цільового використання відповідних бюджетних коштів;

10) забезпечення здійснення заходів щодо запобігання корупції;

11) розгляд звернень громадян в порядку, визначеному чинним законодавством України;

12) організація роботи з укомплектування, зберігання, обліку та використання архівних документів відділу культури;

13) участь у вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) працівників структурних підрозділів та закладів культури, що знаходяться у підпорядкуванні відділу культури, згідно вимог чинного законодавства України;

14) забезпечення захисту персональних даних відповідно до вимог чинного законодавства України;

15) захист прав і законних інтересів творчих працівників галузі культури та підпорядкованих відділу культури закладів відповідно до вимог чинного законодавства України;

16) керівництво закладами культури, які є комунальною власністю Глухівської міської ради, організація їх фінансового забезпечення та зміцнення їх матеріальної бази, координація діяльності цих закладів;

17) створення умов для розвитку на території Глухівської міської ради усіх видів професійного та аматорського мистецтва, художньої творчості, а також організації культурного дозвілля населення, здобутку мистецької освіти у сфері культури;

18) сприяння формуванню репертуару клубних закладів, мистецьких колективів, комплектуванню та оновленню фондів міського краєзнавчого музею, публічної бібліотеки та її філій, організації виставок, розповсюдженню кращих зразків національного кіномистецтва, відродженню та розвитку народних художніх промислів, збереженню культурної спадщини;

19) розвиток міжнародного співробітництва.

2. Відділ культури Глухівської міської ради відповідно до покладених на нього функцій здійснює повноваження:

1) контролює на території Глухівської міської ради дотримання чинного законодавства України з питань культури, мистецтва, кінематографії, мови, бібліотечної та музейної справи, туризму, мистецької освіти;

2) розробляє та подає на розгляд Глухівській міській раді перспективні проекти з питань, що належать до компетенції відділу;

3) забезпечує реалізацію галузевих програм, програм соціально-економічного та культурного розвитку Глухівської міської ради та інших, в межах компетенції відділу культури;

4) організовує матеріально-технічне та фінансове забезпечення закладів культури, що належать до комунальної власності Глухівської міської ради;

5) готує пропозиції до проекту міського бюджету у сфері культури;

6) забезпечує належну взаємодію міської влади з професійними, художніми, аматорськими колективами, діячами культури, мистецтв, культурними осередками;

7) організовує та проводить фестивалі, конкурси, культурно-мистецькі заходи до державних та професійних свят, концертні програми, творчі вечори, виставки, огляди професійного мистецтва і самодіяльної народної творчості, виставки творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва;

8) здійснює загальне керівництво закладами культури Глухівської міської ради, що знаходяться у підпорядкуванні відділу культури;

9) затверджує плани роботи закладів культури, підпорядкованих відділу культури Глухівської міської ради;

10) сприяє виявленню, підтримці та творчому розвитку обдарованих і талановитих дітей;

11) надає методичну, організаційно-практичну, наукову, консультативну допомогу закладам культури, що належать до комунальної власності Глухівської міської ради, координує діяльність установ культури;

12) сприяє проведенню заходів щодо підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників галузі культури;

13) сприяє дотриманню законодавства у сфері охорони культурної спадщини, відповідно до наданих повноважень;

14) залучає на договірних засадах підприємства, установи, організації, що діють на території Глухівської міської ради, для розв'язання проблем розвитку культури та охорони культурної спадщини;

15) інформує громадськість про свою діяльність. Для висвітлення своєї діяльності взаємодіє із засобами масової інформації;

16) в межах своєї компетенції проводить розробку нормативно-правових актів (рішень Глухівської міської ради, її виконавчого комітету, розпоряджень Глухівського міського голови) [73].

Фрагмент тексту Закону України «Про охорону археологічної спадщини» [26]

Стаття 1 закону, визначає що археологічна спадщина України - сукупність об'єктів археологічної спадщини, що перебувають під охороною держави, та пов'язані з ними території, а також рухомі культурні цінності (археологічні предмети), що походять з об'єктів археологічної спадщини.

А стаття 18, визначає правовий режим знахідок одержаних в результаті археологічних досліджень:

Знахідки, одержані в результаті археологічних досліджень (нерухомі та рухомі предмети, які були пов'язані з об'єктом археологічної спадщини і виявлені під час археологічних досліджень), є державною власністю. Вони підлягають обліку та класифікації відповідно до методик, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини. Правовий режим скарбу визначається законодавством України.

З моменту виявлення і до передачі на зберігання згідно із законодавством України знахідки охороняються державою нарівні з об'єктами музейного фонду України.

Знахідки підлягають передачі на зберігання до визначених у дозволі на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт, а також на дослідження решток життєдіяльності людини, що містяться під земною поверхнею та водою, фондів музеїв, у яких зберігаються музейні колекції і предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України.

У тому випадку, коли досліджені елементи археологічної спадщини залишаються на місці (*in situ*), археолог разом з відповідним органом охорони

культурної спадщини вживають заходів щодо їх консервації або музеєфікації. Фінансування таких заходів провадиться відповідно до [Закону України](#) "Про охорону культурної спадщини".

Текст статті 298 Кримінального кодексу України [42].

Стаття 298. Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини

1. Незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини -

караються штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин -

караються штрафом від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

3. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо пам'яток національного значення, -

караються позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

4. Дії, передбачені частинами другою або третьою цієї статті, вчинені з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

5. Дії, передбачені частинами другою або третьою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища,

-караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого

Текст статті 92 Кодексу України про адміністративні правопорушення [36].

Стаття 92. Порухення вимог законодавства про охорону культурної спадщини

Порухення вимог законодавства про охорону культурної спадщини:

ухилення від підписання охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини;

порушення режиму використання пам'ятки культурної спадщини;

порушення режиму історико-культурного заповідника чи історико-культурної заповідної території;

проведення ремонтних, реставраційних, реабілітаційних робіт на пам'ятці культурної спадщини, зміна призначення пам'ятки культурної спадщини, її частин та елементів, здійснення написів, позначок на ній, на її території та в її охоронній зоні без письмового дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини;

ухилення від передачі в установленому порядку знайдених під час археологічних розвідок, розкопок рухомих предметів, пов'язаних з нерухомими об'єктами культурної спадщини, на постійне зберігання до музеїв (державних фондосховищ), у яких зберігаються музейні предмети і музейні колекції, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України,

-тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Данні НДЦ «Рятівна археологічна служба» [67].

Музеї:

1. Козацький музей історії села та меморіального комплексу сім'ї П. Видригана
2. Будинок, в якому жив письменник О. Вишня
3. Музей історії Херсонського судноремонтного заводу
4. Музей бойової слави Дунайської військової флотилії

Бібліотеки:

1. Херсонська міська бібліотека-філія №7 для дітей
2. Корсунська сільська бібліотека-філія
3. Кринківська сільська бібліотека
4. Олешківська міська бібліотека № 2
5. Сагівська сільська бібліотека
6. Солонцівська сільська бібліотека
7. Кардашинська сільська бібліотека
8. Білогрудівська сільська бібліотека
9. Філія Голопристанської міської бібліотеки з обслуговування дітей

Пам'ятки:

1. Городище
2. Палац культури
3. Парапетна огорожа з декоративними кулями та вазонами
4. Львівське поселення
5. Бургунське поселення
6. Місце фортеці Тягін
7. Городище "Понятівське"
8. Олешківська Січ

9. Кам'яна ротонда-тераса
10. Кам'яна ротонда-двоповерхова
11. Споруда фонтану «Каскад»
12. Споруда фонтану
13. Комплекс споруд Каховської ГЕС
14. Споруда Каховської ГЕС
15. Яхтклуб (мур.) (охоронний номер №230033 (1-Хр))
16. Будинок купця Медведєва (мур.) (охоронний номер №230068 (7-Хр))
17. Пивоварний завод (мур.)
18. Братська могила радянських воїнів
19. Житловий будинок
20. Ансамбль споруд Центральної площі у місті Нова Каховка
Споруда шлюзу з аркою та баштами вхідних воріт

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
«Археологічне краєзнавство»
ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти, що спрямована на розвиток у дітей та учнівської молоді творчих здібностей, реалізацію їх потреб у самовизначенні та самовдосконаленні.

Виконання такого завдання забезпечує освітня діяльність гуртків дослідницько-експериментального напрямку в закладах позашкільної освіти.

Навчальна програма «Археологічне краєзнавство» розроблена відповідно до вимог чинного законодавства в галузі освіти, методичних рекомендацій щодо змісту та оформлення навчальних програм із позашкільної освіти.

Програма побудована на основі особистісно-орієнтованого підходу, який враховує природні нахили та здібності вихованців, забезпечує їх інтелектуальний і духовний розвиток на основі суб'єктного досвіду. Зміст програми ґрунтується на принципах науковості, урахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей, систематичності й варіативності форм, методів навчання і виховання.

Новизна програми полягає у впровадженні сучасних підходів, форм і методів організації роботи з вихованцями, які виявляють бажання досліджувати окремі аспекти стародавньої історії, більш детально вивчати проблеми, що становлять основу світогляду сучасної людини.

Програма розрахована на роботу в гуртках і секціях основного рівня та орієнтована на дітей віком від 14 до 17 років.

Освітня програма побудована на основі програми «Археологічне краєзнавство» (рекомендовано науково-методичною радою Національного центру

«Мала академія наук України» (протокол № 3 від 26.11.2013 р.), авт. Т. Нераденко, методист відділення історії Черкаського обласного територіального відділення МАН України, кандидат історичних наук), до якої внесені доповнення та зміни, а саме: програма розрахована на один рік навчання, матеріал практичних і теоретичних занять адаптовано до можливостей регіону; збільшено кількість годин на вивчення основ науково-дослідницької діяльності.

Метою програми є формування у вихованців компетентностей у процесі науково-дослідницької діяльності в галузі археології.

Основні **завдання** полягають у формуванні у вихованців таких компетентностей: • *пізнавальної* - оволодіти основами знань у галузі археології; розширити знання про визначні археологічні пам'ятки - надбання давньої історії і культури України, Європи і світу, археологічні колекції музеїв регіону; формувати навички здобування знань безпосередньо з реальності (під час екскурсій, археологічних розвідок тощо); оволодіти прийомами дій у нестандартних ситуаціях, евристичними методами розв'язання проблем; • *практичної* формувати вміння і навички проведення польових археологічних досліджень, камерального оброблення археологічних знахідок, первинної реставрації та консервації археологічних матеріалів, ведення польової документації, фотографування археологічних об'єктів; набувати навичок розв'язання завдань наукової роботи з археології, участі в наукових конференціях і конкурсах; оволодіти необхідними для участі в археологічних експедиціях вміннями і навичками; • *творчої* - розвивати дослідницьку творчу активність у виявленні й розв'язанні освітніх завдань; мотивувати до творчих досягнень, спрямованих на реалізацію потреб у творчому самовираженні; набувати досвіду творчого підходу до розв'язання завдань науково-дослідницької роботи; • *соціальної* формувати вміння пропагувати надбання давньої історії та культури України; розвивати історичний кругозір, національну свідомість, високу

духовність, чітку життєву позицію; формувати шанобливе та дбайливе ставлення до історико-культурних здобутків українського народу; формувати позитивні якості емоційно-вольової сфери, вміння працювати в колективі та приймати відповідальні рішення в сучасних умовах соціального життя.

На опрацювання навчального матеріалу відводиться 216 годин на рік, 6 годин на тиждень.

Програма передбачає проведення теоретичних і практичних занять.

Види занять у процесі навчання взаємопов'язані та логічно доповнюють одне одного.

У змісті програми передбачено більш детальне ознайомлення вихованців з археологією та найдавнішою історією України; формування первинних навичок роботи з артефактами, проведення польових археологічних досліджень, ведення польової документації, фотографування археологічних об'єктів; розвиток умінь камерального опрацювання археологічних знахідок; залучення до активної участі в конкурсах, конференціях; формування вмінь і навичок працювати в лабораторіях, архівах, бібліотеках.

Значна увага приділяється розвитку у вихованців умінь і навичок роботи над науковим дослідженням, підготовці до участі у Всеукраїнському конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів - членів Малої академії наук України.

Формами визначення рівня знань, практичних умінь і навичок вихованців є поточний (обговорення, тестування тощо), проміжний (співбесіда, виконання творчих завдань, проєктів), підсумковий (результати участі в конференціях і конкурсах, результати роботи над індивідуальним дослідницьким проєктом) контроль.

Основний рівень

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва теми	Всього годин	Теоретичних	Практичних

	РОЗДІЛ І.			-
1	Вступна частина	2	2	
1.1.	Вступне заняття	2	2	-
1.2.	Умови безпеки при проведення занять та археолого-краєзнавчих подорожей	2	2	-
1.3.	Правила проведення археолого-краєзнавчих подорожей з учнями	2	2	-
	РОЗДІЛ ІІ.			
2.	Археологія України			
3.	Геологічне минуле Землі (на прикладі нашого краю)	2	2	2
4.	Кам'яний вік	2	2	2
5.	Енеоліт (мідно-кам'яний) і бронзовий вік	2	2	2
6.	Археологічні культури до римського залізного віку	2	2	2
7.	Археологічні культури ранньоримського часу	2	2	2
8.	Археологічні культури пізньоримського періоду	2	2	2
9.	Епоха Великого переселення народів	2	2	2
10.	Черняхівська культура	2	2	2
11.	Гунський, після гунський, ранньосередньовічні періоди	2	2	2
12.	Археологія Київської Русі	2	2	2
13.	Доба заселення Слобожанщини (археологічні пам'ятки козацького часу)	2	2	2

14.	Основи науково-дослідної діяльності	4	4	4
15.	Польова археологія	4	4	4
16.	Правові основи охорони археологічної спадщини України	4	4	4
17.	Навчальні екскурсії	4	4	4
18.	Підсумок	2	2	2
	Всього	44	44	44

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год)

Практична частина. План, завдання роботи гуртка на рік. Організаційні питання.

Особливості освітньої діяльності гуртка.

Правила поведінки під час теоретичних і практичних занять у закладі, кабінеті, музеї, на місцевості тощо. Вступний інструктаж із техніки безпеки.

Перегляд, обговорення фрагментів фільму «Україна. Повернення своєї історії».

2. Археологія України (2 год)

Теоретична частина. Археологія - наука про матеріальні рештки існування людства. Історія й археологія, спільні та відмінні риси. Поняття «матеріальна культура», її співвідношення з історичними реаліями. Культура «жива», «мертва» та «заново виявлена».

Археологічні культури і давні народи, етноси.

Типи, види археологічних пам'яток (поселення, стоянки, городища, курганні та ґрунтові могильники, монетні та речові скарби, залишки фортець і майданів, мегалітичні споруди та кам'яні стели, святилища, капища, зольники тощо).

Термінологічний апарат археології: археологічна стратиграфія, профіль, культурний шар, археологічна культура й археологічна пам'ятка, археологічна періодизація / хронологія, археологічна класифікація.

Методики і методи досліджень. Етапи дослідження: польові дослідження-спостереження за станом ґрунту і залишків, детальна фіксація усіх об'єктів у просторі (на плані) стосовно умовного репера, глибини залягання; розкопки; систематизація археологічних джерел.

Законодавча база для польових археологічних досліджень та основні дозвільні документи (відкритий лист, дозвіл).

Вимоги щодо безпеки життєдіяльності під час археологічних роз- відок.

Практична частина. Робота з науковою літературою. Доповідь про результати роботи.

Експедиція до краєзнавчого музею.

3. Геологічне минуле Землі (2 год)

Теоретична частина. Геологія. Основи антропогенезу й археологічна періодизація. Зв'язок археології з геологією.

Основні геологічні епохи і періоди.

Процес еволюції флори і фауни. Ґрунтознавство.

Походження людини. Палеоантропогенез. Основні етапи еволюції людини: виділення з тваринного світу, прямоходження, штучні інструменти, абстрактне мислення й мова, первісне стадо, знаряддя праці тощо. Людина і природне середовище.

Палеозоологія, палеоботаніка, остеологія.

Сучасна періодизація в археології. Відносна / абсолютна хронології.

Практична частина. Пошук інформаційних джерел, робота з ними, їх аналіз, презентація результатів роботи. Віртуальна екскурсія археологічними музеями України.

4. Кам'яний вік (2 год)

Теоретична частина. Палеоліт: ранній, середній, пізній. Заселення території України. Льодовики, їх вплив на історію людства. Поява житла. Удосконалення техніки оброблення каменю. Форми привласнюючого господарства. Первісне стадо. Освоєння нових територій. Перші поховання. Зародження релігії, мистецтва. Кровноспоріднена община.

Матріархат. Одомашнення тварин. Удосконалення техніки оброблення знарядь праці. Будівництво житла. Людина розумна. Виникнення релігії та мистецтва.

Мезоліт. Мікроліти і макроліти, розвиток техніки обробки кременю. Винайдення лука і стріл. Відступ льодовика, посилення ролі рибальства, перші човни і весла. Одомашнення тварин. Виникнення відтворюючого господарства. Подальше розселення людей, культурні зони: південна, лісова, лісостепова. Виникнення племен.

Неоліт. «Неолітична революція» в історії людства: поширення землеробства і скотарства, поява гончарства і ткацтва, нові транспортні засоби, передумови зародження металургії, нові прийоми обробки каменю (шліфування, пиляння, свердлення), розквіт родинного ладу, первісний обмін.

Неолітичні пам'ятки. Дніпро-донецька культурно-історична спільність. Неолітичні поселення.

Практична частина. Роботи з програмою «Agisoft PhotoScan»: побудова 3D-моделей житла, знарядь праці різних періодів кам'яного віку.

Проект «Життя людей у кам'яному віці».

5. Енеоліт (мідно-кам'яний) і бронзовий вік (2 год)

Теоретична частина. Упровадження й використання міді. Перший суспільний розподіл праці. Найдавніші землероби і скотарі.

Винайдення гончарного круга.

Поява бронзи. Удосконалення оброблення каменю. Розквіт осілих землеробських і відособлення кочових скотарських племен. Поширення патріархально-родового устрою. Нерівність економічного розвитку районів. Прискорення соціально-економічного розвитку. Початок процесу утворення класів.

Основні культури енеоліту та бронзового віку (середньостогівська, ямна, катакомбна, зрубна, білогрудівська, бондарихінська).

Практична частина. Екскурсія до музею. Робота з літературою про матеріальні залишки мідно-кам'яного та бронзового віку, ідентифікація їх культурної приналежності.

6. Доримський залізний вік (2 год)

Теоретична частина. Поняття «доісторичний період» і «передісторичний період». Початок залізного віку. Виробництво заліза. Перші центри виготовлення заліза. Економічні та соціальні наслідки впровадження заліза.

«Кімерійське питання». Чорноліська і Новочеркаська культури - кімерійці чи ранні скіфи?

Скіфи. Характеристика їх матеріальної культури. Степові та лісостепові пам'ятки, їх різниця та проблема співвідношення з історичними племенами. Причина появи городищ, їх географічне розміщення. Зникнення скіфських племен.

Сармати - збиральна назва племен (саавромати, язиги, роксолани, алани та інші). Походження, формування і розвиток сарматських культур.

Практична частина. Опрацювання матеріалів Циркунівського городища скіфського часу. Описи, замальовки та графічне оброблення за допомогою програми «Photoshop».

7. Ранньоримський період (2 год)

Теоретична частина. Ранньоримський період. Зарубинецька культура.

Господарство, житло, поховальний обряд. Пам'ятки зарубинецької культури: поселення, городища, могильники. «Пізньюзарубинецька» чи «постзарубинецька» культура. Проблема походження, виділення груп пам'ятників.

Практична частина. Перегляд фотоматеріалів розкопок постзарубинецьких пам'яток. Аналіз ескізів археологічних знахідок (кераміки, індивідуальних речей). Створення мультимедійної презентації про комплекс матеріальної культури зарубинецьких і постзарубинецьких племен.

8. Пізньоримський період (2 год)

Теоретична частина. Міграція германських племен на південь. Засвоєння досягнень римської цивілізації племенами Східної Європи. Перебудова традицій попередніх місцевих культур.

Посилення торговельних контактів Римської імперії з народами Причорномор'я, Прикарпаття і Подніпров'я на початку II століття. Соціально-економічний розвиток місцевих племен. Варварські народи на кордонах імперії. Кочовики тюркського походження - гуни.

Практична частина. Підготовка, обговорення доповідей про пізньоримський період.

9. Епоха Великого переселення народів (2 год)

Теоретична частина. Соціально-політична організація кочових племен Євразії в першій половині I тисячоліття до н. е. Гуни, готи, алани, болгари. Основні напрямки їх пересувань, матеріальні комплекси.

Вторгнення племен гунів у північну частину Римської імперії. Причини руху племен і народів Європи в IV—VII століттях у різних напрямках. Китайські, єгипетські джерела — свідчення переселення.

Практична частина. Виконання тестових завдань. Перегляд, обговорення відеоматеріалів «Велике переселення народів».

Проект «Велике переселення народів: причини і наслідки».

10. Черняхівська культура (2 год)

Теоретична частина. Черняхівська культура. Керамічний комплекс, знаряддя праці, предмети побуту, прикраси. Пам'ятки черняхівської культури (поселення, могильники, скарби).

Перший дослідник черняхівської культури - В. В. Хвойка.

Практична частина. Ознайомлення з матеріалами черняхівського поселення та могильника «Війтенки». Робота з матеріалами: замальовка, фотографування, складання каталогу.

Проект «Черняхівські пам'ятки: свідчення розвитку найбільш яскравої культури Східної Європи римських часів».

11. Гунський, постгунський і ранньосередньовічний періоди (2 год)

Теоретична частина. Феномен зменшення концентрації артефактів у гунський і постгунський періоди. Ранні слов'яни, їх археологічні реалії.

Критичний підхід до писемних джерел про слов'ян (Тацит, Йордан, Прокопій Кесарійський та ін.).

Археологічні культури середини I тисячоліття н. е.: пеньківська, празька, колочинська. Проблеми «антських кладів» і подвійності археологічних культур. Напередодні утворення Київської Русі: салтівська, райковецька, роменська, волинцевська культури.

Практична частина. Екскурсія до музею, її обговорення.

Робота з літературою, її аналіз, обговорення результатів.

12. Київська Русь (2 год)

Теоретична частина. Київська Русь. Походження назви «Русь».

Загальна характеристика соціального, економічного, політичного та культурного розвитку. Письмові й археологічні джерела.

Давньоруські міста, городища, поселення, змієві вали, могильники, скарби та інші пам'ятки рідного краю.

Загальна характеристика матеріальної культури за даними розкопок.

Ремесла, торгівля, економічні зв'язки.

Монументальна архітектура та мистецтво Київської Русі. Від язичництва до християнства.

Археологічні об'єкти рідного краю.

Практична частина. Археологічні розвідки до археологічних об'єктів рідного краю. Збір підйомного матеріалу, його камеральне опрацювання.

13. Доба заселення Слобожанщини (2 год)

Теоретична частина. «Дике поле» і період відсутності осілого населення. Процес заселення Слобожанщини. «Московитське» і «черкаське» населення на території Слобожанщини, їх відмінність у матеріальній культурі.

Пам'ятки доби українського козацтва: паланки, зимівники, поховання, цвинтарі, надмогильні монументи, залишки фортець, сотенних містечок тощо. Мережа ліній оборони (білгородська, українська, ізюмська).

Практична частина. Робота з матеріальними залишками періоду заселення Слобожанщини. Окреслення відмінностей матеріальної культури переселенців Речі Посполитої і Московського царства.

14. Основи науково-дослідницької діяльності (4 год)

Теоретична частина. Поняття про науково-дослідницьку діяльність.

Актуальність і новизна теми. Вибір теми дослідження. Структура і зміст наукового дослідження.

Методи й методологія наукового дослідження. Загальна наукова та конкретна наукова методологія, основні етапи, методика та технології наукового дослідження.

Логіко-аналітичні, типологічні, хронологічні, статистичні, картографічні, стратиграфічні, планографічні та інші методи в археологічному дослідженні.

Джерела й систематизація інформації. Артефакт - основне джерело в дослідженні. Звіти та публікації як джерела для дослідницької роботи.

Вибір ознак і параметрів для роботи зі знахідками, археологічними об'єктами. Основні принципи і правила опрацювання наукової літератури та джерел.

Науково-дослідницька робота учнів у системі Малої академії наук України. Мета, завдання, структура, зміст, основні вимоги до написання дослідницької роботи. Вимоги щодо аналізу, критики джерел і літератури.

Бібліографічні посилання, їх оформлення.

Складання списку використаних джерел і літератури.

Вимоги щодо оформлення додатків (каталогів, таблиць, графіків, карт, ілюстрації тощо).

Написання, редагування тексту дослідження. Складання списку скорочень. Написання виступу, підготовка презентації, матеріалів про результати дослідження.

Практична частина. Робота за темою наукового дослідження в бібліотеках, музеях, архівах, мережі Інтернет. Робота зі звітами. Опрацювання зібраних матеріалів, складання та оформлення каталогів. Робота з артефактами.

Типологізація та класифікація знахідок, об'єктів.

Формування додатків. Створення графіків і таблиць за допомогою програм Microsoft Office Excel. Оброблення карт, ілюстрацій у програмі «Adobe Photoshop».

Написання історіографічної та джерелознавчої частин дослідження.

Характеристика стану дослідження проблеми, повноти джерельної бази (репрезентативність вибірки). Робота над основною частиною дослідження. Редагування роботи, оформлення посилань. Складання списку джерел і літератури. Оформлення списку скорочень.

Підготовка тексту для виступу. Створення мультимедійної презентації для захисту роботи.

Презентація результатів проведеного дослідження.

15. Польова археологія (4 год)

Теоретична частина. Польова археологія як частина археологічного джерелознавства, сукупність наукових методів дослідження археологічних пам'яток.

Методика проведення польових археологічних досліджень.

Археологічні пам'ятки, їх класифікація. Археологічні розвідки і розкопки.

Підготовка до польових археологічних робіт. Мета та завдання археологічної розвідки. Добір і підготовка особистого, групового туристичного спорядження, археологічного інвентарю, господарчого обладнання. Етапи організації, проведення та підведення підсумків археологічної розвідки.

Польова документація, ведення польового щоденника, камеральне оброблення матеріалу, фотофіксація.

Практична частина. Складання карти, фотофіксація археологічних об'єктів. Робота на об'єкті. Камеральне оброблення знахідок. Складання опису археологічної колекції.

Презентація власних проєктів.

16. Правові основи охорони археологічної спадщини України (4 год)

Теоретична частина. Пам'ятки археології України – вагома частка в культурній і природній спадщині світу. Археологічні об'єкти - як самостійний

предмет наукового пізнання. Основні положення Законів України «Про охорону культурної спадщини» та «Про охорону археологічної спадщини», їх співвідношення.

Види об'єктів археологічної спадщини:

Пам'ятники археології: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, кам'яні споруди, наскальні зображення, старовинні предмети;

Державний контроль за охороною і використанням пам'яток археології.

Охорона і використання об'єктів археологічної спадщини.

Організація державного обліку пам'яток археології та їх використання.

Відповідальність за знищення, пошкодження і руйнування пам'яток археології.

Практична частина. Ознайомлення із Законом України Про охорону культурної спадщини» та Законом України «Про охорону археологічної спадщини».

Вивчення і конспектування основних положень цих законів.

Вивчення пам'яток та екскурсійні походи.

17. Навчальні екскурсії (4 год)

Теоретична частина. Музеї, виставки, їх значення в житті суспільства.

Правила відвідування музеїв, виставок.

Практична частина. Огляд експозицій краєзнавчих музеїв і виставок, пов'язаних з історією / археологією. Підготовка фотозвітів, мультимедійних презентацій про їх відвідування.

18. Підсумок (2 год)

Практична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка за навчальний рік. Проєкт «Археологія: за завісою віків».

Рекомендації щодо подальшої дослідницької роботи.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основи польової археології; • загальні відомості про походження людини, розвиток археологічної науки, основи археологічної періодизації; • основні етапи археологічного минулого, археологічні культури та пам'ятки; • класифікацію археологічних пам'яток, види і типи поселень, могильників, інших пам'яток; • законодавчі аспекти археологічних досліджень; • особливості наукових досліджень в археології; • правила безпеки життєдіяльності під час археологічних розвідок; • основи науково-дослідницької діяльності; • структуру наукового дослідження; • методологію наукового дослідження; • вимоги до оформлення матеріалів про результати дослідження; • вимоги до участі в конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів - членів Малої академії наук України.

Вихованці мають уміти:

- використовувати отримані знання для виконання основних і допоміжних завдань; • здійснювати збір підйомного матеріалу на давніх поселеннях, відбирати цінні і другорядні знахідки; • виконувати камеральне оброблення археологічних колекцій, працювати з ними, готувати їх до зберігання; • замальовувати та фотографувати археологічні знахідки; • складати опис археологічних знахідок, вести польовий щоденник; • обробляти інформаційні дані з мережі Інтернет; • систематизувати опрацьовану наукову літературу; • цитувати, оформляти посилання на опрацьовану наукову літературу; • аналізувати наукові підходи до проблеми дослідження; • складати план наукового дослідження за обраною темою; • редагувати та корегувати дослідницьку роботу; • укладати додатки до дослідницької роботи; • представляти результати наукового дослідження під час конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів - членів Малої академії наук України.

У вихованців мають сформуватися компетентності:

- використання термінології в галузі археології; • володіння теоретичними знаннями та

практичними навичками, необхідними для проведення археологічних досліджень;

- вивчення історії на підставі пам'яток матеріальної культури, інших джерел минулих часів;
- реконструювання історичного процесу за допомогою властивих археології методів;
- вирішення завдань науково-дослідницької роботи в галузі археології;
- представлення результатів наукового дослідження під час конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів - членів Малої академії наук України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Археологія давніх слов'ян : дослідження і матеріали / Інститут археології НАН України ; відп. ред. Д. Н. Козак. К. 2004. 336 с.
2. Археологія: від джерел до реконструкцій : зб. наук. пр. / Акимов Д. В. та ін. ; редкол. : Отрощенко В. В. (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Ін-т археології. Київ : ІА НАН України, 2011. 250 с.
3. Бурдо Н. Б., Відейко М. Ю. Трипільська культура. Спогади про Золотий вік. Харків : Фоліо, 2007. 415 с.
4. Винокур І. С. Археологія України : підруч. Тернопіль, 2008. 480 с.
5. Закон України «Про охорону культурної спадщини» (Закон України від 08.06.2000 № 1805-III) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення 07.12.2023).
6. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» (Закон України від 18.03.2004 № 1626-IV) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text> (дата звернення 07.12.2023).
7. Історики-краєзнавці авторська програма гуртка «Історики-краєзнавці» Поліщук Марини Віталіївни Комунального закладу «Кам'янський ліцей №1 Кам'янської міської ради Черкаської області». URL: <https://naurok.com.ua/programa-gurtka-istoriki---kraeznavci-316083.html> (дата звернення 07.12.2023).

8. Колекції наукових фондів Інституту археології НАН України: результати дослідж. / Білинський О. О. та ін. ; редкол. : Скорий С. А. (голов. ред.) та ін. ; НАН України, Ін-т археології. Київ : ІА НАН України, 2014. 200 с.
9. Крапівіна В. В. Методика проведення польових археологічних робіт з учнями. Київ, 2001. 47 с.
10. Навчальні програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям. Мовознавство. Історія / І. М. Іваненко, Д. В. Кудінов, В. О. Оліцький та ін. ; [відп. за вип. Т. В. Пещеріна]. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2021. 140 с. URL: <https://api.man.gov.ua/api/assets/man/78904704-276b-48ae-be38-30f5be829314/> (дата звернення 07.12.2023).
11. Нераденко Т. Програма «Археологічне краєзнавство»: дослідницько-експериментальний напрям (секція археології Черкаського територіального відділення Малої академії наук України) / відп. за вип. О. Лісовий. Київ : ТОВ «Сітіпрінт», 2013. 46 с.
12. Пам'ятки черняхівської культури в Київській області : археологічна карта / Б. В. Магомедов та ін. ; Ін-т археології НАН України, Управління культури Київської обласної держ. адміністрації, Центр з охорони пам'яток історії, археології та мистецтва. Київ : Видавничий дім «Академія» НАН України, 2003. 118 с.
13. Приходнюк О. М. Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI—IX ст. н. е. Київ, 1980. 152 с.
14. Програми з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого та військовопатріотичного напрямів. Збірник програм. Івано-Франківськ: Фоліант, 2018. 540 с. URL: <http://lib.pu.if.ua:8080/bitstream/123456789/7667/1/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE%20%D0%90.%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%20C2>

[%AB%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%94%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%C2%BB%20%28%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%96%D0%B2%20%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%B2%20%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%29.%20%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D0%B7%20%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf](#) (дата звернення 07.12.2023).

15. Роздобудько М. В. Що розповідають та приховують археологічні пам'ятки / НАН України. Київ : Академперіодика, 2015. 301 с.

Фрагмент тексту Закону України «Про охорону культурної спадщини» із визначенням термінологічної бази [20].

- **культурна спадщина** - сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини;
- **об'єкт культурної спадщини** - визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність;
- **нерухомий об'єкт культурної спадщини** - об'єкт культурної спадщини, який не може бути перенесений на інше місце без втрати його цінності з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та збереження своєї автентичності;
- **рухомі предмети, пов'язані з нерухомими об'єктами культурної спадщини**, - елементи, групи елементів об'єкта культурної спадщини, що можуть бути відокремлені від нього, але складають з ним єдину цілісність, і відокремлення яких призведе до втрати археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, архітектурної, мистецької, наукової або культурної цінності об'єкта;
- **пам'ятка культурної спадщини (далі - пам'ятка)** - об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру

нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом, до вирішення питання про включення (не включення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України;

- **охорона культурної спадщини** - система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіянню шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини;
- **предмет охорони об'єкта культурної спадщини** - характерна властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою;
- **зони охорони пам'ятки, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території (далі - зони охорони)** - встановлювані навколо території пам'ятки, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території охоронна зона, зона регулювання забудови, зона охоронюваного ландшафту, зона охорони археологічного культурного шару, в межах яких діє спеціальний режим їх використання;
- **історичне населене місце** - населене місце, яке зберегло повністю або частково історичний ареал і занесене до Списку історичних населених місць України;
- **виявлення об'єкта культурної спадщини** - сукупність науково-дослідних, пошукових заходів з метою визначення наявності та культурної цінності об'єкта культурної спадщини;

- **дослідження** - науково-пошукова, науково-практична діяльність, спрямована на одержання нової інформації про об'єкти культурної спадщини, історичні населені місця, традиційний характер середовища, який є типовим для певних культур або періодів розвитку;

Додаток Н

Класифікація об'єктів культурної спадщини наведена у Законі України «Про охорону культурної спадщини» із визначенням термінологічної бази [20].

Згідно ч.2 ст. 2 Закону, за видами об'єкти культурної спадщини поділяються на:

- **археологічні** - рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою і є невідтворюваним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації;
- **історичні** - будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих та померлих (загиблих) військовослужбовців (у тому числі іноземців), які загинули у війнах, внаслідок депортації та політичних репресій на території України, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів;
- **об'єкти монументального мистецтва** - твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з

архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями);

- **об'єкти архітектури** - окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів;
- **об'єкти містобудування** - історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) із збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, у тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей;
- **об'єкти садово-паркового мистецтва** - поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;
- **ландшафтні** - природні території, які мають історичну цінність;
- **об'єкти науки і техніки** - унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей.

Базові терміни визначені Законом України «Про охорону археологічної спадщини» [26].

- **археологічна спадщина України (далі - археологічна спадщина)** - сукупність об'єктів археологічної спадщини, що перебувають під охороною держави, та пов'язані з ними території, а також рухомі культурні цінності (археологічні предмети), що походять з об'єктів археологічної спадщини;
- **археологічна розвідка** - вид наукового дослідження археологічної спадщини, не пов'язаний з руйнуванням культурного шару (крім обмеженого шурфування для визначення товщини культурного шару) об'єкта археологічної спадщини і спрямований на виявлення, локалізацію (картографування), інтерпретацію об'єктів археологічної спадщини, уточнення даних про вже відомі об'єкти археологічної спадщини;
- **археологічні розкопки** - вид наукового дослідження археологічної спадщини, спрямований на пошук і вивчення археологічних залишків на території об'єкта археологічної спадщини, що здійснюється шляхом систематичного обстеження земної чи підводної поверхні та включає земляні і підводні роботи, наслідком яких може бути часткове або повне руйнування досліджуваного об'єкта;
- **дозвіл** - документ установленого зразка, виданий центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, що дає право на проведення археологічних розвідок, розкопок на території пам'ятки, охоронюваній археологічній території, в зонах охорони, історичних ареалах населених місць, а також на дослідження

решток життєдіяльності людини, що містяться під земною поверхнею та водою;

- **дослідник археологічної спадщини (далі - археолог)** - вчений (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), який має відповідну фахову освіту і кваліфікацію, професійно здійснює археологічні дослідження із складенням наукової звітності та публікацією наукових результатів;
- **кваліфікаційний документ** - посвідчення установленого зразка, що визначає фаховий рівень дослідника;
- **наукове дослідження археологічної спадщини (далі - археологічне дослідження)** - наукова діяльність, спрямована на здобуття нових знань про об'єкти археологічної спадщини, закономірності розвитку давнього суспільства і людини на основі результатів аналізу археологічних матеріалів і документованої інформації (публікацій, наукових звітів тощо) археологічного характеру;
- **об'єкт археологічної спадщини (далі - археологічний об'єкт)** - місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їх частини, пов'язані з ними території чи водні об'єкти, створені людиною, незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінності з археологічного, антропологічного та етнографічного погляду і повністю або частково зберегли свою автентичність;
- **охорона археологічної спадщини** - комплекс заходів, що здійснюються відповідно до законодавства органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями, громадянами, спрямованих на ведення обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікацію, картографування, державну реєстрацію), захист, збереження, належне утримання, відповідне використання, консервацію, реставрацію, реабілітацію та музеєфікацію об'єктів

археологічної спадщини, а також поширення знань про археологічну спадщину;

- **пам'ятка археології (далі - археологічна пам'ятка)** - археологічний об'єкт національного або місцевого значення, занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Фрагмент «Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини»
від 16.11.1972

Стаття 1 Конвенції проголошує та встановлює:

У цій Конвенції під "культурною спадщиною" розуміються:

- *пам'ятники: твори архітектури, монументальної скульптури та живопису, елементи чи структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, що мають визначну універсальну цінність з погляду історії, мистецтва чи науки; ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будов, архітектура, єдність чи зв'язок із пейзажем яких становлять видатну універсальну цінність з погляду історії, мистецтва чи науки;*

- *пам'ятки: твори людини або спільні твори людини та природи, а також зони, включаючи археологічні пам'ятки, що мають видатну універсальну цінність з погляду історії, естетики, етнології чи антропології.*

Також держави зобов'язані:

§ проводити загальну політику, спрямовану на надання культурній та природній спадщині певних функцій у суспільному житті та на включення охорони цієї спадщини до програм загального планування;

§ засновувати, якщо вони ще не створені, на всій території одну або кілька служб з охорони, збереження та популяризації культурної та природної спадщини, що мають у своєму розпорядженні відповідний персонал і засоби, що дозволяють виконувати покладені на них завдання;

§ розвивати наукові та технічні розробки та дослідження та вдосконалювати методи роботи, що дозволяють державі усувати небезпеки, що загрожують її культурній та природній спадщині;

§ вживати відповідних юридичних, наукових, технічних, адміністративних та фінансових заходів для виявлення, охорони, збереження, популяризації та відновлення цієї спадщини;

§ сприяти створенню або розвитку національних або регіональних центрів підготовки в галузі охорони, збереження та популяризації культурної та природної спадщини, а також заохочувати наукові дослідження в цій галузі [38].